

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

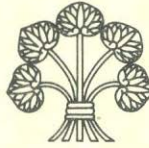
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

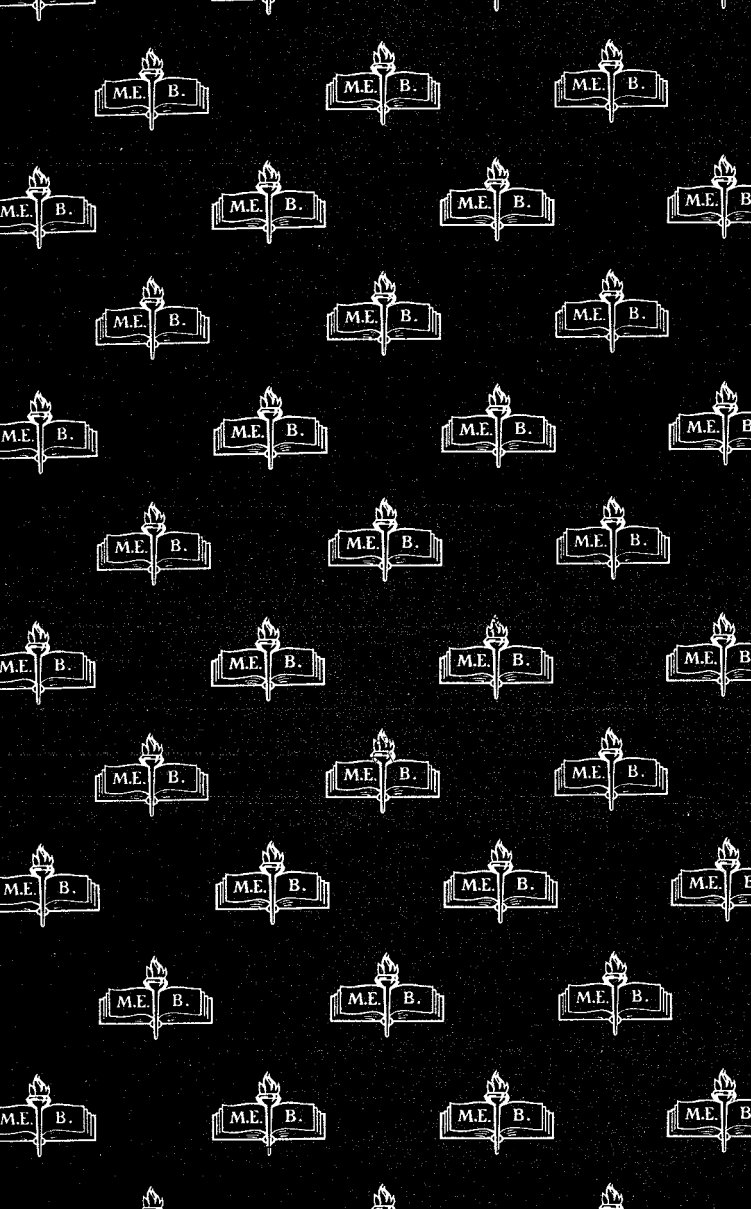
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

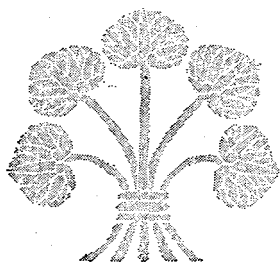
Dünya Edebiyatından Seçmeler
DOSTUMUN KİTABI

A. France

MEB YAYINLARI

**DÜNYA EDEBİYATINDAN
SEÇMELER**

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2097
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ: 408
Dünya Edebiyatından Seçmeler: 77

Kitabın adı
DOSTUMUN KİTABI

Yayın kodu
90.34.Y.0002.771
ISBN 975 11.0417.3

Baskı yılı
1990

Baskı adedi
20.000

Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nun
13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile
ikinci defa 20.000 adet basılmıştır.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Dünya Edebiyatından Seçmeler

DOSTUMUN KİTABI

Anatole France

Çeviren
SAFİYE HATAY

İstanbul, 1990
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi <https://rantey.org>

PIERRE'İN KİTABI

31 Aralık 188..

Nel mezzo del cammin di nostra vita...

Hayat yolunun yarısında...

Dante'nin, *İlâhî Komedyası*'nda ilk ezgisine başlarken yazdığı bu mısra, bu akşam aklıma belki yüzüncü defadır geliyor. Ama ilk defa tesir ediyor bana.

Onu ne büyük bir ilgiyle kafamda dolaştırıyor, ne kadar ciddi ve dolgun buluyorum! Şu anda onu kendime uygulayabiliyorum da ondan. Ben de, ihtiyar güneş XIV. yüzyılın ilk yılını işaret ettiği zaman Dante hangi noktada ise, orada bulunuyorum: Hayat yolunun ortasında. Yalnız bu yolun herkes için aynı yol, ihtiyarlığa götüren bir yol olduğunu kabul etmek şartıyla.

Ah! yirmi yıl önce bu noktaya gelineceğini pekâlâ biliyordum: Biliyordum ama hissetmiyordum. O zamanlar hayat yolunun ortası benim için Şikago yolu gibi bir şeydi. Yokuşun tepesine geldiğim şu anda, o kadar çabuk aldığım yolu bir bakışta görmek için başımı geriye çeviriyorum, Floransa'lı şairin mısraı da beni öylesine hayallere daldırıyor ki geceyi ateşin karşısında eski hâtıraları eşerek seve seve geçirirdim. Ah, ölümler de öyle hafif şeyler ki!

Hatırlamak tatlı şeydir. Gecenin sessizliği buna yol açar. Sessizlik, özleri bakımından ~~ürk~~ek, kaçık

olan ve gelip yaşıyan dostlarının kulağına bir şeyler söylemek için karanlık ve yalnızlık istiyen ruhları uysallaştırır. Pencere perdeleri kapalı, kapı perdeleri de halı üzerine ağır kıvrımlarla dökülüyor. Bir tek kapı, yarı açık vaziyette, gözlerim kendiliğinden o yana çevriliyor. Oradan donuk bir ışık sızıyor; muntazam ve yumuşak nefesler geliyor ve ben bunların hangisinin çocuklara, hangisinin anneye ait olduğunu fark edemiyorum.

Uyuyun, sevgililerim, uyuyun!

Nel mezzo del cammin di nostra vita...

Tükenen ateşin köşesinde hayallere dalıyor, gece kandilinin titriyerek yandığı ve bu saf nefeslerin çıktığı oda ile birlikte bu baba evini şimdiden yarısını bitirdiğim o büyük yol üzerinde ıssız bir han olarak tasavvur ediyorum.

Uyuyun, sevgililerim; yarın yeniden yollara düşeceğiz!

Yarın! Geçmişte bu kelimenin benim için büyülerin en güzelini taşıdığı günler olmuştur. Onu söylediğim zaman, tanınmadık fakat sevimli yüzler görürdüm, bana parmakla işaret eder: "Gel!" diye fısıldarlardı. O zamanlar hayatı ne kadar severdiniz! Ona karşı içimde bir âşığın o güzel güveni vardı; bana karşı haşın olabileceği hiç aklıma gelmezdi, oysa merhametsizin biridir o.

Onu suçlu bulmuyorum. Birçoklarında açtığı yaralardan beni esirgedi. Hatta o ezeli vefasızın arasına tesadüfen beni okşadığı bile oldu. Benden aldığı veya benden esirgediği şeylere karşılık hazineler bahşetti.

Bunların yanında arzuladığım şeylerin lâfı bile olamazdı. Ama her şeye rağmen, umudumu kaybettim; şimdi "Yarın!" kelimesini duyunca, içimde bir kaygı, bir üzüntü kabarıyor.

Evet! Eski sevgilim hayata karşı artık güvenim yok. Yine de seviyorum onu. Üç ak alın üzerinde, üç sevgili alın üzerinde, tanrısal ışığının parladığını gördükçe de güzel olduğunu söyleyecek onu kutsayacağım.

Öyle saatler oluyor ki her şey beni şaşırtıyor, en basit şeyler bana esrarın yarattığı titremeyi veriyor.

Nitekim, şu anda, hatırlayış bana olağanüstü bir yetenek gibi geliyor; geçmişî gözlerin önünde canlandırma yeteneği de, geleceği seçme yeteneği kadar şaşırtıcı ve ondan çok daha yeğ görünüyor.

Hatıra bir nimettir. Gece sakın, ocaktaki odun parçalarını biraraya topladım.

Uyuyun, sevdiklerim, uyuyun!

Çocukluk hatıralarımı yazıyorum ve üçünüz için yapıyorum bunu.

I

İLK BAŞARILAR

1

Tuhaf yaratıklar

Çocukluklarının ilk yıllarını hiç hatırlamadıklarına söyleyenler beni çok hayrete düşürmüşlerdir. Bense, küçük bir çocuk olduğum günlerden çok canlı hâtıralar sakladım. Gerçi bunlar münferit hâtıralardır, ama böyle oluşları yüzünden karanlık, esrarlı bir zemin üzerinde daha şiddetli bir parlaklıkla beliriyorlar. İhtiyarlıktan henüz çok uzaksam da, sevdiğim bu hâtıralar bana sonu bulunamayacak kadar derin bir geçmişten çıkıyor gibi geliyor. O zamanlar bu dünyayı ihtişamla yeniliği içinde ve taptaze renklerle süslü olarak tasavvur ediyordum. Bir vahşi olsaydım, dünyayı benim kadar genç veya, isterseniz, benim kadar yaşlı sanırdım. Ama, ne yazık ki, vahşi değilim. Yeryüzünün ilk zamanları ve cinslerin kaynağı üzerine çok kitap okudum. İnsanların kısa ömrü ile ırkların uzun ömrünü hüznle kıyaslıyorum. Bu sebeple biliyorum ki çok uzak olmayan bir geçmişte, çok harap bir konağın büyük bir odasında üstü tavanlı bir karyolam vardı; bu evi sonradan Güzel Sanatlar Okuluna yer sağlamak için yıktılar. Alçak gönüllü bir hekim ve tabiatla ilgili acayip

eşya koleksiyoncusu olan babam burada otururdu. Kim demiş çocuklarda hâfıza yok diye? Bu odayı süslü yeşil kâğıdı, renkli güzel bir basma resmiyle hâlâ görüyorum. Bu resim, tabii sonradan öğrendim, Virginie'yi Paul'ün kolları arasında Kara ırmağı bir geçit noktasından geçerken gösteriyordu. Bu odada başımdan akla gelmedik serüvenler geçmiştir.

Dediğim gibi, üstü tavanlı küçük bir karyolam vardı; bu karyola bütün gün bir köşede dururdu, akşamları annem, her halde kendi yatağına yakın olsun diye, odanın ortasına çekerdi Annemin yatağı etrafındaki muazzam perdelere hem hayran olur hem de onlardan çok korkardım. Beni yatırmak bir mesele olurdu. Ricalar, gözyaşları, kucaklaşmalar birbirini kovalardı. Bu kadarla da bitmezdi; sırtımda gecelikle kurtulur kaçır, bir tavşan gibi sıçardım. Yatağa yatırmak için annem beni bir möblenin altından çıkarırdı. Çok eğlenceli olurdu bu.

Ama daha yatar yatmaz, ailemin tamamen yabancı olan şahıslar etrafımda dolaşmaya başlardı. Leylek gagası gibi burunları, diken diken olmuş bıyıkları, sivri karınları ve horoz ayağı gibi bacakları vardı. Yandan görünürler, yanaklarının ortasında da yuvarlak bir göz bulunurdu; süpürgeler, şişler, gitarlar, şırıngalar ve bazı bilinmedik aletler taşıyarak geçerlerdi. Çok çirkin oldukları için ortaya çıkmamaları beklenirdi; ama onların şu noktadan haklarını yememem lâzım: Duvar boyunca gürültüsüzce akar giderlerdi ve hiç biri, hatta gerisinde bir körük taşıyan en küçüğü ve en sonuncusu bile yatağıma doğru bir adım atmamıştır. Söze değer bir kalınlık göstermeden kayıp gittikleri duvarda

bir kuvvetin onları tuttuğu açıkça görülürdü. Korkumu biraz bu giderirdi; zaten uyumazdım ki! Düşünün bir kere, böyle bir güruh ortasında göz kapamaya imkân var mıdır? Gözlerim açık dururdum. Bununla beraber, (bu da şaşılacak ayrı bir şey) kendimi birden tekrar güneş ışığının doldurduğu odada bulur, pembe sabahlığı sırtında dolaşan annemden başkasını görmez, gecenin de, acayip yaratıkların da nasıl ortadan silindiğini bir türlü anlamazdım.

Annem gülererek:

— Amma da uykucusun ha! derdi.

Doğru, eşi emsali olmayan bir uykucu olmalıydım ben.

Dün, rıhtımda dolaşırken, basma resimler satan bir dükkânda Lorrain'li Callot'nun ince ve sert kaleminden çıkan grotesk tarz resimlerle dolu albumlardan birini gördüm. Çocukluğumda, basma resim satan ve bizim koşumuz olan Mignot adında yaşlı bir kadın bütün bir duvarı bunlarla doldururdu. Ben de her gün gezintiye gider gelirken onlara bakardım; gözlerimi bu acayip resimlerle beslerdim; üstü tavanlı karyolama yatınca da, onları tekrar görürdüm; ama tanımak aklımdan geçmezdi. Hey gidi Jacques Callot'nun sihri hey!

Yapraklarını çevirdiğim albüm bende geçmiş bütün bir âlemi uyandırdı ve ruhumda, arasından sevgilî gölgelerin geçtiği güzel kokulu bir toz tabakasının yükseldiğini hissettim.

II

BEYAZLI BAYAN

O zamanlar, oturduğumuz konakta iki de bayan otururdu; bunlardan biri baştan aşağı beyazlar, ötekisi siyahlar giyerdi.

Genç olup olmadıklarını sormayın bana: O kadarına aklım ermiyorlu. Ama şunu biliyorum ki hoş kokuları vardı; inceliğin, zarıflığın her türlü onlarda idi. İşi gücü başından aşmış olan, komşu ziyaretlerinden de pek hoşlanmıyan annem onlara gidip gelmezdi. Bense sık sık giderdim; hele çay zamanını hiç kaçırmazdım, çünkü siyahlı bayan, bana pasta falan verirdi. İşte böyle, ziyaretlerimi tek başıma yapardım. Onlara gitmek için avludan geçmek gerekirdi. Annem arkamdan bakar, atlarını tımar eden arabacıya fazla dalar kalırsam, cama vururdu. Demir parmaklıklı merdiveni çıkmak da az iş değildi doğrusu; yüksek basamakları benim küçük bacaklarıma göre yapılmamıştı. Ama bayanların odasına ulaştım mı, zahmetimin mükâfatını bol bol görürdüm; çünkü evleri beni kendimden geçiren binbir eşya ile dolu idi. Hele şöminenin üzerinde, saatin iki yanında, oturur vaziyette duran porselenden iki maymunun üstüne yoktu. Kendiliklerinden başlarını salları, dillerini çıkarırlardı. Çin'den geldiklerini

öğrenince, oraya gitmeyi kafama koymuştum. İşin güçlüğü dadımın beni oraya götürmesini sağlamakta idi. Çin'in şu bizim Zafer anıtının arkasında olduğuna iyice kanaat getirmiştım, ama bir türlü oraya kadar uzanmak imkânını bulamıyordum.

Bayanların odasında bir de üzerinde hazla yuvarlandığım çiçekli bir halı ile yumuşak ve derin bir kanepede vardı; bu kanepede benim kâh vapurum, kâh atım, kâh arabam olurdu. Aklımda kaldığına göre biraz tombulca olan siyahlı bayan çok yumuşak başlı idi, beni hiç azarlamazdı. Beyazlının ise ara sıra sabırsızlandığı, sert muamele ettiği olurdu, ama o kadar tatlı bir gülüşü vardı ki! Üçümüz bir arada çok iyi bir ahenk kurmuştuk, ben de kafamda öyle tertip etmişim ki maymunlu odaya benden başkası ayak atmıyacaktı. Bu kararı kendisine bildirdiğim zaman beyazlı bayan beni biraz alaya aldı gibi geldi bana; ama ben ısrar edince, dayanamadı, her istediğimi yapacağına söz verdi.

Güya vaad etti. Halbuki bir gün odada benim kanepeme oturmuş, ayakları benim halımın üstünde memnun bir halle benim bayanlarımınla konuşan bir bay buldum. Hatta onlara, okuduktan sonra geri verdikleri, bir de mektup uzattı. Bütün bunlar hiç hoşuma gitmedi, hemen bir bardak şekerli su istedim, gayem hem susuzluğumu gidermek hem de dikkati üzerime çekmekti. Nitekim bay döndü bana baktı.

Siyahlı bayan:

— Komşumuzun çocuğu, dedi.

Bay:

— Annesinin her halde bundan başka çocuğu yok, değil mi? diye sordu.

Beyazlı bayan:

— Evet, yok, ama nereden bildiniz? dedi.

— Çok şımarık hali var da ondan. Hem saygısız hem de mütecessis. Bakın, gözlerini nasıl fincan gibi açmış.

Daha iyi göreyim diye böyle yapıyordum. Övünmek gibi olmasın, ama konuşmanın gelişinden beyazlı bayanın uzak bir memlekette bilmediğim bir iş gören bir kocası olduğunu, ziyaretçinin bu kocadan bir mektup getirdiğini, bayanların bu zahmetten dolayı ona teşekkür ettiklerini, birinci sekreter tayin edildiği için bu bayı tebrik ettiklerini mükemmelen anladım. Bütün bunlar keyfimi kaçırdı; ben de eve giderken ceza olsun diye beyazlı bayanı öpmeyi redettim.

O akşam yemekte babama sekreterin ne demek olduğunu sordum. Babam cevap vermedi, annem de içine evrak vesaire konulan masamsı bir möble olduğunu söyledi. Akıl alacak şey mi bu? Beni yatırdılar, ama yanakları ortasında bir göz bulunan korkunç hayaletler her zamankinden daha fazla kaş göz oynatarak yatağımın etrafında dolaşıp durdular.

Ertesi sabah, beyazlı bayanın evinde karşılaştığım bayın bir an için aklıma geldiğini sanırsanız, aldanırsınız; onu unutmuş gitmişim; hafızamdan büsbütün silinmesi de sadece onun elindeydi; fakat o, bayan dostlarımı tekrar ziyaret etmek cüretini gösterdi. Bu benim birinci ziyaretimden on gün sonra mı, on yıl sonra mı, bilemiyorum. Bugün on gün sonra olduğuna aklım daha seve seve yatıyor. Bu bayın benim yerimi böyle almaya kalkışması şaşılacak şeydi doğrusu. Bu sefer onu inceden inceye gözden geçirdim, hoş hiç bir tarafını

bulamadım. Çok parlak siyah saçları, siyah bıyıkları, siyah favorileri, ortası çukur tıraşlı bir çenesi vardı; boyu bosu ince, elbiseleri de güzeldi; bütün bunlara ilâveten üzerinde kendinden memnun bir hal de okunuyordu. Dış İşleri Bakanlığındaki arkadaşlarından, tiyatro eserlerinden, modadan, yeni kitaplardan, benim bayanlarımı boş yere aradığını söylediği akşam toplantılarından ve balolardan bahsediyordu. Onlar da bunları dinliyorlardı! Allah için söyleyin, buna konuşma denir mi? Siyahlı bayanın benimle yaptığı gibi bu bay da limonatadan ırmakları, karameladan dağları olan diyarlardan bahsedemez miydi sanki?

O gidine, siyahlı bayan bu bayın çok hoş bir genç olduğunu söyledi; ben de atıldım, hem yaşlı hem de çirkin olduğunu söyledim. Bu sözüm beyazlı bayanı çok güldürdü. Halbuki bunda gülecek ne vardı? Ama ne dersiniz, o benim söylediklerime ya güler, ya da hiç kulak asmazdı. Beyazlı bayanın bu iki kusurdan başka, beni çileden çıkaran bir üçüncü kusuru daha vardı: Ağlar, ağlar, durmadan ağlardı. Annem bana büyükler hiç ağlamazlar demişti. Demek o, benim gibi, beyazlı bayanı dizleri üstünde açık bir mektup, gözlerinde bir mendille koltuğa yığılmış, başı geriye dayanmış bir vaziyette görmemişti. Bu mektup (bugün bahsegiririm ki imzasız bir mektuptu bu) ona çok acı veriyordu. Yazık! Halbuki gülmesini ne kadar iyi biliyordu. Bu iki ziyaret ona evlenme teklifinde bulunmak fikrini aklıma getirdi. Bana Çin'de bir kocası olduğunu, Malaquais sokağında da minicik bir kocasının bulunmasını kabul ettiğini söyledi. Mesele böylece hal edilince bana bir pasta ikram etti.

Fakat siyah favorili bay yine sık sık gelip gitmekteydi. Bir gün tam beyazlı bayan bana Çin'den mavi balıklarla onları avlamaya mahsus bir olta getireceğini anlatırken, onun geldiğini haber verdiler; hemen içeri alındı. Birbirimize bakışımızdan ikimizin de birbirimizden hoşlanmadığımız gün gibi aşikârdı. Beyazlı bayan ona teyzesinin (siyahlı bayanı kasdediyordu) **Aux Deux Magots** (1) mağazasına öteberi satın almaya gittiğini söyledi. İki maymunu şöminenin üzerinde görüyordum, onlardan herhangi bir şey almak üzere sokağa çıkılabileceğini de aklım bir türlü almıyordu. Fakat her gün insanın karşısına aklın zor ereceği öyle şeyler çıkıyor ki! O bay siyahlı bayan evde yok diye hiç üzölmüş görünmedi, beyazlı bayana kendisiyle çok ciddi konuşmak istediğini söyledi. Genç kadın cilveli bir eda ile kanepeye yerleştikten sonra kendisini dinlediğini bir işaretle bildirdi. Halbuki o bay gözünü benden ayırmıyor, karar veremiyor görünüyordu. Eliyle başımı sıvazladıktan sonra:

— Bu küçük delikanlı pek sevimli bir şey, dedi. Yalnız...

Beyazlı bayan:

— O benim minicik kocam, dedi.

— Öyleyse onu annesine yollayamaz mısınız acaba?

Söylıyeceklerimi yalnız sizin duymanız lâzım da.

Beyazlı bayan kabul etti. Bana:

— Haydi canım, git sen yemek odasında oyna, ben çağırmadan da sakın gelme, haydi git canımı

(1) **Aux Deux Magots**, iki maymun demektir, mağazanın da. adıdır. Karıştırma buradan doğuyor.

Yemek odasına gittim ama hani dokunsalar ağlıyacaktım. Halbuki duvarında saatli bir tablo bulunduğu için bu oda ne kadar çekici idi! Bu tablo mavi bir gök altında bir kilise ile birlikte deniz kenarındaki bir dağ gösteriyordu. Saat çaldığı zaman bir gemi dalgalar üzerinde sallanır, peşinde vagonlar bulunan bir lokomotif tünelden çıkar bir balon da havalanırdı. Ama insanın gönlü gamlı oldu mu, hiç bir şeyden keyif duynaz. Üstelik saatli tabloda da hiç bir hareket yoktu. Meğer bu lokomotif, gemi ve balon ancak saat başlarında faaliyeteye geçermiş. Bir saat de az buz şey mi? Hiç olmazsa o günlerde bana öyle geliyordu. Bereket versin aşçı kadın büfeden bir şey almaya geldi de benim üzgün oturduğumu görünce bana reçel verdi; bu reçel üzüntümü yatıştırdı. Ama reçel bitince, dertlerim yine tazelandı. Her ne kadar saatli tablo henüz çalınadı ise de bana saatler saati kuru başıma kalmışım gibi geliyordu. Arada bir o bayın yükselen sesi bitişik odadan bana kadar ulaşıyordu; beyazlı bayana yalvarıp duruyordu; sonra da ona öfkeleniyor görünüyordu. Oh olsun, iyi oluyordu! Fakat bu konuşmanın sonu gelmiyecek mi? Bir zaman burnumu cama yapıştırdım, sandalyelerin kollarını çekiştirdim, duvar kâğıtlarının deliklerini büyüttüm, perdelerin saçaklarını kopardım, ne bileyim daha ne yaptım? Sıkıntı çok berbat bir şey! Nihayet canıma tak dedi, usul usul maymunlu odaya açılan kapıya yaklaştım, tokmağı çevirmek üzere kolumu uzattım. Kötü ve ayıp bir iş yaptığımı biliyordum, ama böyle çouluşu bana bir çeşit gurur veriyordu.

Kapıyı açtım; beyazlı bayanı ayakta şömineye dayanmış buldum. O bay da önünde diz çökmüş, sanki

onu tutmak ister gibi kollarını açmıştı. Suratı horoz ibiğinden daha kırmızı idi; gözleri yuvalarından dışarı uğramıştı. İnsan böyle hale nasıl düşer bilmem ki?

Yanakları her zamankinden daha pembeleşmiş olan, çok da heyecanlı görünen beyazlı bayan:

— Kesin bayım, beni sevdiğinizi söylemeniz kâfi, kesin... ve beni pişman etmeyin, diyordu.

Bunu söylerken ondan korkuyor ve son kuvvetini sarf ediyor gibi bir hâli vardı.

Bay beni görünce hızla ayağa kalktı; galiba tuttuğu gibi pencereden fırlatıp atmak fikri de bir an aklından geçti. Ama beyazlı kadın, tahminimin aksine, beni azarlayacak yerde canım cicim diyerek bağrına bastı.

Beni kucağında kanepeye kadar götürdükten sonra yanağı yanağımda uzun uzun ve sessizce ağladı. Yalnızdık. Avutmak gayesiyle ona favorili bayın kötü bir adam olduğunu, evvelce aramızda kararlaştırdığımız gibi yalnız benimle kalsaydı şimdi böyle üzülüp ağlamayacağını söyledim. Ama söyleseniz de bir, söylemesenizde. Bu kocaman insanların ara sıra acayıplıkları oluyor yine.

Daha biz henüz sükûnet bulmuştuk ki siyahlı bayan elinde paketlerle içeri girdi; gelen giden oldu mu diye sordu.

Beyazlı bayan sükûnetle:

— Bay Arnould geldi, ama bir dakikadan fazla kalmadı, dedi.

Ben bu cevabın yalan olduğunu pekâlâ biliyordum, ama beyazlı bayanın iyilik perisi bir müddetten beri

mutlaka yanımda olacak ki görünmiyen parmağı ile ağzımı kapadı.

Bay Arnould'yu bir daha görmedim. Beyazlı bayanla aramdaki muhabbeti bozan bir şey de olmadı; bu devreye ait hiç bir şey hatırlamayışım da bundan ileri gelse gerek. Daha dün kadar, yani aradan otuz yıldan fazla bir zaman geçtiği halde beyazlı bayanın ne olduğunu zerre kadar bilmiyordum.

Dün, Dış İşleri Bakanının verdiği baloya gittim. Ben de Lord Palmerston ile aynı fikirdeyim: O, hayata eğlencesiz de tahammül edilir derdi. Günlük işlerim beni ne kafaca ne de vücutça yorar; sonra işime kendimi kaptırmaya da muvaffak oldum. İlle şu resmi ka-buller yok mu, beni yıkan işte onlar. Bakanın balosuna gitmenin bıkırtıcı ve faydasız olacağını biliyordum; biliyordum ama yine de gittim; zira insan kısmının yaradılışında var bu, insan akıllıca düşünür fakat masızca hareket eder.

Büyük salona daha yeni girmiştim ki... Sefiri ile... Hanımefendinin geldiklerini haber verdiler. İnce çehresinde hepsini politika işlerine yorumlamanın mümkün olmayacağı kadar çok yorgunluk izleri bulunan sefir ile daha önce birkaç kere karşılaşmıştım. Fırtınalı bir gençlik sürdüğü söylenir, erkek meclislerinde de onun hakkında birçok aşk fıkraları ağızdan ağıza dolaşır. Bilhassa otuz yıl önce, Çin'de geçirdiği hayat, macera bakımından çok zengindir. Ve bunları erkekler, bir taraftan kahve içerken, kulaktan kulağa anlatmaktan pek haz ederler. O zamana kadar tanışmak şerefine nâil olamadığım eşi bana ellisini aşmış gibi göründü. Baştan aşağı karalar giymişti; şahane dantel elbisesi, izleri

hâlâ görülen geçkin güzelliğine pek yaraşmıştı. Beni ona takdim etmelerine çok sevindim, çünkü yaşını başını almış kadınlarla sohbetten son derece zevk duyarım. Genç hanımları fırıl fırıl döndüren keman sesleri arasında, onunla bin bir şey üzerine konuştuk; o bir ara söz gelişi Malaquais sokağında eski bir binada oturduğu günlerden söz açınca:

— Siz beyazlı bayansınız! diye haykırdım.

— Gerçekten öyle, Beyefendi, O zamanlar hep beyazlar giyerdim, dedi.

— Ben de, Hanımefendi, sizin küçük kocanız vardı ya, işte oyum.

— Ne diyorsunuz, Beyefendi, demek siz şu değerli doktor Nazière'in oğlusunuz! Pastayı ne kadar severdiniz! Yine seviyor musunuz? O halde pasta yemeye bize buyurun. Cumartesileri yakın bir kaç dostla çay zamanı bizde toplanıyoruz. Görüyor musunuz, dağ dağ kavuşmaz, insan insana kavuşur derler, ne doğru!

— Ya siyahlı bayan?

— Bu gün siyahlı bayan ben oldum artık. Zavalı teyzem harp patladığı sene öldü. Son günlerinde sizi sık sık hatırlardı.

Biz böyle konuşurken, bıyıkları ve favorileri ağarmış bir zat, gençliğinde yakışıklı olan ihtiyarlara haa mağrur bir zarafetle ve büyük bir saygı ile sefireye selâmladı. Çenesini gözüm ısırtıyor gibi geldi bana.

Sefire:

— Bay Arnould, dedi, çok eski bir dostum.

III

ŞU GÜLÜ SANA VERİYORUM

Acayip eşyalarla dolu büyük bir apartman daire-
sinde otururduk. Duvarlarda, vahşilerden ele geçirilmiş
ve üzerlerinde kafatasları, saç kümeleri bulunan silâhlar
asılı idi; tavanlarda doldurulmuş timsahların yanbaşı-
nda vahşilerin ağaçtan oyma kayıkları ile kürekleri sar-
kardı; cam dolapların içinde kuşlar, yuvalar, mercan
sapları ve insana kötü niyetle, kinle bakar gibi görünen
bir hayli küçük iskeletler vardı. Babamla bu tüyler
ürpertici mahluklar arasında ne gibi bir anlaşma oldu-
ğunu o zamanlar bilmezdim. Ama bugün biliyorum:
Koleksiyon anlaşması. Çok akli başında, paraya pula
da hiç kıyınnet veriniyen bir adam olan babamın bü-
tün hulyası tabiatı olduğu gibi bir dolaba tıkmaktı. Bunu
ilim hesabına yapardı, böyle söyler ve buna inanırdı;
ama aslında bu koleksiyon iptilâsından başka bir şey
değildi.

Evin içi tabiat ilimlerine ait acayip eşya ile dolup
taşardı. Yalnız küçük salon zooloji, mineraloji, etno-
grafya ve teretaloji ⁽¹⁾ istilâsından uzak kalmıştı. Orada
ne yılan pulları, ne kaplumbağa kabukları, ne kemik,
ne çakmak taşından oklar, ne de Amerika vahşilerinin

(1) Tératologie: Tabiat bilimlerinin tabiatüstü
yaratıklarla uğraşan bölümü.

kullandıkları koca topuzlar vardı, sadece güller mevcuttu. Küçük salonun duvarlarını kaplıyan kâğıt baştan aşağı gülle bezenmişti: Gonca halinde, henüz açılmamış, sade fakat hepsi bir örnek ve hepsi de güzel güller...

Mukayeseli jeoloji ile kafatası ölçme ilmine karşı dış bileyen annem, ömrünü bu küçük salonda, dikiş masasının önünde geçirirdi. Ben onun ayakları dibinde, halının üstünde, evvelce dört ayağı varken sonradan üçinen, bu yüzden de babamın teratolojik koleksiyonunda iki başlı tavşanlarla yanyana bulunmaya lâyık görülmeyen bir koyunla oynardım; bir de kolunu bacağını oynatan, boya kokan hokkabazım vardı; o zamanlar muhayyilem kim bilir ne kadar kuvvetli olmalıydı ki bu hokkabazla bu koyun benim gözümde bin bir meraklı dramın kahramanlarını temsil ederlerdi. Hokkabazın veya koyunun başından çok mühim bir macera geçtiği zaman, bunu hemen anneme anlatırdım. Ama daima boşuna zahmet! Ne tuhaftır, büyükler küçüklerin anlattıklarını hiç anlamazlar! Annem dalgının biriydi. Beni üstünkörü dinlerdi. En büyük kusuru bu idi. Ama bana iri gözleriyle öyle bir bakışı, öyle bir "koca budala!" deyişi vardı ki her şeyi düzeltirdi.

Bir gün, küçük salonda, nakışını bir kenara bırakarak beni kollarımdan havaya kaldırdı; duvar kâğıdındaki çiçeklerden birini göstererek:

— Şu gülü sana veriyorum, dedi.

Tanıyabilmemiz için de elindeki nakış iğnesi ile o gülün üzerine bir haç işareti çizdi.

Ömrümde hiç bir hediye beni daha çok sevindirmemiştir.

IV

EDOUARD'IN ÇOCUKLARI

— Karma karışık olmuş saçlariyle benim oğlan âdeta eşkiyalara dönmüş! Şunu "Edouard'ın çocukları" biçiminde bir tıraş edin, bay Valence.

Annemin böyle hitap ettiği bay Valence, eline yalabık ve topal bir berberdi; onu görünce hemen burnuma midemi bulandıran bir kızgın demir kokusu geldi. Pomatalara bulanmış ellerinden olduğu kadar en-
seme düşürmeden saçlarımı kesemediği için de ondan yıldırdım. Bunun için sırtıma beyaz bir gömlek geçirip boynuma bir havlu bağlayınca, ayak diremeye başladım. Bana:

— İyi ama, yavrum, böyle "Medusa'nın salı" ından (1) yeni çıkmış biri gibi üzerinde leyleklerin yuva yapacağı saçlarla da dolaşmazsın ya! derdi.

(1) Medusa'nın salı: Medusa adındaki vapurun 1816 yılında Afrika'nın Batı kıyılarından 40 mil uzakta uğradığı deniz kazasından sonra ve hiç bir umut kalmayınca, 149 bahtsızın alelacele yaptıkları ve denize açıldıkları salı kastediyor. 12 gün can çekişerek denizde sallandıktan sonra nihayet Argus gemisi tarafından görölüp geri kalan 15 kişi kurtarılmıştır. Ötekiler denizin dibine gitmişler veya yaşayanlar tarafından yenilmişlerdir. Bu hadise üzerine bu ad altında Géricauld'nun 1819 da yaptığı ve halen Louvre müzesinde bulunan şaheser bir tablo vardır.

Her vesileden faydalanarak o Güneyli şivesiyle hemen Medusa'nın batmasını, kendisinin bu felâketten ancak bir hayli korkunç sefalet sonunda nasıl kurtulduğunu anlatırdı. Saldan, ümitsizce verilen imdat işaretlerinden, insan eti yemelerinden hayatı hoş tarafından alan insanlara has bir neşeyle bahsederdi; çünkü şen ruhlu bir insandı, bu bay Valence!

O gün tıraş hiç istemediğim halde sürdürdü de sürdürdü; hem berber öyle kesmişti ki aynada kendime bakmak imkânını bulunca adam akıllı yadırgadım. Saçlarım tepeme bir takke geçirilmiş gibi kaşımın üstünde öne taranıp dümdüz kesilerek bir kâhkül haline sokulmuştu; yanağımın iki yanında da épagneul ⁽²⁾ köpeğinin kulakları gibi sarkıyordu.

Annem sevincinden uçuyordu: Valence beni sahi-den "Edouard'ın çocukları" na benziyecek şekilde tıraş etmişti. Sırtımdaki siyah kadifeden ceketime de bakınca annem: ağabeyisiyle birlikte onu kuleye hapsedmekten başka iş kalmıyor, diyordu.

Çok sevimli bir güvenle beni kollarında havaya kaldırırken den:

— Hele böyle bir işe kalkışsınlar, görürüz! diye ilâve ediyordu.

Sonra beni sıkı sıkıya kucaklamış bir halde arabaya kadar götürdü, çünkü misafirliğe gidiyorduk.

Ona hiç tanımadığım bu ağabeyin kim oldüğünü, ödümü koparan kulenin de ne olduğunu sordum. Dünyaya yalnız sevmek için gelen insanların tanrısal sabrını

(2) Epagneul köpeği: İspanya'dan çıkmış uzun boylu ve sarkık kulaklı bir cins köpek.

ve neşe dolu sadeliğini nefsinde toplayan annem deşairane bir çocuk şakraklığı ile bana kıral Edouard'ın iyi ve güzel çocuklarının annelerinin elinden nasıl alındığını ve hain amcaları tarafından Londra zindanında nasıl boğdurulduklarını anlattı.

Zahir o zamanlar moda olan bir resimden ilham alarak da çocuklara ait küçük bir köpeğin cellat yaklaşırken onlara haber vermek için havladığını da ilâve etti.

Sözlerini bu vakanın çok eski fakat aynı zamanda çok dokunaklı ve çok güzel olduğunu söyleyerek bitirdi. Bu yüzden insanlar onun üzerine tablolar yapmaktan, onu tiyatrodan oynatmaktan bir türlü bıkip usanmazlarmış; temsilde bütün seyirciler göz yaşı dökermiş; kendisi de onlar gibi vaktiyle çok ağlamışmış.

Onu da, başkalarını da böyle ağlatmak için insanın çok hain olması gerektiğini anneme söylediğim zaman, aksine, bunu ancak ruhça, sanatça büyük adamların başarabildiklerini ileri sürdü. Ama benim buna aklıma ermedi. O zamanlar göz yaşlarındaki derin lezzetten henüz bir şey anlamıyordum.

Araba ile Saint-Louis'de hiç tanımadığım eski bir evin önünde durduk. Aşınmış ve yarık basamakları zıdımaya giden taş merdivenden çıktık.

İlk katın sahanlığında küçük bir köpek havlamaya başladı: "Hah! Bu mutlaka Edouard'ın çocuklarının köpeği olacak!" diye düşündüm. Birden yenilmez, çığgın bir korku yüreğimi kapladı. Tırmandığımız merdiven her halde kulenin merdiveni idi, takke gibi kesilmiş saçlarım, kadife ceketimle ben de Edouard'ın çocukla-

ından biri idim. Beni öldüreceklerdi. Ben ölmek istemiyordum; annemin eteklerine yapışarak var kuvvetimle:

— Beni götür buradan, beni götür buradan! Kulenin merdivenlerini çıkmak istemiyorum! diye bağıryordum.

— Sus bakayım, akılsız çocuğum... Haydi cicim, haydi sus, korkma artık. Bu çocuk da hakikaten fazla sinirli... Pierre, Pierre, oh benim arslan oğlum, ak'ını başına topl.

Ne gezer, benim kulağıma lâf girecek gibi değildi: Annemin eteklerine asılmış, kaskatı kesilmiş haykırıyor, uluyor, tıkana tıkana ağlıyordum. Dehşetten açılmış gözlerim son haddine varan korku ile kımıldayan gölgeler içinde dolaşıyordu.

Feryatlarım üzerine, sahanlıktaki kapılardan biri açıldı, oradan yaşlı bir adam çıktı; korkuma, başındaki takkeye ve sırtındaki hırkaya rağmen onun haftada bir kere şapkasının içinde kuru pasta getiren dostum Robin, Robin dostum olduğunu tanıdım. Robin'in ta kendisi ama kulenin içinde ne işi vardı? Kule sandığım şeyin bir ev olduğunu, böyle harap bîrevde de bu ihtiyarın oturmasının pek tabii bulunduğunu bilmediğim için orada olmasını bir türlü aklım almıyordu.

Sol elinde enfiye kutusunu, sağ elinin baş ve şahadet parmakları arasında da bir çekimlik enfiye tutarak bize kollarını açtı. Tamam o idi.

— Buyursunlar, efendim, karım biraz daha iyi; sizi görünce çok sevinecek. Ama, bana kalırsa Pierre ağabey kendisini pek emniyette görmüyor gibi. Acaba şu bizim küçük köpekten mi korkuyor? — Finette, gel bakayım buraya!

İçim rahatlamıştı:

— Çok kötü bir kulede oturuyorsunuz, bay Robin, dedim.

Bu sözler üzerine annem koluma bir çimdik attı çok iyi anlamıştım, niyeti iyi dostum Robin'den pasta istememi önlemektir; nitekim ben de istemek üzereydim.

Bay ve bayan Robin'in sarı renkli misafir odalarında, en büyük yardımı yine Finette'ten gördüm, hep onunla oynadım ve Edouard'ın çocuklarını öldürenlere karşı havladığı da hiç aklımdan çıkmıyordu. Bu sebeple Bay Robin'in bana ikram ettiği pastanın yarısını ona verdim. Ama insan hep aynı şeyle uzun zaman vakit geçiremiyor, hele küçük bir çocuk iken, imkânsız. Kuşlar nasıl daldan dala sıçarlarsa, benim düşüncelerim de öyle birinden diğerine geçerek nihayet Edouard'ın çocuklarına geldi. Onlar hakkında bir fikrim vardı, söylemeden durabilir miydim? Bay Robin'in kolundan çekerek:

— Bana bakın, Bay Robin, dedim, biliyor musunuz, annem o zaman Londra kalesinde olsaydı, kötü amcaları, Edouard'ın çocuklarını yastıkları altında boğamazdı, annem bunu önlerdi.

Bana öyle geldi ki Bay Robin düşüncemi tam manasıyla kavrayamıyordu; ama merdivende annemle yine başbaşa kalınca, annem hemen beni kollariyle havaya kaldırdı ve:

— Ah! hınzır! Gel seni bir öpeyim, dedi.

ÜZÜM SALKIMI

Mesuttum, çok mesuttum. Babamı, annemi, dadımı dünyanın kuruluşuna şahit olmuş, değişmez, ölümsüz, cinslerinde eşsiz birer dev, ama çok uysal devler olarak tasavvur ediyordum. Beni her türlü belâdan kurtarabileceklerine güvenim vardı, yanlarında iken tam bir emniyet hissi duyuyordum. Annemin bana ilham ettiği itimat sonsuz bir şeydi: bu ilâhî, bu tatlı itimadı hatırladığım zaman da o günlerin küçük adamı olan kendime öpücükler göndereceğim geliyor; yeryüzünde bir duyguyu bütün derinliğiyle muhafaza etmenin ne kadar zor bir şey olduğunu bilenler, bu çeşit hatıralara karşı böyle bir istekte bulunuşu elbette anlarlar.

Mesuttum. Etrafımı çevreleyen hem âşına hem de esrarlı binbir şey muhayyilemi işletiyordu; bunlar aslında sözü bile edilmeye lâayık olmayan şeylerdi, ama benim hayatımın bir parçasını teşkil ediyorlardı. Hayatım da ahım şahım bir şey değildi elbette, ama ne de olsa bir hayattı, yani dünyanın ortası, her şeyin toplandığı bir merkezdi. Bu dediklerime gülümsemeyin sakın, gülümserseniz de dostça gülümseyin; düşünün ki yaşayan bir varlık, ufacık bir köpek yavrusu da olsa, yine mevcut şeylerin ortasındadır.

Görmekten, işitmekten mesuttum. Annem aynalı dolabını aralamaya görsün, hemen siir dolu kuvvetli

bir merak içimi kaplardı. Bu dolapta ne vardı acaba? Ne olacak, bir dolapta neler bulunabilirse onlar: çamaşır, torbacıklar içinde kokulu otlar ve bir sürü mukavva kutu... Bugün düşünüyorum, anneciğimin kutulara karşı bir zaafı olduğuna hükmediyorum. Onda her çeşidi bulunurdu, hem de inanılmayacak miktarda. El sürmenin yasak olduğu bu kutular beni ne derin düşüncelere sürüklerdi! Oyuncaklarım da küçücük kafamı az çalıştırırmazdı; hiç değilse bana vaad edilen ve beklediğim oyuncaklar; çünkü elimdekilerin benim için esrarlı trafı kalmadı mı, cazibeleri de kalmazdı. Halbuki hayalimde canlandırdığım oyuncaklar ne güzel şeylerdi! Başka bir sihir varsa, o da bir kurşun veya yazı kaleminden elde edilebilen çizgi ve resim bolluğu idi. Asker resimleri yapardım; yumurta biçiminde yassı bir kafa çizer, üst tarafına da bir serpuş kondururdum. Askerin başını serpuşun içine ancak bir sürü müşahededen sonra sokabildim, hem bu sefer serpuş kulaklarına kadar geçerdi. Çiçeklere, güzel kokulara, zengin sofra takımına, güzel elbiselere merakım vardı. Tüylü şapkamlı nakışlı çoraplarımdan âdeta gurur duyardım. Ama hepsinden fazla sevdiğim şey eşyanın tümü idi: Evimiz, hava, ılık, ne diyeyim bilmem ki, hayatın kendisi işte! Tatlı bir duygu içimi kaplardı. Hiç bir zaman küçük bir kuş, yuvasının yumuşak tüylerine bundan daha fazla zevk duyarak sürtünmemiştir.

Mesuttum, çok mesuttum. Bununla beraber başka bir çocuğun haline imrenmekten kendimi alamıyordum. Adı Alphonse'du. Soyadı var mıydı, yok muydu, bilmiyorum, Alphonse'dan başka adı olmaması çok mümkün. Annesi çamaşır yıkar ve şehirde çalışırdı. Alphonse

da bütün gün ya avluda, ya da nehir boyunda serseri serseri dolaşır dururdu; pencereden onun kirli suratını, birbirine karışmış sarı saçlarını, arkası delik pantolonunu, sular içinde sürüklediği kocaman pabuçlarını tetkik ederdim. Alphonse aşçı kadınların başına musallat olur, onlardan boyuna tokat yer, arada sırada kurumuş kalmış börek parçaları eline geçirirdi. Bazen seyisler onu tulumbadan su almaya gönderirlerdi; o da kovayı dili bir karış dışarda, suratı kıpkırmızı kesilmiş bir halde fakat cakalı bir eda ile getirirdi. Ben bu çocuğa imrenirdim işte! O benim gibi La Fontaine'in masallarını ezberlemek zorunda değildi; gömleğini lekeleydi diye azarlanmaktan korkusu yoktu. Günlerinin ve gecelerinin aydın olmasını veya olmamasını hiç umursamıyor, insanlara günaydın Bay x..., günaydın Bayan x...; demeye benim gibi mecbur tutulmuyordu; onun benim gibi Nuh'un gemisi ve kurulan tahta bir atı yoksa da, buna karşılık tuttuğu serçelerle, kendi gibi başıboş köpeklerle, hatta ahırdaki atlarla da arabacı onu süpürge sopasıyla kovup çıkarıncaya kadar gönlünün dilediği gibi oynardı. Hürdü, atılgandı. Kâşanesi olan avludan cama yapışmış olan bana tıpkı kafesteki bir kuşa bakıyormuş gibi bakardı.

Hizmetçiler, uşaklar ve her türlü hayvanlarla dolup boşaldığı için bu avlu çok neşeliydi. Büyük bir avlu idi; onu Güney tarafından kapıyan esas binanın yüzünü sıska ve boğumlu bir asma başta başa kaplamıştı; asmanın üst tarafında yağmur ve güneşin rakamlarını sildiği bir güneş saati vardı; bu gölge yelkovanın taş üzerinde belli belirsiz kayışına şaşar kalırdım. Şimdi gözümün önüne gelen bütün bu geçmiş şeyler arasında bu harap avlunun

hayali bugünün Parislilerine en garip gelecek olanıdır. Şimdiki Paris evlerinin avluları dört metre karedir; oradan eğri bir sefertasını andıran beş katın üzerindeki gökyüzünü insan ancak avuç içi kadar görebilir. Bır bir terakkidir, ama sağlık için çok kötü bir terakki.

Günün birinde, ev işi gören kadınların sabahları çeşmeye gelip testilerini doldurdıkları, aşçı kadınların da saat altı sularında bir taraftan pirinç tel sepetler içinde salatalarının sallıyarak suyunu süzerken, öte taraftan salatalarının sallayarak suyunu süzerken, öte taraftan sökmek icap etti. Gerçi bu taşlar yeniden kaldırım döşemek için sökülüyordu, ama bu işler yapılırken yağmur yağdığı için avlu bir çamur deryası olmuştu. Orada bir satyre'in (1) ormanında yaşadığı gibi yaşayan Alphonse da tepeden tırnağa çamur rengini almıştı. Parke taşlarını yerlerinden sevinçli bir gayretle oynatıyordu. Bir aralık başını kaldırıp beni dört duvar arasında kapalı görünce, aşağı inmem için işaret etti. Benim canım da onunla birlikte parke taşlarını sökme oyunu oynamayı çok çekiyordu doğrusu. Benim sökecek parke taşlarım yoktu odamda. Sokak kapısı da tesadüfen açık kalmamış mı? Hemen soluğu avluda aldım.

— Geldim işte, dedim Alphonse'a.

Bana:

— Şu parke taşını götür, dedi.

Sesi boğuk, hali tavrı da vahşileri andırıyordu; itaat ettim. Birdenbire taş ellerimin arasından çekip alındı ve ben yerden kaldırıldığımı hissettim. Gelen

(1) Satyre: Eskiden yarısı insan yarısı hayvan şeklinde ormanlarda yaşadığı tahayyül edilen yarı tanrı bir varlık.

dadımdı, bu hal arına gitmiş, beni alıp eve götürüyordu. Marsilya sabunu ile bir iyi yıkadı beni, ipsiz sapsız, haylaz, serseri bir çocukla oynadığım için de ayıpladı.

Annem de:

— Alphonse terbiye görmemiş bir çocuktur; bu onun kabahati değil, talihi yokmuş. Yalnız terbiyeli çocuklar terbiyesizlerle dolaşmaya kalkışmamalıdır, diye ilâve etti.

Çok akıllı, çok düşünceli bir çocuktum. Annemin bu sözleri hiç aklımdan çıkmadı ve nasıl oldu bilmıyorum, bu sözler taş basması eski İncilimi izah ettirirken lânetleme çocuklar hakkında öğrendiklerimle birleşti. Alphonse'a karşı duygularımı kökünden değişti. Hayır, artık ona imrenmiyordum. Ona karşı içimde dehşetle karışık bir acıma hissi uyandı. Annemin: "Bu onun kabahati değil, talihi yokmuş" sözleri Alphonse hesabına beni altüst ediyordu. Bana bunları söylemekle ne kadar iyi ettiniz, anneciğim; en körpe çağımda, düşkünlere suçsuz olduklarını kafama sokmakla ne kadar iyi ettiniz. Sözlerinizde isabet vardı; ömrümün ondan sonraki günlerinde bu sözleri kulağıma küpe etmek benim vazifemdi.

Hiç değilse bu sefer boşa gitmedi, lânetleme çocuğun talihi üzerinde düşünerek üzüntü duydum. Onun avluda ihtiyar bir kiracının papağanına sataştığı bir gün, bu kudretli ve mahzun Kabil'i, ben, iyi yürekli küçük bir Habil'in günden sonraki pişmanlık duyguları ile dolu olarak seyrettim. Ne yazık ki Habil'leri yaratan, saadet oluyor! Alphonse'a merhametimin bir nişanesini vermek için zihnimi yormaya başladım. Ona bir öpücük yollamak aklımdan geçti; ama onun yabani yüzü bana

Böyle bir öpücüğü iyi karşılamaya pek elverişli görünmediği için gönlüm buna razı olmadı. Ona ne verebileceğimi uzun uzun araştırdım; büyük bir kararsızlık içindeydim. Alphonse'a artık ne yelesi ne de kuyruğu kalmayan tahta atımı vermek de doğrusu bana aşırı bir hareket göründü. Sonra insan birine acıdığını ona tat hediye etmekle mi gösterir? Lânetleme bir çocuğa uygun düşecek bir hediye lâzımdı. Bir çiçek olur muydu acaba? Salonda çiçek demetleri vardı, vardı ama çiçek de öpücük gibi bir şeydi, onun çiçek seveceği bana şüpheli görünüyordu. Büyük bir kararsızlık içinde yemek odasını dört döndüm. Birdenbire ellerimi sevinçle çırpıttım: bulmuştum!

Büfenin üzerinde, meyve tabağının içinde nefis Fontainebleau üzümleri duruyordu. Bir sandalye üzerine çıktım, üzümlerden tabağın dörtte üçünü dolduran uzun, okkalı bir salkım aldım. Açık yeşil renkteki danelerin birer tarafı sanki yaldızlı gibiydi, ağza alındığı zaman da bu daneler tatlı tatlı eriyeyeceğe benziyordu, buna rağmen tatmadım. Annemin dikiş kutusundan bir yumak ip almaya koştum. Oradan bir şey almak bana yasaktı, ama arasına itaatsizlik etmesini de bilmeli. Salkımı ipin ucuna bağladım, pencerelerin demirlerinden sarkarak Alphonse'u çağırdım ve salkımı ağır ağır avluya sarkıttım. Daha iyi göreyim diye lânetleme çocuk gözlerine düşen sarı perçemleri araladı; salkım elinin hizasına gelince de iple birlikte koparıp aldı; sonra başını kaldırarak bana dilini çıkardı, bir nanik yaptı, kıcını göstererek salkımla birlikte kaçıp gitti. Öteki küçük ahabplarım beni bu çeşit muamelelere alıştırmamışlardı. Onun için önce çok içerledim. Ama bir dü-

şünce beni hemen yatıştırdı: “Ne bir çiçek ne de bir öpücük göndermemekle iyi ettim” diye düşündüm. Bu düşünce üzerine öfkem dağıldı. İnsanın izzetinefsi tatmin edilince, geri kalanın hiç bir önemi olmadığı ne kadar doğru!

Yalnız, olanı biteni anneme anlatmak gerektiği aklıma gelince büyük bir üzüntüye kapıldım. Haksızlık etmişim; annem beni azarladı ama hiç de kızarak değil. Bunu sevinçli gözlerinde okudum. Bana:

— İnsan kendi malını vermeli, başkalarınınkini değil; sonra vermesini de bilmeli, dedi.

Babam da:

— Saadetin sırrı bunda, dünyada bunu bilen de azdır, diye ilâve etti.

O ise, bilirdi bunu!

VI

ALTIN GÖZLÜ MARCELLE

Beş yaşında idim, dünya hakkında o zaman edindiğim fikri sonradan değiştirmeye mecbur kaldım; yazık oldu, o dünya çok daha hoştu. Bir gün adam resimleri çizmekle meşgulken, annem, rahatsız ettiğini aklına bile getirmeden beni yanına çağırdı. Annelerin böyle düşüncesiz hareketleri çok olur.

Bu seferki çağırış sırf elimi yüzümü yıkamak içiniş. Ben böyle bir ihtiyaç duymuyordum, üstelik lüzumsuz da buluyordum, tabiatıyla ayak diriyor, yüzümü gözümü buruşturuyor, annemin canına tak dedirtiyordum.

Annem:

— Vaftiz annen nerdeyse gelecek. Seni böyle giyinmemiş görürse yakışık alır mı?

Vaftiz annem mi! Şimdiye kadar kendisini hiç görmemiştim, tanımıyordum da. Hatta vaftiz annem olduğundan bile haberim yoktu. Fakat vaftiz annenin ne demek olduğunu çok iyi biliyordum: Hikâye kitaplarında okumuş, resimlerde görmüştüm; vaftiz annenin peri olduğunu biliyordum.

Anneciğimin beni dilediği kadar sabunla temizlemesine, saçımı taramasına ses çıkarmadım. Vaftiz annemi düşünüyordum, onu tanımak için meraktan ölüyordum.

Âdetim durmadan sual sormak olduğu halde bu sefer öğrenmeye can attığım şeyler hakkında tek bir kelime sormadım.

— Neden?

— Neden diye mi soruyorsunuz? Cesaret edemiyordum da ondan! Çünkü benim periler hakkındaki kanaatime göre onlar ağız sırkılık ve esrar isterler; çünkü hislerde öyle paha biçilmez bir "müphem taraf" bulunur ki yeryüzünün en körpe ruhu bile kendiliğinden bunu gizlemek hususunda kıskançlık gösterir; çünkü büyüklerde olduğu gibi çocuklarda da tarife sığmıyan şeyler vardır, çünkü vaftiz annemi daha tanımadan seviyordum.

Söyliyeceğim şeye, biliyorum, şaşacaksınız; ama hakikatin de, bereket ki, ara sıra beklenmedik bir tarafı oluyor da onu katlanılır bir hale getiriyor... Vaftiz annem tasavvur ettiğim kadar güzeldi. Onu görür görmez tanıdım. Evet benim beklediğim bu idi, perim gelmişti. Hiç hayrete düşmeden haz içinde onu seyrediyordum. Bu sefer hiç olmazsa tabiat fevkalâdeden olarak küçük bir çocuğun güzellik rüyalarıyla boy ölçüşebiliyordu.

Vaftiz annem yüzüme baktı: Gözleri altın rengiydi. Bana gülümsedi, o zaman dişlerinin benimkiler kadar ufacık olduğunu gördüm. Konuştu: Sesi berraktı, ormandaki bir kaynak kadar ahenkliydi. Beni öptü, dudakları taptaze idi: Onların temasını hâlâ yanaklarımda duyuyorum.

Onu görünce içimi son derece tatlı bir duygu kapladı; bu ilk karşılaşma galiba her yönden çok zevkli olmuş ki bende kalan hatırası sihirini bozabilecek her türlü teterruattan sıyrılmış bulunuyor. Bu hatıra

apaydınlık bir sadelik kazanmıştı; vaftiz annem gözümün önüne ayakta, kolları açık, dudakları tebessüm etmek veya öpmek için yarı aralık bir halde geliyor.

Kollarımdan tutup beni havaya kaldırırken:

— Hayatım, dur da gözlerinin rengini göreyim. dedi.

Sonra saçımın buklelerini karıştırarak:

— Sarışın ama büyüyünce esmer olacak, diye ilâve etti.

Perim istikbali biliyordu. Fakat yine de müsamaha dolu kerameti istikbali tam olarak bildirememişti. Bugün saçlarım artık ne sarı, ne de siyahtır.

Ertesi gün, bir alay oyuncak yolladı; bunlar benim tabiatıma uygun şeyler değil gibi geldi bana. Ben kitap, resim, zambak, şişe, boya, kutularıyla zeki ve çelimsiz bir oğlan çocuğuna lüzumlu her türlü alet edevat ortasında yaşıyordum; ben, birçok sevinç ve acı kaynağı olan renk ve şekil âlemine oyuncakları ile safiyane ayak basmaya çalışan, evde kapalı kalmaya alışık bir çocuktum.

Vaftiz annemin seçtiği hediyeler bu âdetler arasına girecek cinsten şeyler değildi. Bu sporcu ve jimnastikçi küçük bir oğlan çocuğuna lâzım olan tam bir jimnastik takımı idi: Trapezler, halatlar, sırtıklar, gülle ve halterler, hâsılı bir oğlan çocuğunun kuvvetini geliştirmek, onda erkek güzelliğini hazırlamak için ne lâzımsa nepsı.

Maalesef bende, masa başında çalışma âdeti, akşamları ışık altında sabırla yaptığım oymacılığın verdiği zevk, resimler üzerinde derin düşüncelere dalma duygusu çoktan başlamış bulunuyordu. Ben, sanatkârlığının öncüsü olan bu eğlenceleri bir yana bıraktığım

zaman da delice işler yapardım, ortalığın altını üstüne getirerek usulsuz, ahenksiz oyunlar olan hırsız polislik, boğulma, yangıncılık gibi oyunlara kendimi çılgınca kaptırırdım. Onun için bütün bu cilâlı şimşir ve demir aletler, vaftiz annem onların nasıl kullanılacağını öğretip de kendi cazibesinden onlara bir şeyler katıncaya kadar bana soğuk, ağır, zevksiz ve ruhsuz göründü. O, halterleri büyük bir gururla yerden kaldırıyor, dirseklerini arkaya götürerek bana kolların altından geçmek suretiyle sırta konulan bu sopaların göğsü nasıl geliştirdiğini gösteriyordu.

Bir gün beni dizlerine oturttu, bir gemi vaad etti, lombarlarında topları bulunan, bütün teçhizatı ve yelkenleriyle tam bir gemi. Vaftiz annem, denizcilik lâfı oldu mu, tıpkı bir deniz kurdu gibi konuşurdu. Ne çanaklığı, ne kış kasarayı, ne çarmıhları, ne babafingoyu, ne de kontra babafingoyu unuturdu. Bu acayip kelimelerin ardı arkası bir türlü gelmez, âdeta onlara bir nevi muhabbetle söylerdi. Bunlar hiç şüphesiz ona birçok şeyler hatırlatıyordu. Peri değil mi, tabii sularda gezer.

Bu gemi elime geçmedi. Ama küçükken bile zevk duymak için bir şeyin elime geçmesine hiç bir zaman ihtiyacım olmadı. Perinin gemisi de bir hayli saatlerime işgal etti. Onu görüyor gibiydim. Hâlâ da gözlerimin önünde. Ama artık oyuncak olarak değil, hayalet halinde. Sisli bir denizde sessiz sedasız süzülüyor; güvertesinde, hareketsiz, kolları sarkık, boş ve büyümüş gözlerle bakan bir kadın hayali görüyorum.

Kaderde vaftiz annemi bir daha görmemek varmış..

Daha o zamandan karakteri hakkında tam bir

fikir edinmiştim. Hoşa gitmek için yaratıldığını hissediyordum; o, dünyaya bu iş için gelmişti. Ne yazık ki aldanmıyordum! Sonradan öğrendim ki Marcelle (Adı Marcelle idi) bundan başka bir şey yapmamış ömründe.

Hayatı hakkında ancak aradan bir hayli sene geçtikten sonra bir şeyler öğrenebildim. Marcelle ile annem rahibelerin idare ettiği bir yatılı okulda tanışmışlar. Ama Marcelle'den birkaç yaş daha büyük olan annem, dostluklarında olağanüstü bir ateş, bir parça da çılgınlık bulunan Marcelle ile devamlı arkadaşlık edemiyecek kadar uslu akıllı ve ölçülü bir kızmış. Marcelle'e en delişmen duyguları lham eden genç öğrenci, yatılılardan şişman, sâkin paradılışlı, alaycı ve dar kafalı bir tüccar kızı olmuş; Marcelle onu gözünden ayırmaz, dostunun bir lâfı, bir hareketi üzerine seller gibi göz yaşı döker, yeminler eder, her an kıskançlık sahneleriyle başının etini yermiş, mutalâa saatlerinde de ona yirmi sahifelik mektuplar yazarmış; o kadar ki sabrı tükenen şişko kız artık bunun kâfi olduğunu ve kendisini rahat bırakmasını istemiş.

Zavallı Marcelle öyle perişan, öyle mahzun olmuş ki annem haline acımış. İşte arkadaşlıkları o zaman, annemin okuldan çıkmasından pek az önce başlamış. Birbirlerine gidip geleceklerine söz vermişler, sözlerini de tutmuşlar.

Marcelle'in babası dünyanın en iyi insanı imiş, sevimli, zeki ama iz'ansız. Yirmi senelik bir denizcilik hayatından sonra, hiç sebepsiz bahriyeyi terketmiş. Buna herkes şaşmış. Asıl, onun bu kadar uzun zaman bahriyede kalışına şaşmak gerekirdi. Serveti az, eli de kor-kunç derecede açılmış.

Yağmurlu bir gün pencereden bakarken yaya giden karısı ile kızının uzun etekleri ve şemsiyeleri yüzünden sıkıntı çektiklerini görmüş. İlk defa o zaman onların arabaları olmayışının farkına varmış, bu keşif onu çok üzmüş. Derhal tahvillerini paraya çevirmiş, karısının mücehverlerini satmış, bir iki dostundan borç para bulmuş, Bade'a koşmuş. Oyunu büyüterek oynadığı vakit hiç şaşmadan kazandığı için, at, araba ve uşak parasını çıkarmak üzere büyük kumar oynamış. Sekiz gün sonra, meteliksiz evine dönmüş. Fakat bu oyun sistemine inancı yine de değişmemiş.

Brie eyaletinde ufak tefek bir arazisi elinde kalmış, orada ananas yetiştirmiş. Aradan bir sene geçince, serilerin parasını ödemek için toprağını satmak mecburiyetinde kalmış. O zaman makineler icad etmeye kalkışmış ve karısının öldüğünün farkına bile varmamış. Bakanlara, Âyan ve Millet Meclisine, Enstitüye, bilginler cemiyetlerine, herkese plânlar, tezler yolluyormuş. Bu tezlerin manzum olarak yazıldığı da oluyormuş. Nereden nereden para buluyor, yaşıyormuş. Mucize gibi bir şeymiş bu. Marcelle bunu tabîî buluyor, eline geçen üç beş lira ile kendine şapka alıyormuş.

O zamanlar, onun gibi bir genç kızın bu çeşit yaşayışını annemin aklı almıyor, Marcelle'in istikbalı onu korkutuyormuş. Ama Marcelle'i seviyormuş.

Bana belki yüz kere:

— Bilsen, Marcelle o zamanlar ne kadar hoş bir kızdı! demiştir.

— Ah! Aziz anneciğim, bunu pekâla tasavvur ediyorum.

Buna rağmen bir kere bozuşmuşlar, buna nazik bir his meselesi sebep olmuş; bu meseleyi kalbimizde kıymetli bir yer almış olanların kusurlarını sakladığımız karanlıklarda bırakmamak doğru olurdu, ama başka bir adamın yapabileceği bu tahlili benim yapınmam lâzım; yapmamam lâzım diyorum, ama yapmamam da, zira bu mesele hakkında gayet müphem bir bilgim var. Annem o tarihlerde genç bir doktorla nişanlı imiş, sonra da bu doktor onunla evlenmiş, babam olmuş. Marcelle'in de çok hoş bir kız olduğunu size her fırsatta söyledim: Her haliyle aşkı uyandıran ve arayan bir kadındı. Babam da genç. Birbirlerini görüyor, birbirleriyle konuşuyorlarmış. Ne oldu bilmem? Annem evlenmiş, bir daha da Marcelle'i görmemiş.

Fakat, iki senelik bir sürgünden sonra, altın gözlü güzel affa mazhar olmuş. Hem de öylesine af edilmiş, ki kendisinden vaftiz annem olması rica edilmiş. Aradaki sürede Marcelle evlenmişmiş. Kanaatime göre bunun barışmaya çok yardımı dokumuştur. Marcelle yedi yaşından beri bir ticaret gemisi üzerinde denizlerde dolaşan ve benim zenci ticareti yaptığından kuvvetle şüphe ettiğim ufak tefek ,kara kuru bir adam olan kocasına bayılıyormuş. Rio-de-Janeiro'da malı mülkü olduğundan vaftiz anriemi oraya götürmüş.

Annem sık sık bana:

— Marcelle'in kocasının ne biçim bir adam olduğunu tasavvur edemezsin: Maymunun biri, bir maymun ama, tepeden tırnağa sarılar giyinmiş bir maymun. Hiç bir dili konuştuğu yoktu. Hepsinden bir parça bilirdi, meramını bağırıp çağırarak, jestlet yapılarak, gözlerini devire devire anlatırdı. Yalnız, hak-

kını yememem gerekirse, söylemeliyim ki çok güzel gözleri vardı. Sakın onu adalardan falan sanma, yavrum, Fransızdı, Brest'de doğmuş, adı da Dupont, diye âlâve ederdi.

Sırası gelmişken size şunu da bildireyim. Annem “Avrupa'nın” dışındaki her yere “Adalar” derdi; bu da, mukayeseli etnografya hakkında çeşitli eserlerin muharriri olan babamı çileden çıkarırdı.

Annem sözüne devam ederek:

— Marcelle kocasına delicesine aşıktı, derdi. İlk günlerde, evlerine ziyarete gittik mi, âdeta insana onları rahatsız etmişiz gibi bir his gelirdi. Üç dört sene Marcelle çok bahtiyar oldu; bahtiyar oldu diyorum, zira saadetin zevke göre değiştiğini kabul etmek lâmisun, sahi o zamanlar sen çok küçüktün, hatırlıyamazsın.

— Yok anneciğim, çok iyi hatırlıyorum.

— İşte, o bu yolculuğu yaparken, kocası orada, adalarda, berbat adetler edindi: tayfa meyhanelerinde aşâğılık mahluklarla içmeye başladı. Onu bıçakladılar. Bu haber gelir gelmez, Marcelle vapura atladı. Her işte gösterdiği o fevkalâde ateşle kocasına baktı. Fakat adam bir gün kan kusma neticesinde öldü.

— Marcelle Fransa'ya dönmedi mi, anne? Vafatiz annemi bir daha neden görmedim?

Bu sual karşısında annem biraz bocaladı.

— Dul kalınca, Rio-deJaneiro'da bahriye subayları ile tanıştı, bunlar onu dillere düşürdüler. Marcelle hakkında fena şeyler düşünme, yavrum. O, ötekiler gibi hareket etmeyen ayrı bir kadın. Fakat onu eve kabul etmem biraz zor oluyordu.

— Marcelle hakkında fena şeyler düşünmüyorum. anneciğim; sen bana sadece onun ne olduğunu söyle.

— Bir deniz teğmeni onu sevdi, oğlum; gayet tabii bir şey, ama böyle parlak bir muvaffakiyet izzet-nefsini pohpohladığı için bunu her tarafa yaydı. Adamın adını sana söylemeyeceğim; bugün o Kor Amiraldir ve sen birçok kereler onunla akşam yemeği yedin.

— Ne diyorsunu! V... mi, şu kırmızı suratlı şişko adam mı? Doğrusu, anne, yemekten sonra o amiral çok hoş kadın hikâyeleri anlatıyor.

— Marcelle onu deli gibi sevdi. Peşinden her yere gidiyordu. Tabii anlıyorsun, çocuğum, maceralarına ben pek iyi bilmiyorum. Ama sonu çok korkunç bitti. Her ikisi de Amerika'da idiler, nerede olduklarını sana tastamam söylemeyeceğim, coğrafya adlarını bir türlü aklımda tutamıyorum. Adam ondan bıktınca, bir vesile buldu ayrıldı, Fransa'ya döndü. Marcelle orada bekleyip dururken, bir küçük Paris gazetecisinden onun bir aktiris ile tiyatrodaki sık sık görülmekte olduğunu öğrendi. Dayanamadı, ateşli hasta olmasına rağmen vapura atladı. Bu onun son yolculuğu oldu. Gemide öldü, yavrum, zavallı vaftiz anneni bir çarşafa dikip denize attılar.

İşte annemin bana anlattıkları. Bu hususta daha fazla bildiğim bir şey yok. Fakat, gökyüzünün tatlı bir kurşunî renge büründüğü ve rüzgârın hafif hafif inlemey başladığı her defa, gönlüm Marcelle'e doğru uçar, ona şöyle derim:

— Zavallı mustarip ruh, yeryüzünün ilk aşklarının beşiği olan eski Okyanus üzerinde dolaşan zavallı avare ruh, sevgili hayalet; âşıklarının en sadığı, belki

de tek kalanı seni hâlâ hatırlıyor! Sadece beşiğimin üzerine eğilmekle bana verdiğin kabiliyet için aziz ol; düşünce âlemine daha ilk adımımı atarken, güzelliği anlamaya susamış ruhlara onun verdiği tatlı heyecanları bana tattırdığın için aziz ol. Gözlerimin rengini görmek için yerden kaldırdığın çocuk sana aziz ol diyor. Bu çocuk, dostlarının en bahtıyarı, çekinmeden söyleyeyim, sana en candan bağlananı oldu. Sen en fazla ona verdin, ey cömert kadın! İki kolunu açmakla sen ona hulyaların uçsuz bucaksız âleminin kapılarını açmış oldun.

VII

ŞAFAKTA YAZILAN NOTLAR

İşte bir kış gecesinin hasadı, benim ilk hatıra demedim. Bırakayım da rüzgârda savrulsun mu? Bağlayıp da ambara götürmek daha iyi değil mi? Kanaatımcı fikirler için iyi bir gıda olur.

İnsanların en iyisi ve en bilgini olan Bay Littré her ailenin bir evrak hazinesinin, manevî bir tarihçesinin olmasını isterdi. “İyi bir felsefenin bana anane ve muhafazakârlığa geniş yer vermeyi öğrettiğinden beri bütün Ortaçağ boyunca burjuva ailelerin basit bir aile sicili tutmayı düşünmediklerine ne kadar yanmışımdır! Bu kütüğe aile hayatının belli başlı olayları kaydedilir ve nesilden nesile birbirine devredilirdi. Bu sicillerdeki notlar, vелеvki kısa da olsa, bunlardan zamanımıza kadar ulaşabilecek olanları ne kadar merak verici olurdu! Biraz itina, biraz takip zihniyeti sayesinde, bugün kaybolmuş bulunan nice bilgi, nice tecrübe kurtulmuş olacaktı!”

İşte ben, kendi hesabıma, ihtiyar filozofun arzusunu yerine getireceğim; bu notlar saklanacak ve Nozière ailesinin sicili başlamış olacak. Geçmişten hiç bir şey kaybetmeyelim. Gelecek ancak geçmişle bina edilir.

II

Y E N İ A Ş K L A R

I

NEBATAT BAHÇESİNDEKİ İNZİVA KÖŞESİ

Okuma bilmezdim, yırtık pantolonla dolaşırdım, dadım burnumu silecek olsa ağlardım, bir taraftan da şöhret aşkıyla yanar tutuşurdum. Hakikat şuydu: En körpe çağımda, gecikmeden hemen meşhur olmak, insanların hafızasında ebediyen yaşamak arzusunu beslerdim. Yemek odasındaki masanın üzerine kurşun askerlerini yayarken, ben, bir yandan da bu arzuma ulaşmanın çarelerini araştırırdım. Elimden gelseydi, ölümsüzlüğü savaş meydanlarında fetetmeye giderdim; ben de ufakık ellerimde oynattığım ve yemek muşambası üzerinde icra edilen savaşlarda mukadderatlarını tayin ettiğim şu generallerden birine benzerdim.

Fakat askerlik sahasında şöhret kazanmak için şart olan at, üniforma alay ve düşman tedarik etmek benim elimde olan bir şey değildi. Bunun için evliya olmayı düşündüm. Bu, daha az malzeme isteyen, daha çok takdir toplayan bir işti. Annem dindardı. Onun - kendisi gibi cana yakın ve ciddi olan - dindarlığı bana çok tesir ederdi. Bana sık sık hazla dinlediğim, içimi hayret ve aşkla dolduran Evliyaların hayatı'nı okurdu. Bu

sebeple Allahın sevgili kullarının, hayatlarını kıymetli ve imrenilecek hale getirmek üzere işe nereden başladıklarını biliyordum. Din uğrunda ölenlerin mübarek vücutlarından ne ilâhî kokular yayıldığını biliyordum. Ama din uğrunda ölmek, çok ileri gitmekti, buna hiç yanaşmadım. Gene kudretim dahilinde olmayan peygamberliği ve kerametler göstermeyi de aklıma getirmiyordum. Ben, tatbiki kolay ve emin olduğu için nefse ezada karar kıldım.

Vakit kaybetmeden kendimi bu işe vermek için önce yemek yemeyi reddettim. Yeni meylimden haberi olmayan annem, beni hasta sandı ve içime acı veren bir endişe ile yüzüme baktı. Buna rağmen ben yine oruca devam etmekten geri kalmadım. Sonra, aklıma evliyalardan bir dikili taş üzerinde yaşamış olan Siméon Stylite gelince, ben de mutfaktaki musluk taşının üstüne çıktım; ama orada yaşamaya imkân olmadı, zira bizim hizmetçi kız Julie beni çabucak oradan indirdi. Musluk taşından yere inince, büyük bir şevkle velilik yoluna atıldım, servetini fakirlere dağıtan evliya Nicolas de Patras gibi yapmaya karar verdim. Babamın çalışma odasının penceresi rıhtıma bakardı. Yeni ve parlak diye bana verilmiş olan on oniki tane kadar çil çil parayı bu pencereden sokağa fırlattım; arkasından da bilyelerimi, topaçlarımı, fırılđığım la birlikte yılan bağı derisinden yapılmış kamçımı attım.

Babam pencereyi kapayarak:

— Bu çocuk sersem mi nedir? diye bağırdı.

Hakkımda böyle bir hüküm verilmesinden hem öfke hem de hicap duydum. Fakat düşündüm ki babam benim gibi evliya olmadığı için ermişlerin şan ve şerefini be-

nimie paylaşamazdı; işte bu düşünce bana büyük bir teselli oldu.

Gezintiye çıkma saatim geldiği vakit, başıma bir şapka geçirdiler; kendisine kirli bir takke verildiği zaman,, başına geçirmeden önce, onu çamura bulamayı ihmal etmeyen ermiş Labre'a benzemek için ben de şapkamın tüyünü çekip kopardım. Annem para ve şapka macerasını öğrendiği zaman omuzlarını silktiler, derin bir göğüs geçirdi. Hakikaten onu üzüyordum.

"Evliyaların hayatı"nda sık sık bildirilen bir kaideye uymak için, gezinti esnasında etrafımdaki şeylere bakar da eğlenirim diye gözlerimi yerden ayırmazdım.

Bu selâmete ulaştırıcı gezintiden dönüşte de, evliyalığı tamamlamak için, eski bir koltuğun kıllarını sırtıma doldurarak kendime bir cilice (1) yaptım. Bu yüzden de yeni mihnetlere katlandım, çünkü Julie tam böyle evliya François'ın oğullarını taklid etmekte olduğun bir anda beni yakaladı. Dâvanın ruhuna nüfuz etmeden dış şekli üzerinde durduğu için, koltuğu deldiğimi görünce basitliği yüzünden kıcıma bir iki tokat attı.

O günün üzücü olayları üzerinde düşünürken aile içinde evliyalık mertebesine erişmeye çalışmanın zorluğunu takdir ettim. Evliya Antoine ile evliya Jérôme'un sahraya aslanlar ve ağızpanlar arasına niçin gittiklerini anladım; hemen ertesi günden itibaren de inzivaya çekilmeye karar verdim. Saklanmak üzere kendime Nabatat Bahçesinin ağaçlıklı çıkmaz bir köşesini seçtim. Evliya Paul l'Ermite gibi sırtımda palmiye yap-

(1) Cilice: Hıristiyanlıkta nefse eza için tene giyilen sert kıldan yapılmış bir kemerin adı.

raklarından bir entariyle kendimi tefekküre vererek işte bu köşecikte yaşamayı istiyordum. Şöyle düşünüyordum: "Bu bahçede bana gıda olabilecek bitki kökleri bulunacaktır. Karşı sırtın tepesinde de bir kulübecik görünüyor. Oraya çıktım mı, yeryüzünün bütün hayvanlarının ortasında olacağım; tırnaklarıyla evliya Marie d'Egyptienne'in mezarını kazan aslan, civarda bir münzevî ölünce, defin merasimi için elbette beni gelip bulacaktır. Tıptı evliya Antoine gibi, teke ayaklı adamı ve insan bedenli atı göreceğim. Kim bilir, belki de melekler, şarkılar söyleyerek beni gökyüzüne alıp götürürler."

Uzun zamandır Nebatat Bahçesinin benim için mukaddes bir yer olduğunu, onu basma resimli eski İncilde gördüğüm Cennet'e bir hayli benzettiğimi söylersem, verdiğim karar pek o kadar acayip görünmeyecektir. Dadım beni sık sık bu bahçeye götürürdü, orada içim âdeta dinî bir hafiflikle dolardı. Gökyüzü bile bu bahçede bana her yerdekinden daha ilâhî, daha saf görünürdü; papağan ve kaplanın kafesleri, ayının ini, filin evi, üzerinden süzülüp giden bulutların arasında ben, beyaz sakalı, mavi elbisesiyle Allah Babayı hayal meyal seçer, kolunu uzatarak beni de antilop, gazal, tavşan, güvercinlerle birlikte takdis ettiğini görür gibi olur-
dum; Lübnan sedir ağacının altına oturduğum zaman, Allah Babanın parmaklarından saçılan nurların dallar arasından süzülerek başıma indiğini fark ederdim. Yüzüme munis munis bakarak avucumdan öteberi yiyen hayvancıklar, Adem babamızla günahın bilinmediği ilk günler hakkında annemin bana öğrettiklerini aklıma getirirdi. Vaktiyle Nuh peygamberin gemisindeki gibi

bir araya gelen hilkat topluluğu çocuk ruhunun güzelliğine bürünüp bir kat daha güzelleşerek gözbebeklerimde aksederdi. Cennetimin güzelliğini hiç bir şey bozmuyordu. Orada dadıların, askerlerin, şerbetçilerin dolaştığını görmek, keyfime halel getirmiyordu. Aksine, bu sade insanların, bu çoluk çocuğun arasında hepsinden daha küçük olan ben, büyük bir bahtiyarlık duyuyordum. Her şey bana aydınlık, sevimli, iyi geliyordu, çünkü büyük bir hulusu kalple ben her şeyi kendi çocuk idealime bağlıyordum.

Evliyalık mertebesine erişmek, parlak hikâyelerinin hatırladığım büyük evliyalar ayarında olabilmek için gidip bu bahçenin ortasında yaşamaya karar verdikten sonra uyudum.

Ertesi sabah kararım hâlâ katiydi. Durumdan annemi haberdar ettim, gülmeye başladı.

Bir yandan saçlarımı tarar, bir yandan da gülmeye devam ederken:

— Nebatat Bahçesinin çıkmaz bir köşesinde inziyaya çekilmek fikrini sana kim verdi böyle? diye sordu.

— Meşhur olmak istiyorum, dedim, babam nasıllı kartvizitlerine: "Tıp Akademisi mükâfatını haiz, Antropoloji Cemiyeti Sekreteri" diye yazıyorsa, ben de kendiminkilerini: "Takvimdeki münzevi ve Evliyalardan" diye bastırmak istiyorum.

Benim bu cevabım üzerine saçlarımı taradığı tarak annemin ellerinden düştü.

— Eyvahlar olsun, Pierrel Bu ne delilik, ne büyük günah! Ne talihsizmişim! Oğlum henüz aklının başına gelmediği bir yaşta aklını kaybetti.

Sonra babama dönerek:

— İştittin ya, dostum, dedi. Daha yedi yaşında var yok, akli meşhur olmakta!

Babam:

— Aldırma, karıcığım, göreceksin yirmisinde şöhretten bıkacaktır.

— Allah vere de öyle olsa, dedi annem; kendini beğenmişlerden hiç hoşlanmam.

Tanrının takdiri böyle imiş, babamın dediği çıktı. Kırıl Yvetot gibi, şöhret olmadan da pekâlâ gül gibi yaşayıp gidiyorum. Pierre Nozière adının insan hafızasında yer etmesi için artık en ufak bir arzu bile beslemiyorum.

Bununla beraber, insana hüznün veren, kendi haline bırakılmış bu bahçede, geçmiş günlere ait bir sürü hatıra ile şimdi gezip dolaşırken bazen içimden anlaşılmasın bir arzu kopup gelir, meçhul dostlara, bu bahçede bir keşiş gibi yaşamak hususunda kurduğum hulyayı anılatmak hevesine kapılırım; sanki bu çocuk hulyası, anlattığım kimsenin düşüncelerine katılarak onun da dudaklarında bir tebessüm tatlılığını yaratabilecek imiş gibi.

Bilmek istediğim başka bir nokta da, altı yaşım-dan itibaren askerlik hayatından vazgeçmekle hakikaten iyi yapıp yapmadığımdır; zira hakikat şu ki asker olmak o zamandan sonra bir an aklıma gelmedi. Buna biraz da acıyorum. Silâh altında yaşamada bir asalet vardır. Vazifeniz sarahatle çizilmiştir, bunu tayin eden de muhakemeniz olmadığı için daha da vuzuhlu çizilmiştir. Hareketlerini muhakeme edebilen bir insan, bir

zaman sonra pek çoğunda masumluluktan eser bulunmadığını farkeder. İnsan ya asker, ya da papas olmalı ki şüphenin ıstırabını tatmaktan kurtulsun.

Keşif olmak hülyasına gelince, hayatın tamamıyla kötü olduğu hissine kapıldığım her defa, bu hülyaya kendimi yeniden kaptırdım: yani hemen hemen her gün.. Fakat her seferinde de tabiatana kulağımdan tuttuğu gibi beni sade insanların ömürlerinin akıp gittiği eğlenceler içerisine yeniden getirdi bıraktı.

II

LE BEAU BABA

Henri Heine'in hatıratında, hakikata uygunlukları ile insana çarpan, bununla beraber bir nevi şiire bürünmüş tarafı da bulunan portrelere rastlanır. Şairin amcası Simon de Geldern'in portresi işte bunlardan biridir. "Dış görünüşüne göre, diyor Henri Heine, dünyanın en sade, hem de en acaip denilebilecek bir insanı idi. Küçük, halim yüzü solgundu ve ağırbaşlı bir ifade taşırdı. Her ne kadar Yunanlılarınkı gibi çekme bir burnu varsa da onunki Yunanlıların taşımak âdetinde oldukları burundan açıkça üçte bir nisbetinde daha uzundu... Her zaman modası geçmiş bir kıyafetle dolaşır, kısa pantolon, beyaz ipek çorap, tokalı ıskarpın giyer, elbisesinin kuyruğu da eski modaya uygun olarak biraz fazlaca uzun olurdu. Bu küçücük adam sokaklarda mini mini adımlarla seke seke yürüdüğü zaman, o kuyruk bir omuzdan bir omuza hoplar, türlü oyunlar yapar. efendisini arkadan arkaya sanki alaya alırdı."

Bu adamcağızın vücudu dünyanın en âlicenap ruhunu taşıyor, kuyruk sallıyan kuşunkini andıran uzun kuyruklu küçük redingotu altında da şövalyelerin sonuncusu yaşıyordu. Fakat bu şövalye öyle gezgin şövalyeler cinsinden değildi. Dusseldorf'taki Nuhun Gemesi adlı evinden hiç ayrılmadı. "Nuhun gemisi, babadan kaima

küçük evin adı idi, kapının üstünde güzel oyma işli, göze çarpan renklerle boyalı bir gemi bulunduğu için böyle deniyordu. İşte bu evde o hiç durup dinlenmeden, kendisini zevk aldığı her çeşit işe, derin bilgi edinme hevesine, nadir kitapları toplama merakına, hele siyasî gazetelerle, adı sanı meçhul mecmualara kötü-kötü yazılar yazmaya hasretti.”

Simon de Geldern’i yazı yazmaya sevk eden şey, milletin iyiliğine çalışmak gayreti oldu. Yazı yazmada, çok zorluk çekerti. Yazmak değil, sadece düşünmek bile ona, yürekler paralayıcı gayretlere mal olurdu. Cizvit okullarında öğrendiği eski, katı bir ifade kullanırdı.

“İşte, diyor, Henri Heine, fikren yetişmemde çok büyük tesiri olan insan benim bu amcamdır, bu bakımdan ona son derece minnettaram. Görüş tarzımız birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, onun acınacak haldeki ebedî emelleri bende yazma arzusunun uyanmasına belki de yardım etti.”

İhtiyar Geldern’in yüzü bana başka bir yüzü hatırlatıyor; ama benim dediğim yalnız kendi hatıralarımda yaşadığı için size şimdi uçuk ve cazibesiz görünecek. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, ben, sırrına yalnız Heine ile Rembrandt’ın erişebildikleri o inanılmaz kadar acayip fakat gerçek olan portrelerden birini bile çizemem. Ne yazık! Portrenin aslı cidden kuvvetli bir sanatkâra lâyıktı.

Evet, küçük yaştan itibaren, zekâ ile ilgili şeylerle, yazma merakına karşı içimde ilk sevgiyi tutuşturan benim de bir Simon de Geldern’im oldu. Adı Le Beau idi; galiba on beş seneden beri hulyalarımı kâğıtlar

üzerine karalayıvermeyi ben de ona borçluyum. Bilmiyorum, bundan dolayı ona teşekkür edeyim mi? Onun, talebesine, kendisinininki kadar masum bir merak aşladığı muhakkak.

Onun merakı katalog yapmaktı. Durmak bilmez, akşam sabah katalog yapardı. Ona hayrandım, daha on yaşında katalog yapmayı harp kazanmaktan çok daha güzel bulurdum. O günden bugüne bu hükmüm bir parça bozuldu; ama aslında pek de o kadar fikir değiştirmiş değilim. Le Beau Baba diye çağırdığımız bu zatı hâlâ takdire, imrenilmeye lâayık bir insan olarak düşünürüm; şayet bu ihtiyar dostu hatırladığım zaman dudaklarımda bir tebessüm belirliorsa, bu neşe tamamen muhabbet ve şefkatle doludur.

Le Beau Baba çok ihtiyar bir adam iken ben de çok ufak bir çocuktum. Fevkalâde anlaştığımız bundan âleri geliyor.

Onun her şeyi bende itimat dolu bir merak uyardırırdı. İri, yuvarlak burnunun ucuna kondurduğu gözlükleri, pembe, dolgun yanakları, çiçekli yelekleri, şarkık cepleri kitapla dolup taşan geniş pamuklu hırkası ile onda, bir parçacık da deliliğe kaçan babacan bir hal vardı. Başına geniş kenarlı basık bir şapka giyer, beyaz saçları bunun etrafına tıpkı tarasa parmaklıklarına hanımelerinin sarıldıkları gibi dolanırlardı. Her söylediği bir çocuk masalı gibi sade, kısa, değişik, renkliydi. Yaradılışı icabı çocuk gibiydi, hiç bir şekilde kendisini zorlamadan beni eğlendirirdi. Annemle babamın yakın ahabası olduğu, beni de zeki ve uslu bir çocuk bulduğu için kendisini gidip evinde görmeye beni teşvik ederdi. Evinde de onu farelerden başka ziyarete giden yoktu.

Evi eskiydi, yan cephesi Nebatat Bahçesine giden inişli çıkışlı dar bir sokağa bakacak şekilde yapılmıştı. Zannımca, o zamanlar bu sokakta Paris'in bütün mantar imalâthaneleriyle fıçıcuları toplanmış bulunuyordu. Bu sokak öylesine teke ve fıçı kokardı ki bu koku yaşadığım müddetçe burnundan gitmeyecek. İhtiyar hizmetçi Nanon'un delâletiyle ufak ve bakımlı bir bahçeden geçilir, birkaç basamak merdiven çıkılır, dünyanın en görülmedik bir binasına girilirdi. İnsanı ilk önce sofa boyunca dizilmiş mumyalar karşılardı; bunlardan yalnız biri yaldızlı tabutu içindeydi; ötekilerin kurumuş vücutlarında kirli sargılardan başka bir şey kalmamıştı; hele sargılarından kurtulmuş olan bir tanesi insana mineden gözleriyle bakar, beyaz dişlerini gösterirdi. Korkunçlukta merdivenin de bunlardan geri kalır tarafı yoktu: Zincirler, boyna geçirilen demir halkalar, koldan kalın zindan anahtarları duvarlarda asılı dururdu.

Bouvard gibi, bizim Le Beau Baba da eski bir dar ağacını bile koleksiyonuna koyacak kabiliyette idi. Onda en azından Latude'ün ⁽¹⁾ merdiveni bulunduğu gibi on iki tane kadar da işkence armudu vardı. Evin diğer dört odasının birbirinden farkı yoktu; her birinde bir yığın kitap tavanlara kadar yükseliyor, bir kısmı da haritalar, madalyalar, zırhlar, bayraklar, rengi atmış bezler, taş veya tahta oyması kırık dökük eski heykel parçacıkları ile karma karışık bir halde döşeme üzerinde yatıp duruyordu. Bacağının biri kırık bir masa ile, eski bir sandık üzerinde tınazlar gibi yığılmış boyalı çiniler vardı.

(1) Latude: Bir Fransız maceraperesti. Madame Pompadour'a karşı çevirdiği entrikalar yüzünden birçok hâpishanelere girmiş, birkaç defa da kaçmıştır.

Tavana asılabilecek her şey, insanın yüreğini paralayacak vaziyetlerde tavandan aşağı sarkıyordu. Bu karma karışık müzede aynı toz tabakası altında, bütün eşya birbiri ile kaynaşıyor, sanki onları saran örümceklerin sayısız ağlarından başka bir şeyle tutturulmamış, gibi görünüyordu.

Sanat eserlerini kendi kafasına göre korumayı düşünen Le Beau Baba, Nanon'un yerleri süpürmesine müsaade etmiyordu. İşin tuhafı, bu karışık eşyanın her birinde ya mahzun, veya alaycı bir ifade bulunmuş idi; insanın yüzüne hain hain bakarlardı. Bütün bunlarda ben habıs ruhların sihirli âlemini görür gibiydim.

Le Beau Baba ekseriya vaktini, ötekiler kadar tıklım tıklım dolu, ama onlar kadar tozlu olmayan yatak odasında geçirirdi; zira ihtiyar hizmetçi kadına müstesna olarak burasını süpürmek ve tozunu almak müsaadesini vermişti. Ufak mukavva parçacıkları ile örtülü uzun bir masa odanın yarısını işgal ediyordu. İhtiyar dostum sırtında dallı bir hırka, başında gece takkesi ile masası başında saf bir insanın bütün neşe ve sevinciyle çalışırdı. Katalog yapardı. Ben de gözlerimi alabildiğine açar, nefesimi tutar, onu hayran hayran seyrederdim. Bilhassa kitap ve madalyalara ait katalog hazırlardı. Pertavsızdan faydalanır, fişlerini küçük, muntazam ve sıkışık bir yazı ile doldururdu. Bir insanın kendisini bundan daha güzel bir işe verebileceğini havsalam almazdı. Ama aldanmışım. Le Beau Baba'nın katalogunu basacak bir matbaacı çıktı. o zaman ahababımın provaıarı tashih ettiğini gördüm. Kenarlarına esrarengiz işaretler

koyuyordu. O anda yeryüzünde bundan daha güzel bir meşgale olamayacağını anladım, hayranlıktan ağzım açık kaldı.

Yavaş yavaş cüretlendim, günün birinde benim de böyle tashih edilecek provalarım olmasına karar verdim. Duam kabul edilmedi. Buna pek esef etmiyorum. Edip olan bir dostumun sohbetinden öğrenmiş bulunuyorum ki, insan zamanla her şeyden bıkıyormuş, hatta provaları düzeltmekten bile. Mamafih, ihtiyar ahababımın bendeki istidadın temellerini attığına hiç şüphe yok. Evindeki eşyanın kimseninkilere benzemeyen manzarası ile benim çocuk zekâmı eski, nadide şekillere alıştırdı. Onu maziye çevirdi; sanat tecessüsünü ona aşıl原因an ilk o oldu; üzüntüsüz, huzur içinde yapılan mutazam bir fikrî çalışma örneğini gözlerimin önüne sermek suretiyle, çocuk yaşımdan itibaren çalışmak ve öğrenmek arzusunu bana aşıladı. Hususî hayatımda çok okuyan bir insan, eski metinlerin çok gayretli bir müfessiri oldumsa, asla basılınayacak olan yazılar kaleme almaya kalkıştımsa, bunların hepsi nihayet onun sayesinde olmuştur.

Bu sevimli, acayip ihtiyar sessiz sedasız öldüğü zaman on yaşımda idim. Tahmin edeceğiniz gibi, katalogu prova halinden ileri gitmemişti; hiç bir zaman basılmadı. Nanon mumyaları, geri kalan her şeyi eskicilere sattı; bu hatıralarım üzerinden bugün çeyrek asırdan fazla bir zaman geçmiş bulunuyor.

Geçen hafta, Drouot konağında vatandaş Palloy'nın oyduğu c küçük Bastille'lerden birinin teşhir edildiğini gördüm. Palloy, 1789 da bunları Bastille kalesinin yı-

kılan taşlarını işleyerek yapıyor, vatandaşlara, Belediye-
yelere gündelik karşılığı takdim ediyordu. Eser ender
bir şey değildi, kullanılması da zordu. Bununla beraber.
insiyakî bir merakla alıp muayene ettim, kulelerden
birinin altında yarı silinmiş bir halde Bay Le Beau'nun
koleksiyonundan ibaresini okuyunca heyecan duydum.

III

BABAANNEM NOZİÈRE

O sabah babamın yüzü allak bullaktı. Annem sağa sola koşuyor, usul usul konuşuyordu. Bir terzi kız yemek odasında siyah elbiseler dikiyordu.

Kahvaltı kederli geçti, fısıltı halinde konuşuldu. Bir şeyler olduğunu hissediyordum.

Nihayet baştan ayağa karalar giyinen ve yüzünü siyah bir tülle örten annem:

— Gel, yavrucuğum, dedi, bana.

Nereye gideceğimizi sordum.

— Pierre'ciğim, dinle beni, dedi. Büyükannen Nozière... hani babanın annesi var ya... o bu gece öldü. Biz şimdi ona gideceğiz, veda edeceğiz, onu son defa kucaklayacağız.

Baktım, annem ağlamıştı. Benim de içimi çok kuvvetli bir duygu kapladı, zira aradan bu kadar sene geçti, yine de silinmedi, ama bu öyle müphem bir duygu idi ki onu kelimelerle ifadeye çalışmak benim için imkânsız. Hatta buna keder dolu bir his bile diyemem; hiç değilse bunda kederin o yakıcı tarafı yoktu. Bir kelime, belki de yalnız hayalî kelimesi, gerçekte hiç bir ilişkisi olmadan beliren bu duyguyu ifadeye bir parça elverişli olabilir.

Yol boyunca hep babaannemi düşündüm; ama başıma gelen şeyin ne olduğuna bir türlü aklım ermedi. Ölmek! Bunun ne biçim bir şey olduğunu kestiremiyordum, ama çok mühim bir anı yaşamakta olduğumuzu hissediyordum.

Cenazenin bulunduğu eve yaklaşıncı, izahı kolay bir vehime kapılarak zannettim ki bütün civar ve komşu babaannemin ölümünün tesiri altındalar, sabahın erken saatinde sokaklardaki sessizliğe, komşuların birbirlerine seslenmelerine, gelip geçenlerin hızlı adımlarına, nalbant dükkânından gelen çekiç seslerine sebep hep babaannemin ölümüdür. Kafamdan hiç çıkmayan bu fikre ben, ilk defa farkına vardığım ağaçların güzelliğini, havanın tatlılığını, gökyüzünün parlaklığını da bağlıyordum.

Bana esrarengiz bir yolda yürüyormuşum gibi geliyordu, sokağın köşesini dönüp de çok iyi tanıdığım küçük bahçe ile evi görünce, onlarda olağanüstü bir değişiklik bulamamak beni âdeta hayal kırıklığına uğrattı. Kuşlar ötüşüp duruyorlardı.

İçimi bir korku kapladı, anneme baktım. Dindar bir korku ifadesiyle dolu gözleri bir noktaya dikilmişti, ben de gözlerimi o istikamete çevirdim.

O zaman babaannemin odasından, camın ve beyaz perdelerin arasından zayıf, sönük, titrek bir ışığın sızdığını gördüm. Günün göz kamaştıran aydınlığı ortasında bu öyle ölüm kokusu taşıyan bir ışıktı ki görmeyeyim diye başımı eğdim.

Küçük tahta merdivenden çıktık. Derin bir sessizliğin kapladığı odaları geçtik. Onun odasının kapısına

saçmak üzere annem elini uzatınca kolunu tutup onu durdurmak istedim. İçeri girdik.

Koltukta oturan bir rahibe ayağa kalktı, bize yatağın baş ucunda yer verdi. Babaannem orada gözleri kapalı yatıyordu.

Başı ağırlaşmış ,ağırlaşmış da sanki taş kesilmiş gibi geliyordu bana, öylesine yastığı çukurlaştırmıştı! Ne kadar vuzuhla yüzünü gördüm onun! Beyaz bir başlık saçlarını örtmüştü, her ne kadar rengi uçuk adiyse de, eskisinden daha genç görünüyordu.

Al' hiç de uyur hali yoktu onun! Yalnız dudaklarında gördüğüm ve insanın yüreğini burkan o alaycı, o ısrarlı tebessüm ona nereden gelmişti?

Bana göz kapakları biraz oynuyor gibi geldi; her halde masanın üzerinde yanan iki mumun titrek ışığına karşı bulunmalarından olacak; mumların yanında da içine bir şimşir dalı daldırılmış mukaddes su kabı duruyordu.

Annem:

— Babaanneni öp, dedi.

Dudaklarımı uzattım. Hissettiğim bu gibi soğukluğu ifade için ne bir kelime bulunur, ne de dünya durdukça bulunacaktır.

Gözlerimi yere diktim, annemin hıçkırıklarını duy-
dum.

Eğer babaannemin hizmetçisi gelip beni o odadan dışarı götürmese idi, bilmem ki halim ne olurdu.

Kadıncağız beni elimden tuttu, bir oyuncakçı dükkanına götürdü, bana:

— Seç istediğini, dedi.

Ben de bir tatar oku seçtim, ağaçların yapraklarına, nohut atarak eğlendim.

Babaannemi unutmuştum bile...

Ta, akşam, babamı görünce sabahki düşünceler yine kafama üşüştüler. Zavallı babacığının tanınacak halı kalmamıştı. Yüzü şişmiş, cildi parlamış, yanakları ateşli, gözleri yaşlı idi, dudakları tir tir titriyordu.

Kendisinde söylenenlerin hiç birini duyduğu yoktu. Bazan bitkin, bazan sabırsız görünüyordu. Annem onun yanı başında, siyah çerçeveli mektuplara adres yazıyordu. Akrabalar da yardımına geldiler. Bana mektupların nasıl katlandığını öğrettiler. Büyük bir masanın etrafında on kişiydik. Oda sıcaktı. Görmekte olduğum iş yeniydi; hem adam hesabına katıldığını görüyor, hem de eğleniyordum.

Ölümünden sonra babaannem benim nazarımda ilkinden daha esaslı ikinci bir hayat yaşamaya başladı. Eskiden yaptığını gördüğüm veya anlatıldığını duyduğum şeyler inanılmaz bir kuvvetle gözlerimin önünde canlanıyordu; babamın her gün ona ait söylediği sözler yüzünden o, âdeta aramızda yaşıyor gibiydi, öyle ki, bazı akşamlar sofranın başında yemekten sonra ekmeğimizi bölmüş olduğunu hemen hemen görür gibi oluyorduk. Bu sevgili hayaletten neden biz de Emmaüs hacılarının İsa'ya dedikleri gibi:

— Bizimle kalın, vakit geç, gün batmak üzere, demedik.

Ah! Dantelden yapılmış yeşil kurdeleli başlığı ile ne de cana yakın bir hayaletti! Öteki dünya ile bağdaşacağını insanın aklı almıyordu. Ölüm ona herkesten daha az uyan bir şeydi. Ölmek bir papaza veya çok güzel

bir masal kahramanına yaraşır, ama babaannem Nozière gibi ufak tefek, durmadan gülen, havaî meşrep, saçla başı daima derli toplu bir ihtiyarcığa yakışacak bir şey değildir.

Size daha onun sağlığında kendi kendime keşfettiğim bir şeyi söyleyeyim.

Babaannem hercaî idi, babaannemin gevşek bir ah-lâk telâkkisi vardı. Bir kuş ne kadar dindarsa, o da o kadar dindardı. Pazar sabahları annemle ben kiliseye giderken onun bize bir göz atışı vardı ki görülecek şeydi. Annemin hem dünya hem de ahret işlerini son derece ciddiye almasını daima tebessümle karşılardı. Her kabahatimi kolayca affederdi, galiba benimkilerden çok daha büyük kabahatleri de affedecek kadınlardanandı.

Benden bahsederken:

— Babasından daha hovarda olacak, demeyi âdet edinmişti.

Bu sözlerle delikanlılık çağımı dansla geçireceğimi, yüzbinlerce bakire ile aşkdaşlık edeceğimi kasedederdi. Bana böyle iltifat ederdi. Eğer hâlâ yaşasaydı (şimdiki yüz on yaşında olacaktı) bende tek takdir edeceği şey hayatı olduğu gibi alışım, her şeyi müsamaha ile karşılayışım olacaktı. Ahlâkî ve siyasî birkaç inanç pahasına elde ettiğim bu iki haslet bana pahalıya mal oldu sayılmaz. Bu vasıflar onun yaradılışında mevcut güzellikler arasında idi. Bunlara sahip olduğunu bilmeden ödü. Benim ondan dun oluşum, müsamahakâr ve insana alışık bir varlık olduğumu bilmemdir.

Babaannem XVIII. asır kadını idi. Bu onun her hareketinde göze çarpardı. Hatıralarının yazılmamış olmasına acıyorum. Ama onları bizzat yazmak babaan-

zeminin harcı değildi. Babam Papous'ların, Boschimans'ların kafataslarını ölçeceği yerde bu işi yapsaydı olmaz mıydı? Caroline Nozière 16 nisan 1772 de Versailles'da doğdu. Doktor Dussuel'in kızıydı, Cabanis'in zekâsına, ahlâkına hayran olduğu doktor Dussuel'in kızı... 1786'da kıralın oğlu hafif seyreden bir kıza yakalanınca ona Dussuel baktı. Kırالیçenin arabalarından biri her gün gelir, Jean-Jacques Rousseau'nun bir çömeziymiş gibi kitapları ile nebatat koleksiyonu arasında fakir bir ömür sürdüğü Luciennes'deki küçücük evinden onu alırdı. Bir gün araba saraya boş döndü; doktor gitmeyi reddetmişti. Sonraki ziyaretinde kırالیçe hiddetle:

— Demekki o gün bizi unutmuştunuz, Beyefendil dedeyince, Dussuel:

— Hanımefendi, diyor, sitemleriniz beni incitiyor, fakat insanlık cevherine şeref veriyor, bir annenin ağzından çıktığı için sözlerinizin kusuruna bakmamalıyım. Hiç şüpheniz olmasın, oğlunuzu en insani duygularla tedavi etmekteyim. Ama o gün doğum yapan bir köylü kadının baş ucunda bulunmam icap etti.

1789 yılında Dussuel, saygı duymadan açamadığım, tebessüm etmeden de okuyamadığım bir kitapçık neşretti. Serlevhası şu: Bir vatandaşın dilekleri (1), epigraf (2) olarak da şu cümle: *Thiseris succurrere disce* (3). Yazar, kitabına başlarken Fransızların saadeti için ku-

(1) İhtilâl asillere karşı ayaklanan mil telefradı. Birbirine "Citoyen" yani vatandaş diye hitap ederlerdi.

(2) Epigraphe: Bir faslın veya ibarenin ruhunu ihulâsa eden ve fasıl veya ibare başına konulan sözleredir.

(3) Bu lâtince kelimelerin manası şudur: Zavalılara yardım etmesini öğreniyorum.

lubesinden dileklerde bulunduğunu söylüyor; bunlar Anayasa ile garanti edilen kâmil bir hürriyetin kurallarıdır. Kitabını, hür bir milletin kiralı olan XVI. Louis'ye hisli insanların minnettarlık duymalarını ifade ederek bitiriyor. Yeni bir altın çağının dönüşünü haber veriyor.

Üç sene sonra, aynı zamanda dostları olan birçok hastasının giyotinle kafaları uçuruluyordu, kendisinin de itidalcı bir politika taraftarı olduğu ileri sürülerek Versailles'a, tevkifhane haline getirilen Récollets manastırına sevk ettiler. Oraya götürüldüğü zaman üstü başsız toprak içindeydi, filozof bir doktordan ziyade ihtiyar bir dilenciye benziyordu. İçi Raynal'ın, Rousseau'nun eserleriyle dolu ufak bir torbayı yere koyup sandalyeye çöker gibi otururken içini çekti:

— Elli yıllık faziletli bir ömrün mükâfatı bu mu?

Onun içeri girerken görmediği, melekler kadar güzel genç bir kadın, elinde bir leğen ve sünger parçasıyla yanına yaklaşarak:

— Bizim kafalarımız da giyotinle kesileceğe benziyor. İzin verin de bari o zamana kadar şu elinizi yüzünüzü bir yıkayayım. Vahşilere dönmüşsünüz, dedi.

— Ey hisli kadın! diye haykırdı Dussuel, ben size böyle hapishane köşelerinde mi rastlamalıydım! Yaşınız, yüzünüz, tavırlarınız, her şeyiniz masum olduğunuz belli ediyor.

Güzel mahpus:

— Bütün günahım, kıralların en iyisi öldü diye gözyaşı dökmüş olmamdan ibaret, dedi.

Dedem:

— XVI. Louis'nin faziletleri vardı, diye cevap

verdi; gayet Yüce Anayasa sonuna kadar sadık kalsaydı, şöhreti nerelere ulaşırdı!

Genç kadın, kirli süngeri sallıyarak:

— Nasıl, nasıl! Bayım! diye haykırdı, siz demek Jacobin'in (*) birisisiniz, şu haydutlar partisindensiniz hal..

Yarı kirinden hâlâ temizlenmemiş olan Dussuel:

— Vay, diyor, demek siz de Fransa'nın düşmanları safında bulunuyorsunuz, öyle mi? Bir aristokratta nasıl olur da merhamet bulunur?

Genç kadının adı de Laville idi, kiralın ölümünde yas tutmuştu.

Beraber altı ay mahpus yattıkları müddetçe genç kadın bir gün bile arkadaşıyla çekişmekten, bir taraftan da ona hizmet etmekten geri kalmadı; çok beklediler ama kafalarını kesen olmadı; milletvekili Battelier'in takriri üzerine tahliye edildiler, bayan de Laville sonradan babaannemin en samimî dostu oldu; o tarihlerde yirmi bir yaşında olan babaannem üç seneden beri Danger adında Yukarı Rhin gönüllü taburunda yüzbaşı olan bir vatandaş ile evli bulunuyordu.

Babaannem:

— Çok yakışıklı bir adamdı, ama şimdi sokakta rastlasam her halde tanıyamam, derdi.

Kocasını beş defada altı saatten fazla görmediğini söylerdi. Onunla, çocukça bir fikir uğrunda, sırf mil-

(*) **Jacobin:** Toplantılarını Jacobin'lerin Paris'te Saint-Honoré'deki eski manastırlarında yapan meşhur ihtilâlcilerin kulübü azalarına verilen addır. Bunlar ihtilâlcilerin en ateşli olanları idi ve Genel Selâmet Komitesini ve Robespierre'i sonuna kadar müdafaa etmişlerdir. Bu kulüp 1794 te kapatılmıştır.

letini giydiği başlık (1) cinsinden bir başlık giyebilmek gayesiyle evlenmiş. Yoksa aslında koca falan istediği yokmuş. Kocasını ise bütün kadınlar kendisinin olsun istermiş. Bir gün çıkıp gidiyor, babaannem ses çıkarmıyor, ona karşı en ufak bir kırgınlık bile duymuyor. Danger, şan ve şeref kazanmak için çıkıp giderken, karısına mal mülk namına bir çekmece gözünde Condé ordusu subaylarından kardeşi Danger de Saint-Elme'den alınmış para makbuzları ile "Emigré" ler (2) tarafından yazılmış bir paket de mektup bırakıyordu. Bu paket babaannemle birlikte elli kişiyi giyotin sehpasına sürüklemeye kâfiydi.

Babaannem de bundan bir parça şüphelendiği için mahallede yapılan her mesken araştırmasında kendine: "Şu kocam olacak keratanın kâğıtlarını yakayım bari" deyip duruyor, ama başında kavak yelleri esiyordu. Nihayet bir gün buna karar verdi. Meğerse ne de zamanı imiş!

Ocağın karşısında oturmuş, çekmecedeki evrakı da karmakarışık bir halde kanepenin üzerine yaymış, birini alıp birini bırakıyor, sakın sakın ufak yığınlar yapıyor, muhafaza edilebilecekleri bir kenara, yok edilmesi gerekenleri de bir kenara atıyordu. Bir satır birinden, bir satır ötekinden, bir sahife bundan, bir sahife şundan okuyordu; hatıradan hatıraya koşan kafası, yoluna çıkan mazi kırıntıları ile beslenirken birdenbire sokak kapısının çaldığını duymaz mı? İçgüdüünün

(1) Fransa'da ihtilâl günlerinde ihtilâlcilerin giydiği özel bir başlık.

(2) Emigré: 1789 dan sonra eski rejim taraftarı asiller memleket dışına kaçmışlardı. Bunlara muhacir manasına gelen Emigré adı verilir.

anî bir sezişiiyle evini aramaya geldiklerini kestiriyor. Kâğıtları kucakladığı gibi örtüsü yere kadar uzanan kanepenin altına atıyor. Örtünün kenarından taşanları ayağının ucu ile alta doğru itiyor. Tüfek, kılıç ve mızraklarla tepeden tırnağa silâhlı ve o havaliye bakan Emniyeti Umumiye Komitesi temsilcisi altı adamıyla birlikte odaya girdiği zaman, beyaz bir kedi yavrusu kulağı gibi bir mektubun köşesi, kanepenin kenarından hâlâ görünüp duruyordu. Babaannem kaneppe önünde ayakta duruyor, kurtulma ümidinin tamamen mahvolmadığını, binde bir de olsa küçük bir şansın henüz mevcut olduğunu düşünüyor, olup bitenlerle son derece ilgileniyordu.

— Vatandaş, dedi, Cumhuriyetin düşmanları ile mektuplaştığın ihbar edildi. Evrakına el koymaya geçiyoruz.

Emniyeti Umumiye Komitesine mensup adam el koyma muamelesi zabıtını tutmak üzere, kanepenin üzerine oturdu.

Bunun üzerine adamlar, mobilyeleri araştırdılar, maymuncukla kilitleri açtılar, gözleri boşalttılar, hiç bir yerde bir şey bulamayınca, gömme dolapları kırdılar, konsolları tepe taklak ettiler, tabloların altını üstüne getirdiler, süngü ile koltukları, yatakları deldiler; yine de nafiye; tüfek dipçigi ile duvarları denediler, ocak açilerini aradılar, bir iki döşeme tahtası söktüler. Zahmetleri yanlarına kaldı. Nihayet, üç saat süren verimsiz araştırmalardan, faydasız ziyankârlıklardan sonra yorgun, ümitsiz, mahçup, tekrar geleceklerini de söyledikten sonra çekilip gittiler. Kanepenin altına bakmak akıllarına gelmemişti.

Bundan birkaç gün sonra, tiyatrodan dönüşünde, evinin kapısı önünde takatsiz, beti benzi kül gibi, kırçılı ve kıllı bir sakal yüzünden çehresi tanınmayacak hale gelmiş bir adam buldu. Adam ayaklarına kapandı:

— Vatandaş Danger, ben Alcide'im, canımı kurtarın!

Büyükannem adamı ancak o zaman tanıdı:

— Aman Allahım! dedi. Siz, nasıl olur da, dans hocam Bay Alcide olursunuz? Bu kılığınız ne böyle, Bay Alcide?

— Arıyorlar beni, vatandaş; canımı kurtarın!

— Bir kere deneyelim. İşin fenası ben de zana altındayım, hizmetçim de Jacobin. Peşimden gelin, aman, dikkat edin, kapıcım sizi görmesin. Belediye memurudur o da.

Merdivenleri çıktılar, bu iyi kalpli küçük bayanı Danger, hali yürekler acısı olan Alcide'le beraber evine kapandı; Alcide sıtmalı gibi tir tir titriyor, dişleri birbirine çarpa çarpa:

— Canımı kurtarın, canımı kurtarın! diye tekrarlıyordu.

Onu bu kadar perişan bir halde görünce, babaannemin güleceği geliyordu. Mamafih durum çok vahimdi.

Babaannem:

— Zavallıyı nereye tıksam acaba? diye kendi kendine soruyor, bir yandan da gözlerini dolaplar, konsollar üzerinde dolaştırıyordu.

Başka bir yer bulamayınca kendi yatağına sokmak aklına geldi.

Şiltelerden ikisini biraz ön tarafa çekti, böylece, duvarla yatak arasında açılan boşluğa Alcide'i tıktı.

Bu haliyle yatak alt üst olmuş gibi duruyordu. Hemen soyundu, içine girdi, Sonra zile basarak aşçı kadını çağırdı:

— Zoé, bir parça rahatsızım; bana, biraz pilıç etiyle salata, bir bardak ta bordo şarabı getir. Ey Zoé ne var ne yok dışarda bugün?

— Şu serseri aristokratların yine bir komploları varmış, bir tane kalıncaya kadar birer birer giyotinle kafalarının uçurulmasını istiyorlar anlaşılan. Bizim sans-culottes'ların da (1) gözleri onların üstünde hal Bu iş yürüyecek! Bu iş yürüyecek! Kapıcı, Alcide adında bir alçağın şube tarafından aranıldığını söyledi, bu gece de evde bir araştırma yapılmasını bekleyebilirmişsiniz.

Bu bal gibi sözleri, iki yatağın arasından, tabii alcide de işitiyordu. Zoé gittikten sonra adamcağızın bütün azası sinirden, koca yatağı sarsacak şekilde zangır zangır titriyordu, nefesini de o kadar zor alıyordu ki ıslığı andıran keskin bir ses bütün odayı kaplıyordu.

— Böyle giderse iş tamam, dedi Bayan Danger.

Pilicın kanadını yedi, bıçare Alcide'de de, iki parmak bordo şarabı uzattı.

Alcide:

— Ah! Bayan, aman allahım! diye haykırıyordu.

Aklını işletip de susacağı yerde daha kuvvetle inliyordu.

Bayan Danger kendi kendine:

— Oh ne âlâ! diyordu. Belediye memurlarına gelmekten başka yapacak iş kalmadı.

(1) Sans-culottes: Donsuzlar demektir. İhtilâlcilere böyle denirdi.

Kafasından tam bunları geçirirken, yere kuvvetle vurulan dipçiklerin tok sesi bütün merdiven aralığını sarstı. Az sonra Zoé, dört belediye memuru ile Millî Muhafız Alayına mensup otuz eri odaya buyur etti.

Alcide artık kımıldamıyor, nefes aldığı bile işidilmiyordu.

Muhafızlardan biri:

Bir başkası vatandaşın bu kadar erkek önünde giyinemeyeceğini ileri sürdü.

Vatandaşlardan biri bir şişe şarap görünce, hemen el attı, tadına baktı, ötekiler de şişeyi havaya dikip dudak dokundurmadan içtiler.

Hâsılı bir tanesi yatağın üzerine oturdu, bir yandan Bayan Danger'in çenesini okşuyor, bir yandan da:

— Ne yazık, bu kadar güzel yüzlü bir insanın aristokrat oluşu! Bu güzel ensenin kesileceğine doğrusu insan acır.

— Hadi bakalım, dedi bayan Danger, görüyorum ki hepiniz iyi çocuklarsınız. Elinizi çabuk tutun, bakılacak her yere bakın, ben uykusuzluktan ölüyorum.

İnsana ecel teri döktüren iki uzun saat odada kaldılar; kırk kere belki birbiri ardı sıra yatağın önünden geçtiler, altında biri var mı, yok mu diye de baktılar.

Münasebetsiz bir alay lâf söyledikten sonra nihayet çekilip gittiler.

Sonuncusu daha yeni çekilmişti ki Bayan Danger, başı sokağa doğru çevrilmişti:

— Bay Alcide, Bay Alcide, diye sesleniyordu.

İnliyen bir ses ona:

— Aman yarabbil Sesinizi duyabilirler! Aman Bayan, acıyın bana, diye yalvarıyordu.

— Aşkolsun Bay Alcide. Beni ne kadar korkuttunuz! Sesinizi soluğunuzu artık duymayınca sizi öldürdüm sandım. Bir ölü ile yattığınızı düşündükçe kaç kere bayılacak gibi oldum. Bay Alcide, bana karşı bu hareketiniz hiç doğru değil. İnsan ölmedi mi bunu karşısındakine söyler, a canıml Beni bu kadar korkuttuğunuz için sizi dünyada afetmem doğrusu.

Babaanneciğim zavallı Bay Alcide'ine karşı olan muamelesi ne kadar enfes değil mi? Ertesi gün onu Meudon'a götürüp sakladı, böylece onun hayatını kurtardı.

Hiç kimsenin aklına filozof Dussuel'in kızının kolay kolay mucizelere inandığı, tabiatüstü bir âlemin sınırlarında dolaştığı fikri gelemezdi. Dinle zerre kadar alâkası yoktu, bir parça kısa olan akliselimi her türlü esrar karşısında isyan ederdi. Buna rağmen, bu kadar akli başında olan bu kadın, şahit olduğu bir vakayı önüne gelene anlatırdı.

Versailles'daki Récollets manastırına babasını ziyaret ettiği sıralarda, aynı yerde mahpus bulunan Bayan De Laville ile tanışmıştı. Bu Bayan hürriyetine kavuşunca, Lancry sokağında babaannemin oturduğu apartmana taşındı. Her ikisinin dairesi aynı katta idi.

Bayan de Laville, kız kardeşi Amélie ile beraber oturuyordu.

Amélie iri ve güzel bir kızdı. Siyah saçlarının çevrelediği solgun yüzünde ender rastlanır bir ifade güzelliği vardı. Bazan mahmur, bazan da ateş saçan gözleri etrafında meçhul bir şey arar gibiydi.

Gayri ruhanî Argentière Meclisinde başkan bulunduğu, evlenip bir yuva kurmayı beklediği sıralarda,

Amélie, rivayete göre, genç kızlığa adımını atarken tek taraflı bir aşkın acısını çekmiş ve bunu gizlemek mecburiyetinde kalmış.

Can sıkıntısından patlayacak gibi bir hali vardı. Görünüşte hiç bir sebep yokken hüngür hüngür ağladığı olurdu. Bazen günlerce manasız bir hareketsizlik içinde kalır, bazen de din kitaplarını yutarcasına okurdu. Kendi vehimleri durmadan yüreğini kemirdiği için dille tarifi imkânsız ıstıraplar içinde kıvranırdı.

Ablasının tevkifi, suikastçi diye kafaları kesilen dostlarından birçoğunun çektiği işkence durmadan yapılan baskınlar, zaten bozuk olan bünyesini büsbütün harap etti. İnsanı korkutacak kadar zayıflamıştı. Her gün, kıtaları silâh başına çağıran sesleri, evinin önünden "Bu iş yürüyecek!" şarkısını söyliye söyliye geçen mızraklı, kırmızı başlıklı vatandaş kafileleri onda müthiş bir korku yaratır, bundan sonra da uyuşukluk, yahut da coşkunluk halleri birbirini takip ederdi. Sinir bozuklukları son haddini buldu ve çok acayip neticeler doğurdu.

Amélie, çevresindeki insanları şaşırtacak derecede vazih hayaller görmeye başladı.

Kâh uykuda kâh uyanık, geceleyin dolaşırken, kuşağına uzaklardan sesler gelir, kurbanların ahlarını işitirdi. Bazen ayakta, kolunu uzatıyor, karanlıkta kimse-
nin görmediği bir şeyi işaret ederken dudaklarından Robespierre adı dökülürdü.

Ablası:

— İçine doğan şeyler hep çıkıyor, derdi. Felâketleri hep olmadan önce haber veriyor.

Thermidor (1) ayının dokuzunu onuna bağlayan gece idi. Babaannemle, babası iki kız kardeşin odasında idiler; dördü de çok heyecanlı idiler, günün mühim olaylarını kısaca anlatıyor ve bunun ne gibi neticeler doğurabileceğini tahmine uğraşıyorlardı: Hakkında tevkif kararı verilen müstebit, Luxembourg hapishanesine sevk edilmiş, oraca reddedilmesi üzerine, Orfèvres mahkemesindeki polis merkezine götürülmüş, sonra Commune tarafından tahliye ettirilerek belediyeye götürülmüştü.

Hâlâ orada mıydı acaba? Tavrı nasıldı acaba, başı eğik mi, yoksa tehditkâr mı? Dördü de endişe içinde kıvranıyorlar, kulakları kırışte Henriot'nun postacılarının dörtlüğe geçip giden atlarının kaldırımında akseden seslerinden başka hiç bir şey duymuyorlardı. Bekliyorlar, zaman zaman bir hatırdan, bir şüpheden, bir dilekten söz açıyorlardı. Amélie'den ses seda çıkmıyordu.

Birdenbire bir feryat kopardı.

Saat gecenin bir buçuğu idi. Bir aynanın üzerine eğilmiş, korkunç bir sahne seyreder hali vardı.

— Görüyorum, görüyorum, işte orada! Ne kadar sararmış! Ağzından oluk gibi kan akıyor, dişleri, çene kemiği kırılmış. Şükürler, Tanrıya şükürler olsun! Bunca kan içen canavar artık kendisinininkinden başka hiç kimşenin kanını içemeyecek!..

Bu sözleri garip bir şarkı ahengiyle söyledikten sonra korku ve dehşetle haykırmakla sırtüstü düştü. Kendini kaybetmişti.

(1) Thermidor: Fransa'da Cumhuriyet devrinin 11. ayı. 20 temmuzdan 18 ağustosa kadar.

Tam o sırada, belediye azalarının toplandığı salonunda Robespierre'e sıkılan bir tabanca kurşunu çene kemiğini kırıyor ve dehşet devrine son veriyordu.

Dinsiz bir kadın olmasına rağmen babaannem kızı görünen bu hayale mutlak şekilde inanıyordu.

— Bunu nasıl izah edersiniz?

— Ben bunu, dinsiz bir kadın olmakla beraber babaannemin şeytana, cinlere inandığını ileri sürmekle izah edebiliyorum. Genç iken bütün bu sihircilik hoşuna gider, kendisi de bu çeşit masallardan çok uydurmuş. Sonraları şeytandan korkmaya başladı; ama işiştten geçmiş, şeytanın pençesine düşmüştü, artık ona inanmamak elinde değildi.

9 Thermidordan sonra hayat, Lancry sokağındaki küçük grup için çekilir bir hale geldi. Babaannem bu değişikliğin çok zevkine vardı; fakat ihtilâlcilere garez bağlamak da onun için imkânsız oldu. Onlara karşı ne hayranlık duydu - zaten benden başka kimseye hayran olmadı - ne de nefret; kendisine çektirdikleri korkunun hesabını onlardan sormak aklının ucundan geçmedi. Bu belki onların kendisini hiç korkutmadıklarındandır. Bu bilhassa babaannemin cumhuriyetçi, ruhen cumhuriyetçi oluşundan ileri geliyor. Herkesin dediği gibi, cumhuriyetçiler her zaman cumhuriyetçi kâdılardır.

Beri taraftan Danger savaş meydanlarında, parlak mesleğini takipte devam ediyordu. Daima hayatından memnun, büyük üniforması sırtında, takımının başında iken 20 nisan 1808 de o güzel Abensberg savaşında, bir top güllesinin isabetiyle can verdi.

Babaannem dul kaldığını, yiğit general Danger'nin "Şan ve şöhret içine gömüldüğünü" resmi gazeteler öğrendiği zaman:

— Ne felâket! Ne kadar yakışıklı adamdı! diye haykırdı.

Ertesi sene, Adliye sarayında başkâtip ve tertemiz, neşeli bir adam olan, sabahları altıdan dokuza, akşamları da beşten sekize kadar flüt çalan Bay Hippolyte Nozière ile evlendi. Bu seferki tam bir evlenmeye benzedi. Birbirlerini seviyorlar, öyle pek de genç olmadıkları için birbirlerinin ufak tefek kusurlarına göz yumabiliyorlardı. Caroline, Hippolyte'in bitip tükeninek bilmiyen flütüne ses çıkarmadı. Hippolyte de Caroline'ın her türlü hevesini hoş gördü. Mesut yaşadılar.

Büyük babam Nozière: **Hapishaneler İstatistiği, Paris, Royale matbaası, 1817 - 19. 2 cilt; Momus'un Kızları, Yeni Şarkılar, 1821, Paris'te yazarın evinde bulunur, adlı eserlerin müellifidir.**

Mafsal hastalığı ona aman vermedi; ama neşesini delinden alamadı, hatta flüt çalmasına mâni olduğu zaman bile. Fakat sonunda büyük babamın hakkından geldi. Ben kendisini tanımadım. Yalnız karşımda bir resmi asılı: Sırtında mavi cumhuriyetçi elbisesi var. Saçları kıvrır kıvrır, arap saçı gibi; boynunda da çenesine kadar çıkan muazzam bir kırıvat.

Babaannem:

— Onun acısı son nefesime kadar içimden çıkmıyacak, diyordu; bunu söylediği zaman seksen yaşında idi, büyük babam öleli de on beş sene olmuştu.

Eski bir ahbap ona:

— Yerden göğe kadar hakkınız var, hanımefendisi

Nozière'de iyi bir koca olmak için gerekli bütün vasıflar vardı.

— Bütün vasıflarla beraber, bütün kusurlarda, dedi, babaannem.

— Ya! demek tam manasiyle mükemmel bir koca olmak için, kusur da lâzım, öyle mi?

Babaannem omuzlarını silkerek:

— Ne sanıyordunuz ya! dedi. Hiç kötü tarafı olmamak büyük bir kusur sayılmaz mı?

4 temmuz 1853 te, seksen bir yaşında öldü.

IV

D İ Ş

İnsanlar umumiyetle kendilerini teşhire sarfettikleri gayretin aynını kendilerini gizlemeye de sarf etseler, birçok üzüntüleri önlemiş olurlardı. Pek genç yaşımda ben bunun ilk tecrübesini yaptım.

Yağmurlu bir gündü. Hediye olarak bana kasketi, kamçısı, dizginleri, çingirakları, her şeyi tamam bir sürücü takımı vermişlerdi. Çingirak pek çoktu. Hayvan arabaya koştum, yani dizginleri kendime taktım; tabii arabacı da ben, atlar da ben, araba da bendim. Arabamın yolu mutfakla aradaki dar koridor ve yemek odasına kadar olan kısımdı. Yemek odası benim için pekâlâ bir köy meydanı oluyordu. Önünde at değiştirdiğim akaju büfeyi Beyaz At hanı tasavvur etmem güç olmuyordu. Küçük koridor, değişik manzaraları, umulmadık tesadüfleri ile benim nazarımda büyük bir yoldu. Kapalı yaşadığım bu küçücük yarı karanlık yerde ben, geniş ufukların hazzını duyuyor, bu tanıdık dört duvar arasında seyahatlerin çeşnisini veren değişikliğin zevkini tadıyordum. Çünkü o devirlerde bende büyük bir sihirbaz kabiliyeti vardı. Keyfim istedi mi, sevimli varlıkları yanıma çağırır, tabiata dilediğim gibi hükmederdim. O yaşlardan sonra bu kıymetli hassayı kaybetmek felâkete uğradım. Sürücülük oynadığım o yağmurlu günde ise bu hassadan henüz bol bol faydalanmaktaydım.

Bu keyif beni memnun etmeye kâfi gelmeliydi; ama insan kısmının hiç halinden memnun olduğu görülmez.

müdür? Birden beni seyredenleri şaşırtmak, gözlerini kamaştırmak, hayrete düşürmek arzusuna kapıldım. Hiç kimsede takdir uyandırmayacak olduktan sonra kadifeceketimele çingiraklarımın gözümde ne kıymeti olurdu? Bunun üzerine, annemle babamın konuştuklarını işittiğim bitişik odaya korkunç bir gürültü ile daldım. Babam bir iki dakika beni süzdü, sonra omuzlarını silkerek:

— Bu çocuk evde ne yapacağını şaşırmış. Onu yatılı okula yollamalı, dedi.

— Daha çok ufak, dedi, annem.

Babam da:

— O takdirde onu küçüklerin arasına koyarlar, dedi.

Bu sözleri çok iyi duymuştum, sonrakilerden bir kısmını kaçırdım; her ne kadar burada onları tekrarlatabiliyorsam, bunun sebebi o zamandan sonra bu sözlerin bana birçok defalar tekrarlanmasıdır.

Babam sözlerine şunları ilâve etti:

— Ne erkek ne de kız kardeşi olmadığı için, tek başına kala kala bu çocukta hayal kurma zevki gelişiyor, bu da bilhassa kendisi için zararlı olacaktır. Yalnızlık muhayyelesini coşturuyor, kafasının daha şimdiden birtakım yalan yanlış hayallerle dolu olduğunu fark ettim. Okulda düşüp kalkacağı kendi yaşındaki çocuklar onu hayat bakımından tecrübe sahibi edeceklerdir. İnsanların ne olduğunu onlardan öğrenecektir; birer koruyucu melek gibi gördüğü senden benden bunu öğrenemez. Arkadaşları ona karşı bazen acıyacağı ve koruyacağı, bazen de ikna edeceği, ya da dövüleceği eşit insan muamelesi yapacaklardır. Cemiyet hayatının çıkaraklık devresini onlarla birlikte geçirecektir.

Annem:

— Peki ama, dostum, bu çocuklar arasında kötülerin bulunmasından korkmuyor musun? dedi.

— Akıllı ise, dedi babam, bizzat kötüler bile onun işine yarayacak, çünkü onları iyilerden ayırt etmesini öğrenecektir, bu bilgi de insan için fevkalâde lüzumludur. Sonra sen kendin mahalledeki okulları bizzat gezersin, Pierre'e verdiğin terbiyeye eşit terbiye almış çocukların devam ettiği bir okul seçersin. Yaradılış itibariyle insan her yerde birdir, sadece, ecdadımızın dediği gibi, "gıdalar" bir yerden bir yere çok değişir. Nesiller boyunca verilen iyi bir terbiye neticesi, son derece narin bir çiçek meydana gelir, yetiştirilmesi asırlara mal olan bu çiçek de birkaç gün içinde mahvolabilir. Terbiyesi kıt çocuklar, oğlumuzla bir arada kala kala onun terbiyesini kendileri hiç faydalanmadan bozabilirler. Fikir asaleti Tanrı vergisidir; hareket ve tavır asaleti göre göre elde edilir ve verasetle kökleşir. Güzellik bakımından isim asaletini gölgede bırakır, içten gelir, bizzat kendi zarafeti varlığının bir ispatıdır; ünvan asaletinin ispatı ise insanın öyle içinden kolay kolay çıkamayacağı birtakım eski püskü vesikalardır.

Annem:

— Hakkın var, azizim, diye cevap verdi, hemen yarından itibaren oğlumuzla iyi bir okul aramaya çıkacağım. Dediğin şekilde bir okul seçeceğim, hem de zenginini araştıracağım, zira para endişesi bir öğretmenin zihnini başka taraflara sevk eder, huyunu da titizleştirir. Bir kadının çekip çevirdiği bir anaokuluna ne dersin, dostum?

Babam hiç cevap vermedi.

Annem:

— Bu husustaki fikrin ne? diye tekrarladı.

Babam:

— İncelenmesi gereken bir mesele, dedi.

Yuvarlak kapaklı yazıhanesinin önündeki koltuğa gömülerek bir ucu sivri öteki ucu aşınmış bir nevi kemik parçasını bir müddetten beri tetkik edip duruyordu. Parmaklarının arasında onu nasıl evirip çeviriyorsa, zihnen de öyle evirip çevirdiği muhakkaktı ve o andan itibaren ben de çingiraklarım da onun kafasından silinip gitmiştik.

Annem, dirsekleri koltuğun arkasına dayalı olarak biraz önce babama söylediği şeyleri zihninden geçirmekle meşguldü.

Doktor ona, biçimsiz küçük kemiği göstererek:

— Bak, dedi, mamutlar zamanında yaşamış bir adamın dişi; buzullar devrinde, içinde yaşadıkları tam-takır ve hüznün verici inlerinin bulunduğu yeri şimdi yarı yarıya yabani asma ve şebboylar kaplamış, senelerden beri de onun hemen yanı başında, evlendiğimiz sene yazın iki ay oturduğumuz o güzel beyaz evcik yükseliyor. Çok mesut geçen iki aydı o. Evde eski bir piyano bulunduğu için sen bütün gün Mozart'tan parçalar çalardın, sevgilim, senin sayende açık pencere-lerden uçup giden ince ve zarif bir müzik Taş Devri adamının kaplan sesinden gayri bir şey duymadığı bu vadileri canlandırır.

Annem başını babamın omuzuna koydu. Babam sözlerine devam etti:

— Bu adam açlıktan ve korkudan başka şey bilmezdi. Hayvanı andırırdı. Alnı basıktı. Kaşlarını çat-

tiği zaman, alnında çirkin kırışıklıklar peyda olurdu; çene kemikleri yüzünde ileri doğru büyük bir çıkıntı teşkil ederdi, dişleri ağzından dışarı fırlamış vaziyette idi. Bak şu diş ne kadar uzun ve sivri.

İnsanlığın başlangıcı işte böyle oldu. Sonra belli belirsiz, ağır ve harikulade gayretler sayesinde sefaletten bir parça kurtulunca, vahşiliklerini de biraz kaybettiler; uzuvları da kullanıla kullanıla değişikliğe uğradı. Düşünme itiyadı kafatasını geliştirdi, alın genişledi. Çiğ et parçalamak vazifesinden kurtulan dişler, kuvveti daha azalan çene kemiği üzerinde daha küçük çıkmaya başladı. İnsan yüzü ulvî bir güzellik kazandı, kadın dudaklarında tebessüm belirdi.

Babam sözünün burasında gülümsemekte olan annemin yanağını öptü; sonra Taş Devri adamının dişini başının üzerine doğru kaldırarak haykırdı:

— Kaba ve vahşî yadigârını elimde tuttuğum ey eski adam, hatıran beni varlığının en derin noktalarına kadar sarsıyor; sana saygı besliyor, seni seviyorum, ey ceddim! Uyuduğun mazinin uçsuz bucaksız derinliklerinde saygı dolu minnettarlığımı kabul et, çünkü sana ne çok şeyler borçlu olduğumu biliyorum. Senin bitip tükenmez gayretlerinin beni nice yoksulluklardan koruduğunu biliyorum. Gerçi geleceği düşündüğün yoktu, doğru, zayıf bir zekâ huzmesi ruhunun zulmetinde titreyip duruyordu; sen karnını doyurmaktan ve saklamaktan başka bir şey düşünemedin. Bununla beraber insandın. Müphem bir ideal insanlar için güzel ve iyi olan şeylere doğru seni itiyordu. Sefil yaşadın; ama boşuna yaşamadın. Cetlerinden berbat aldığın hayatı çocuklarına biraz daha iyileştirerek devrettin. Onlar da

onu daha iyileştirmeye çabaladılar. Hepsi zanaat elini attı; biri değirmeni, öteki tekerleği icat etti. Her biri zihin yordu ve çağlar boyunca bu kadar kafanın devamlı gayreti sayesinde bugün hayatı güzelleştiren o harikalar meydana geldi. Her zanaat icat edişlerinde, her endüstri kuruluşlarında bu olaylara bağlı olarak da ahlâkî güzellikler yarattılar, faziletler halkettiler. Kadınları örtülere sardılar, böylece erkekler güzelliğin kıymetini öğrendiler.

Sözünün burasında babam, Taş Devrinden kalınmış dişi yazıhanesinin üzerine koydu ve annemi kucakladı. Sonra yine sözüne devamlı:

— Böylece biz, dedi, onlara, bu uzak dedelerimize her şeyi, her şeyimizi hatta aşkı bile borçluyuz!

Babama manasını kavramadığım birçok sözler ilham etmiş olan bu dişe ben de dokunmak istedim. Elime almak için yazıhaneye yaklaştım. Ama çingiraklarımın çıkardığı ses üzerine babam başını bana çevirdi, ciddi ciddi yüzüme bakarak:

— Fakat, dedi, iş sona ermiş değildir; eğer sıramız geldiği zaman, evlatlarımıza hayatı bize devredildiğinden daha emin, daha mükemmel bir halde bırakmaya çalışmazsak, Taş Devri insanından daha da az âlicenap oluruz. Bunun iki sırrı vardır: Sevmek ve öğrenmek. İlim ve aşkla insan dünyayı kurar.

— Hiç şüphem yok, dostum, dedi annem; düşün-
dükçe daha da çok şu kanaate varıyorum ki Pierre'in
yaşındaki bir çocuğun tahsil ve terbiyesini mutlaka bir
kadın eline teslim etmeliyiz. Mademoiselle Lefort diye
birinin adı kulağıma çalındı. Yarın gidip onu göreceğim.

V

ŞİİRİ İLK DUYUŞ

Saint-Gerain mahallesinde ufak çocuklar için bir yuva işleten Mademoiselle Lefort beni ondan, on ikiye, öğleden sonra ikiden dörde kadar kabule razı oıdu. Daha görmeden bu yuvanın berbat bir yer olduğu kanaatine varmıştım. Bu yüzden dadım beni ayaklarımı geri gide gide oraya ilk götürdüğü gün mahvolduğuma hükmettim.

Fakat, büyük bir odadan içeri girip de beş altı kız, on, on iki kadar da oğlan çocuğunun güldüklerini, türlü şaklabanlıklar yaptıklarını, kayıtsızlık ve şeytanlıklarının bin bir nişanesini verdiklerini görünce, çok şaşırdım. Hissiz kesilmiş olduklarına kanaat getirdim.

Buna karşılık, Mademoiselle Lefort'u derin bir kederde dalmış gördüm. Mavi gözleri nemli, dudakları aralıktı.

Açık sarı saçları, İngilizlerinki gibi lüle lüle yanakları hizasına iniyor, suya sarkan gamlı salkım söğüt dallarını andırıyordu. Görmeden bakıyor, bir hulyaya dalmışa benziyordu.

Bu dertli öğretmenin munisliği ile çocukların neşesi süreğime biraz su serpti; bu küçük kız çocuklariyle aynı halde olacağımı düşündükçe endişelerim yavaş yavaş dağılıp gitti.

Mademoiselle Lefort elime bir kalemle bir tahta tutuşturarak ben yaşlarda, zeki yüzlü, cin gözlü bir çocuğun yanına oturttu.

— Benim adım Fontanet, dedi çocuk. Seninki ne? Sonra bana babamın ne iş yaptığını sordu.

Hekim olduğunu söyleyince, Fontanet:

— Benimkisi avukat, dedi. Avukatlık daha iyi.

— Neden?

— Avukatlığın daha güzel olduğunu anlamıyormusun?

— Yok!

— O halde aptalın birisin.

Fontanet'nin akli her şeye eriyordu. Bana ipeki böceği yetiştirmemi tavsiye etti, eliyle çizdiği güzel bir sayı cetvelini gösterdi. Fontanet'ye de, sayı cetveline de hayran kaldım. Benim ise La Fontaine'in fabllerinden başka hiç bir şey bildiğim yoktu.

Akşam eve dönerken, Mademoiselle Lefort bana ne işe yaracağına bir türlü akıl erdiremediğim bir aferin verdi. Annemin açıklamasından öğrendim ki hiç bir işe yaramamak meğer aferinlerin hususiyetiymiş. Annem, bu ilk gün okulda neler yaptığımı sordu. Ona Mademoiselle Lefort'u seyrettiğimi söyledim.

Benimle alay etti, ama ben ona doğruyu söylemiştim. Oldum olası, tabiatımda hayata bir sahne göziyle bakmak temayülü var. Tam manasiyle bir müşahit hiç bir zaman olamadım; çünkü müşahedeye, sevk ve idare edecek bir sistem lâzımdır, bende ise sistemden eser yoktu. Müşahit, bakışını kendisi idare eder; seyirciyi ise kendi gözleri sürükler. Seyirci olarak doğdum, galiba hayatım boyunca da, her gördüğü ile eğlenen, hıra

duyulan çağda bile küçük çocuklara has menfaatsiz teecessüsü kaybetmeyen, büyük şehirlerin o ağzı hayretten her an açık tiplerinin safdillliğini muhafaza edeceğim. Seyrettiğim sahneler içinde şimdiye kadar sadece bir çeşidi, şu tiyatro sahneleri benim canımı şıktı. Aksine Mademoiselle Lefort'un yuvasında şahit olduklarım başta olmak üzere, hakikî hayat sahnelerinin hemen hepsi zalâkamı çekti.

Bu sebeple öğretmenimi seyre devam ettim, üzgün olduğu fikrine git gide saplanarak Fontanet'ye bu üzüntünün neden ileri geldiğini sordum.

Kesin bir şey söylememekle beraber, Fontanet bunu vicdan azabına atfediyor ve bu ifadenin Mademoiselle Lefort'un yüzünde birdenbire belirdiği günü hatırladığını zannediyordu; bir hayli uzak olan o gün bu bayan hiç hakkı olmadan Fontanet'nin elinden şimşir topacını çekip almış, hemen arkasından da yeni bir cinayet daha işlemiş, malını gasbettiği yavrucağın şikâyetlerini boğmak için başına bir eşek külâhı ⁽¹⁾ geçirmiş.

Fontanet, bu çeşit hareketlerle günaha giren bir insanın sevinç ve huzuru ebediyen kaybedebileceğine inanıyordu; ama onun gösterdiği sebepler bana kâfi gelmiyordu, ben daha başka sebepler arıyordum.

Gerçi Mademoiselle Lefort'un dersinde çocukların bitmiyen boğuşması yüzünden herhangi bir şeyi aramak pek de kolay değildi. Öğrenciler, cismi karşımızda, ruhu başka yerlerde dolaşan Mademoiselle Lefort'un gözü önünde birbirilerine harp ilân ederlerdi. Birbirimize

(1) Yaramazlık ya da tembellik eden öğrencileri cezalandırmak için başlarına geçirilen ve üstünde iki uzun eşek kulağı gibi parça bulunan takke.

öyle çok din kitapları ve ekmek kabukları atardık ki bu yüzden âdeta göz gözü görmez, daima bir patırtı sınıfı doldururdu. Sadece pek miniminiler, ayakları avuçlarında, ağızları hayretten bir karış açık, dudaklarında sakın bir tebessümle tavanı seyrederlerdi.

Mademoiselle Lefort uykuda gezer bir insan haliyle âniden kavgacıların arasına girer, kabahatsiz birini cezalandırır, sonra yine kulesine çekilir gibi kederli havasına bürünürdü. Rica ederim, şimdi siz, bu anlaşılmasız patırtı ortasında, altı haftadan beri tahtahtasının üzerine:

Açlık, kıymeti bilinmeyen Malfilatre'ı mezara götürdü.

cümlesini yazan sekiz yaşlarındaki bir çocuğun kafasının ne halde olacağını bir düşünün.

Ödevim işte bunu yazmaktı. Ara sıra fikirlerimi toplamak için kafamı avuçlarının arasına alır sıkardım; ama bir tek fikir vuzuhla belirirdi, o da Mademoiselle Lefort'un hüznü fikri... Üzgün öğretmenimin hali durmadan aklımı kurcalardı. Fontanet acayip hikâyelerle merakımı büsbütün kamçılardı. Anlattığına göre, sabahları Mademoiselle Lefort'un odasının önünden zincir sakırtılarına karışan acıklı feryatlar duymadan geçilemezmiş.

— Hem hatırlıyorum, diye de ilâve etti, epeyce oluyor, belki bir ay var, manzum olarak yazıldığını sandığımız bir hikâyeyi sınıfta ağılya ağılya okudu.

Fontanet'nin anlattıklarında içime kadar işleyen tüyler ürpertici bir ifade vardı. Hemen ertesi gün, bu hikâyenin uydurma olmadığını, yani hiç olmazsa sınıfta

yüksek sesle okunması keyfiyetinin doğruluğunu kabule mecbur oldum. Fontanet'yi korkudan sarartan zincir şakırtılarının ne olabileceğine gelince, bu hususta hiç bir zaman bir şey öğrenemedim, bugün bu zincir şakırtılarının hakikatte kürek ve maşa sesinden ibaret olduğunu tahmin ediyorum.

Ertesi gün bakın ne oldu:

Mademoiselle Lefort sükûtu temin için kürsünün üstüne bir cetvelle vurdu, öksürdü ve derinden gelse bir sesle:

— Zavallı Jeanne! dedi.

Azıcık durduktan sonra:

— Köyün kızları içinde en güzeli Jeanne idi.
diye ilâve etti.

Fontanet makara gibi kahkahalar atarak dirseğiyle göğsüne vurdu. Mademoiselle Lefort ona öfke ve esef dolu gözlerle baktı; sonra bir tövbe istiğfar duasından daha hüznü bir sesle zavallı Jeanne'in hikâyesine devam etti. Bu hikâyenin baştan sona kadar manzum olması ihtimal dahilinde, hatta muhakkaktır; ama ben onu aklımda kaldığı şekilde anlatmak zorundayım. Umarım ki benim satırlarım arasında siz paralanmış şairin öteye beriye saçılmış uzuvlarını bulacaksınız.

Jeanne nişanlıydı; genç ve babayiğit bir dağlıya gönlünü kaptırmıştı. Bu talihli çobanın adı Oswald idi. Düğün hazırlıkları çoktan bitmiştir, Jeanne'in arkadaşları ona tel duvakla tacını getirirler. Bahtiyar Jeanne! Fakat kız süzölmeye başlar. Yüzü bir ölü benzi kadar sararıyor. Oswald dağdan iner, ona koşar ve: "Eşim değil misin?" diye sorar. O, sönük bir sesle: "Sevgili"

Oswald'ım, elveda! Ölüyorum!" diye cevap verir. Zavallı Jeannel Mezar onun zıfak yatağı oldu, düğününde çalacak olan köyün çanları cenazesinde çaldı.

Bu hikâyede, benim ilk defa iştiğim ve manasını bilmediğim bir yığın terim vardı; ama topyekûn bana öyle acıklı, öyle güzel geldi ki onu işitince o zamana kadar yabancı olduğum bir ürperme işimi titretti; hü-zündeki güzelliği, manasını harfi harfine izah edemiye-ceğim otuz kadar mısra sayesinde ilk defa hissettim. Zaten insanın, ihtiyarlık çağına gelmeden, çok duymak için çok anlamasına ihtiyaç yok. Manası karanlık olan şeyler dokunaklı şeyler olabilir, sonra, müphem şey-lerin genç ruhların hoşuna gittiği de bir hakikattir.

Yüreğim böyle kabarmınca gözlerimden yaşlar dökül-meye başladı; Fontanet'nin ne şaklabanlıkları, ne de alayları hıçkırıklarımı durduramadı. Halbuki Fontanet'nin üstünlüğünden o günlerde hiç şüphe etmiyordum. Bun-dan şüphe etmem için onun Başvekâlet Müsteşarı ol-ması gerekiyormuş meğer.

Göz yaşlarım Mademoiselle Lefort'un hoşuna gitti; beni yanına çağırdı:

— Pierre Nozière, dedi, ağladığınız için işte size croix d'honneur mükâfatı. Şunu da bilin ki, bu şiiri ben yazdım. Okuduklarım kadar güzel şiirlerle dolu kalın bir defterim var; ama bastırarak bir tabi bula-madım, ne feci, hatta ne akıl ermiyecek iş, değil mi?

— Ah! Mademoiselle, dedim, çok minnettarım. Üzüntünüzün sebebini artık biliyorum. Siz, köyde ölen o zavallı Jeanne'ı seviyorsunuz, onu düşündüğünüz için de sınıfta yaptıklarımızın hiç farkında olmuyorsunuz, değil mi?

Ne yazık ki bu laflar onun canını sıktı, öfke ile yüzüme baktı:

— Jeanne bir masaldır, dedi. Sen de sersemin birisin. Ver geri o croix d'honneur'ü, git otur yerine.

Ağlaya ağlaya gidip oturdum. Bu sefer kendi halime ağlıyordum, ama itiraf edeyim ki bu seferki göz yaşlarında, zavallı Jeanne için döktüğüm yaşlardaki tat yoktu. İçimin karışıklığını artıran bir şey daha vardı: Masal ne demekti, bilmiyordum. Fontanet de benden fazla bir şey bilmiyordu.

Eve döner dönmez ilk işim bunu anneine sormak oldu.

— Masal uydurma bir şeydir, dedi.

— Ah, anneciğim, dedim, Jeanne'in uydurma olması ne felâket!

Annem:

— Hangi Jeanne? diye sordu.

— Köyün kızları arasında Jeanne en güzeliydi.

Ve anneme Jeanne'in hikâyesini aklımda kaldığı kadar anlattım.

Annem sesini çıkarmadı; babamın kulağına:

— Bu yavrucağa ne ipe sapa gelmez şeyler öğretiyor böyle, dediğini duydum.

— Hakikaten bunlar ipe sapa gelmeyen şeyler, dedi babam. Ama yaşı geçkin bir kız da pedagojiden ne anlasın? Bir gün sana kendi terbiye sistemimi açıkla-
larım elbet. Bu sisteme göre bizim Pierre yaşındaki bir çocuğa iştiha ve zekâca kendisine benzeyen hayvanların buyu, suyu ve âdetleri hakkında bilgi vermeli. Pierre köpeğin sadakatini, filin fedakârlığını bir maymunun

kurnazlıklarını anlayacak kabiliyettedir: Ona işte bunları öğretmeli, yoksa Jeanne'mış, köymüş, yok efendim çanmış gibi deli saçmalarını değil.

— Yerden göğe kadar hakkın var, dedi annem; çocuklarla hayvanlar çok iyi anlaşıyorlar, her ikisi de tabiata yakın da ondan. Ama inan ki, dostum, çocukların maymun kurnazlıklarından daha da iyi anladıkları bir şey var: Büyük adamların güzel hareketleri. Kahramanlık gün ışığı gibi bir şeydir, hatta küçük çocuklar için bile; eğer Pierre'e şövalye Assas'ın ölümü anlatılırsa, Allahın izniyle, senin ve benim kadar o da bunu pekâlâ anlayacaktır.

— Heyhat! diye babam içini çekti; ben aksine kahramanlık, zaman, mevki ve insanlara göre çeşitli şekillerde anlaşılabilen bir şeydir sanıyorum, ama ne ehemmiyeti var. Fedakârlıkta önemli olan nokta fedakârlığın bizzat kendisidir. İnsanın uğrunda nefsini feda ettiği nesne bir hayal de olsa, fedakârlık gerçekliğinden bir şey kaybetmez; bu gerçek de, insanın manevî zavallılığını süsleyebilecek en şahane bir süstür. Sevgili dostum, âlicenap yaratılışın sana bu hakikatleri benim tecrübe ve tefekkür yardımı ile anladığımdan çok daha iyi kavratmış. Sistemime bunları da sokacağım.

Doktorla annem işte öylece konuşuyorlardı.

Sekiz gün sonra ben de o patırdı arasında, taştahtamın üzerine:

Açlık kıymeti bilinmeyen Malfilatre'ı mezara götürdü
cümlesini son defa olarak yazıyordum.

Fontanet ile ben Mademoiselle Lefort'un okulunu birlikte terk ettik.

VI

TEUTOBOCHUS

Louvre ve Tuilleries (1) karşısında, Mazarin saraya yakınlarında, eski Paris'in kuleleri, paratonerleri arasından akan şanlı şerefli Seine nehri kenarındaki rıhtımlarda yetişmiş bir insanın, fikir bakımından tamamen yavan olabileceği bana imkânsız görünür. Orada, Guénégaud sokağından Bac sokağına kadar, kitapçılar, antikacılar ve basma resim satanlar sanatın en güzel şekilleriyle geçmişin en meraklı örneklerini gözler önüne bol bol sererler. Her vitrin acayip güzelliği ve oyalayan karışıklığı içinde göz ve fikir için tatlı bir tuzaktır. Kuşun yuvasına doğru gagasında bir çöple uçması gibi, oradan geçen ve görmesini bilen bir insan mutlaka bir fikirle uzaklaşır.

Orada ağaçlarla birlikte kitaplar bulunduğu, kadın da eksik olmadığına göre, dünyanın en güzel yeri sayılır.

Çocukluk günlerimde, bu meraklı eserler pazarı bugünkünden çok daha zengindi; antika mobilyalar, antika basma resimler, eski tablo ve kitaplar, oymalı masalar, çiçekli porselenler, süslü mine ve fayanslar, altın işlemler, sırmalı kumaşlar, üzerinde insan resmi olan halılar.

(1) Tuilleries: Bir saraydı. İhtilâlde yakıldı. Şimdi sadece o saraydan kalma bir arktır.

resimli kitaplar ve maroken kaplı ilk tabı eserler her tarafı doldururdu. Bu sevimli şeyler ince ruhlu ve bilgin amatörlerin önüne serili dururdu; o zamanlar sarraf ve aktirisler de henüz bu eserlerin peşinden koşmuyorlardı. Daha işlemeli geniş yaka, kısa pantolon ve çıplak bacakla gezdiğimiz günlerde, Fontanet ile ben bu eşyaların yabancıları değildik.

Fontanet babasının avukatlık yazıhanesinin bulunduğu Bonaparte sokağının köşesinde otururdu. Bizim daire Chimay konağının bir kanadına bitişikti. Fontanet ile ben, hem komşu, hem dosttık. Tatil günlerinde Tuilleries'ye oynamaya beraber giderken, bu bilgi kaynağı Voltaire rıhtımından geçerdik. Orada, elimizde bir çember, cebimizde bir topla yürürken tıpkı yaşlı baylar gibi dükkânlara bakar, maziden, esrarlı maziden gelmiş olan bu acayip şeyler hakkında kendimize göre fikirler edinirdik.

Böyle işte! Avare avare dolaşır, kitapları karıştırır, resimleri tetkik ederdik.

Bu bizi pek ilgilendirirdi. Yalnız, şunu söylemem lâzım ki Fontanet'de bu eski püskü şeyelere karşı bendeki kadar saygı yoktu. Antikâ berber çanaklarına, burnu kırılmış muhterem piskoposlara bakar bakar gülerdi. Fontanet daha o zamanlar hani şu Meclis kürsüsünden duyduğunuz terakki taraftarı insanlar var ya, işte onlardan biriydi. Onun saygısızlıkları beni titretirdi. Cetlerimizin acaip portrelerine pipo kafası demesi hiç hoşuma gitmezdi. Ben muhafazakârdım. Bu halden bu gün ben bir şeyler muhafaza etmişimdir: bütün felsefem de benim yaşlı ağaçlarla köy papazlarının dostu kalmamda âmil oldu.

Ben Fontanet'den anlamadığım şeylere hayranlık duyma meyli ile de farklı idim. Okunmaz, anlaşılmaz şeylere bayılırdım; aşağı yukarı her şey de benim için böyleydi yal Fontanet, aksine, kullanılmasında fayda bulduğu takdirde bir eşyayı incelemekten zevk alırdı, "Bak bir menteşe var, açılır bu; bir vida var, bu da sökölür" derdi. Fontanet doğru düşünen biriydi. Şunu da ilâve etmem lâzım ki savaş tablolarına bakarken coşkunkluk duyacak yaradılıştaki idi. Bérézina'dan geçiş (1) ona heyecan verirdi. Silâhcının dükkânı onu da beni de ilgilendirirdi. Mızraklar, kalkanlar, zırhlar, yuvarlak kalkanlar arasında Bay Petit - Prêtre'nin önünde yeşil serjden önlüğü ile Vulcain (2) gibi topallaya topallaya atelyesinin geri tarafından gidip eski bir kılıç aldığını, sonra onu tezgâhının üstüne koyup demir kısmını temizlemek, kabzayı tamir etmek için demir bir mengene içinde sıkıştırdığını gördüğümüz zaman, emsalsiz bir temaşa karşısında olduğumuzdan katiyetle emindik; Bay Petit-Prêtre bize yüz kadem boyunda görünürdü. Yüzümüz cama yapışık, dilimiz tutulmuş bir halde dururduk. Fontanet'in kara gözleri parıldar, esmer ve zeki yüzüne canlılık gelirdi.

Akşam, bu hatıra bizi çok coştururdu, kafalarımızda binlerce heyecanlı projeler filizlenirdi.

Bir keresinde Fontanet bana :

(1) Bérézina : Rusya'da bir nehirdir, Fransız ordusunun 26 - 29 Kasımında oradan geçişi ile meşhur olmuştur.

(2) Vulcain : Romalıların ateş ve maden ilâhı. Çirkin ve biçimsiz doğduğu için annesi tarafından uçuruma atıldı, bu yüzden topal kaldı.

— Karton ve çukulataların sarılı olduğu gümüş renkli kâğıtla Petit-Prêtre'in silâhlarının benzerlerini yapsak, olmaz mı? dedi.

Fikir güzeldi. Ama muvafık şekilde yerine getirmeyi beceremedik. Ben bir miğfer yaptım, Fontanet onu sihirbaz külâhı sandı.

Bunun üzerine:

— Bir müze kursak! dedim.

Enfes fikir! Yalnız elimizde bu müzeye koymak üzere eli bilya ile on iki topaçtan başka bir şey yoktu.

İşte bu imkânsızlık üzerine Fontanet'ye üçüncü bir fikir geldi:

— Bir Fransa tarihi yazalım, bütün teferruatı ile, elli ciltlik, diye bağırdı.

Bu teklife bayıldım ve onu el çırparak, neşe çıkıkları atarak karşıladım.

Bir sahife De Viris ⁽¹⁾ öğrenmek mecburiyetinde olduğumuz halde ertesi sabah başlamayı kararlaştırdık.

Fontanet :

— Bütün teferruatı, en ince noktasına kadar her şeyi koymalıyız, diye tekrarladı.

Bizi yatmaya gönderdiler. Ama elli ciltlik, bütün teferruatı ile bir Fransa tarihi yazmak gibi yüce bir düşünce yüzünden öylesine heyecanlı idim ki on beş dakika yatağımda uyanık kaldım.

Biz bu tarihe başladık. Vallahi ona niçin kiralı Teutobochus'la başladığımızı şimdi bilemiyorum. Flanımızın icabıydı bu. Birinci fasla başlarken, karşımızda

(1) De Viris : İnsanlar hakkında, demektir. Okularda lâtince kitaplarının ilk faslını teşkil eder.

kral Teutobochus'ü bulduk; bu adamın boyu tesadüfen bulunan kemiklerinin ölçülmesiyle sabit olduğu gibi otuz kademdi. Daha ilk adımda böyle bir devle karşılaşmak müthiş bir şeydi. Fontanet bile buna şaşı kaldı. Bana:

— Teutobochus'ün üzerinden aşmak lâzım, dedi. Ben cesaret edemedim.

Elli ciltlik Fransa tarihi Teutobochus'te durdu.

Bu kitap ve dev macerasına hayatımda kaç kere tekrar başladım, bir bilseniz! Büyük bir esere başlamak üzere iken veya büyük çapta bir teşebbüsü idareye kakışınca, insanlar arasında talih, tesadüf, zaruret adı verilen bir Teutobochus tarafından kaç kere durduruldum! Şan ve şerefın sonu meçhul yolunu böyle kapıyarak beni iki sadık muhafızım olan tanınmamazlık ve cahillik eline bırakan bütün Teutobochus'lere teşekkür etmek ve onları takdis etmek daha işime geldi. Her ikisi bana karşı müşfiktir, severler de. Benim de onları sevmem yanlış mı?

Fontanet'ye, avukat, genel müşavir, birçok kumpanyalarda idareci ve mebus olan cin fikirli dostum Fontanet'ye gelince, amme hizmetindeki bütün Teutobochus'lerin ayakları arasında onun çırpındığını, koştuğunu görmek fevkalâde bir şey; ben onun yerinde olsaydım, bunlara çarpıp yüz kere kafamı kırardım.

VII

PAPAS BAY JUBAL'IN NÜFUZU

Sekizinci sınıfa yüreğim korku ve iftiharla kabarmış olarak girdim. Bu sınıfın öğretmeni, papas Bay Jubal aslında çok korkunç bir adam değildi; zalim bir adam hali yoktu üzerinde, daha çok kız hali vardı. Ama, yüksek, kara ve büyük bir kürsüde oturuyordu, onu gözümde korkunç hale bu sokuyordu. Sesi ve bakışı tatlı, saçları kıvrıcık, elleri beyaz, kalbi şefkat dolu idi. Bir öğretmene belki yakışmayacak kadar koyuna benziyordu.

Bir gün onu konuşma odasında gören annem: "Çok genç!" diye mırıldandı, bu sözde de bir kasıt seziliyordu.

Ona ister istemez hayran olunca içimde korku falan kalmadı. Bu hayranlık Fransa'nın ilk kralları üzerine papas Gauthier'nin yazdığı mısralardan ibaret olan dersimi okurken doğdu.

Her mısraı bir nefeste, sanki bir kelimeden meydana gelmiş gibi okuyordum:

Faramondiyorlarkırallarınıilkioldu
Galya'dakiFranklarınbayraklarınaalemoldu
ClodionCambrai'yıaptettisonrasaltanatsürdü

Merovée...

Mısraın burasında rap diye kaldım ve Merovée, Merovée diye kekelemeye başladım. Faydayı güzelle birleştiren bu kafiye, Merovée saltanatı iken Lutèce'in vikaye edildiğini bana hatırlattı... İyi ama neden vikaye edilmişti? Bunu söylememe imkân yoktu, çünkü tamamen unutmuştum. İtiraf ederim, neden olduğu dikkatimi az çekmişti. Benim fikrime göre Lutèce yaşlı bir bayandı. Vikaye edilmiş olmasına memnundum, ama netice itibarıyla işleri beni az ilgilendiriyordu. İşin teması öğretmenim papas Bay Jubal neden vikaye edildiğini mutlaka söylememi ister görünüyordu. "Hı... Merovée! hı, hı, hı..." diye kekeliyordum. Sekizinci sınıfta azıcık âdet olsaydı, seve seve bilmiyorum der, çıkarırdım işin içinden. Sıra arkadaşım Fontanet benimle alay ediyordu, Bay Jubal de tırnaklarını eğeliyordu. Bana:

Atilla'nın hışmından Lutèce edildi vikaye,

dedi. Mademki bu mısrası unuttunuz, Bay Nozière, böyle yarıda kekeleyip duracağınız yerde mısraı baştan almaydınız:

Atilla'nın istilâsından Lutèce edildi vikaye,

veya :

Soğuk Atilla'dan Lutèce edildi vikaye,

veya daha da zarif olarak :

Tanrının musibetinden Lutèce edildi vikaye, (1)
diyebilirdiniz.

(1) Hristiyanlar Atilla'ya "Le fléau de Dieu" Tanrının musibeti derlerdi.

Ölçüye sadık kalmak şartı ile kelimeler değiştirilebilir.

Kötü bir not aldım; ama papas Bay Jubal şiirdeki kabiliyeti yüzünden çok gözüme girdi. Bu göze girmek daha da artacaktı.

Vazifesi Noel ve Chapsal'ın grameri ile papaz Gauthier'nin Fransa tarihi'ni okutmaktan ibaret olan Bay Jubal ahlak ve din üzerine ders vermeyi de ıhmal etmezdi.

Bir gün, ne münasebetle bilmiyorum, ciddi bir tavır takınarak bize:

— Çocuklarım, dedi, bir nazır evinize gelse, hükümdarın bir mümessili olarak ona ihtiramlarda bulunmak için çırpınırsınız. Pekâlâ, yeryüzünde Tanrının mümessilleri olan papazlara daha mı az ihtiram göstermelisiniz? Tanrı ne kadar kralların üstünde ise, papazlar da o kadar nazırların üstündedir.

Ben hiçbir nazır karşılamamıştım, daha uzun zaman da karşılamayı beklemiyordum. Hem kesin olarak bildiğim bir şey varsa, o da bir nazır bizim eve gelse, annemin o gün beni yemek yemeye hizmetçilerin yanına savacağıdır, çünkü her ziyafette bu maalesef böyle olmuştur. Ama yine de papazların fevkalâde hörmete lâyık insanlar olduğunu pekâlâ anlıyordum ve bu gerçek çerçevesi içinde Bay Jubal'i düşününce, içim allak bullak oluyordu. Çünkü onun karşısında Fontanet'nin sırtına kâğıttan bir kukla iliştiirdiğimi hatırladım. Bu saygılı bir hareket miydi? Fontanet'nin sırtına bir nazır önünde kâğıttan bir kukla iliştirir miydim? Elbette ki hayır. Bununla benraber bu kuklayı ben iliştiirmiştim: Gerçi papaz Bay Jubal'in bundan haberi olamamıştı,

ama bu işi onun karşısında, nazırların üstünde olan onun karşısında yapmıştım. Kuklanın dili de dışardaydı. Günah işlediğimi anlamıştım. Vicdan azabı içimi kemir-di durdu. Papaz Bay Jubal'e saygı göstermeye karar verdim; eğer o zamandan bu tarafa ders esnasında Fontanet'nin boynundan aşağı küçük çakıl taşları salıverdimse, papaz Jubal'in kürsüsü üstüne adam resimleri yaptımsa, bunu hiç değilse kabahatimi bütün genişliği ile bilme memnuniyeti içinde yaptım.

Tesadüf bana bundan bir müddet sonra papaz Bay Jubal'in ruhanî büyüklüğünü de ölçmek imkânını verdi.

Kilisede idim, iki üç arkadaşla günah çıkartmak için sıramı bekliyordum. Akşam oluyordu. Daimî yanan lambanın ışığı karanlığa gömülmüş olan kubbedeki altın yıldızları titretiyordu. İlâhi okunan yerin dip tarafında üstüne boya vurulmuş Meryem Ana hafif bir buğu içinde kayboluyor gibiydi; Mihrap, içi çiçek dolu bir sürü yaldızlı vazolarla süslü idi; günlük kokusu havayı dolduruyordu; binlerce şey ancak hayal meyal fark ediliyordu; sıkıntı, çocukların baş düşmanı olan sıkıntı bile bu kilisenin havasında yumuşak bir şekil alıyordu. Kilise bana mihrap kısmından cennete bitişik gibi geliyordu.

Güneş batmıştı. Birden papaz Bay Jubal'in elinde bir fenerle ilâhi söylenen yere kadar ilerlediğini gördüm. Huşu ile diz çöktü, sonra parmaklığı açarak mihrabın basamaklarını tırmandı. Gözüm onda idi; içinden yapma çiçeklerle hazırlanmış çelenkler çıkan bir paketi açtı; çiçekler temmuz ayında ihtiyar kadınların bize sattıkları o kiraz dallarına benziyordu. Öğretmeni-

min Immaculée Conception'a (1) yaklaşmasını görmek beni hayret ve takdir içinde bıraktı. Ağzınıza bir tutam çivi aldınız, Bay papaz; önce onları yutmak için aldığınızı sanarak korktum, ama elinize yakın olmaları için almışsınız meğer. Çünkü alçak bir iskemle üzerine çıktınız, Meryem Ananın bulunduğu yuvanın etrafına çelenkleri çivilemeye başladınız. Yalnız yaptığınız işin tesirini uzaktan görmek için ara sıra iskemleden iniyordunuz ve memnun oluyordunuz; yanaklarınız kızarmış, gözleriniz parılıyordu; dişlerinizin arasında o çiviler olmasaydı gülümserdiniz her halde. Ben de bütün kalbimle sizi takdir ediyordum. Gerçi yere konmuş olan fener burun deliklerinizi gülünç bir şekilde aydınlatıyordu, ama ben yine de sizi çok güzel buluyordum. Becerikli sözleriniz arasında bize ihsas ettiğiniz gibi, sizin nazırların üstünde olduğunuzu anladım. Düşündüm ki bir savaş kazanmak için süslenmiş püslenmiş olarak beyaz bir ata binmek bir kilisenin duvarlarına çelenkler asmak kadar güzel ve arzu edilir bir iş değildir. Anladım ki benim yolum bundan sonra sizi taklid etmek olacaktır.

Daha o akşam sizi taklit ettim; annemin makasını alarak elime geçirebildiğim bütün kâğıtları kesip çelenkler yaptım. Bunun ödevlerime zararı dokundu. Bilhassa Fransızca alıştırma kitaplarıma zararı ölçülemeyecek kadar çok oldu.

Bu alıştırma Bay Coquempot adında birinin çok haince yazılmış olan kitabından alınmıştı. İçimde ona

(1) Immaculée Conception : Meryem Anaya. bâkireliği esas tutularak verilen bir addır. Bu ad altında bir tarikat bile mevcuttur.

karşı garaz yok, üstelik bu yazarın hatırdan çıkması daha kolay bir adı olsaydı, onu seve seve unuturdum da. Fakat Coquempot unutulmuyor işte. Bu tesadüfi durumu ona karşı kötüye kullanmaya niyetim yok. Yalnız anadili denilen bir dili öğrenmek için bu kadar azap veren alıştırma yapma mecburiyetine de müsaade buyurun da şaşayım. Halbuki bu dili annem sadece önümde konuşmak suretiyle bana çok iyi öğretiyordu. Çünkü annem hakikaten insanı mesteder şekilde konuşur!

Papaz Bay Jubal ise Coquempot'nun faydasına kökten inanıyordu, benimle aynı kafada olmadığı için de bana kötü not attı. Kayde değer başkaca bir hadise olmadan sene sonu geldi. Fontanet sırasının içinde tırtıl böceği yetiştirmeye başladı. Bu hayvancıkları görmeye tahammülün olmadığı halde aşağı kalmamak için ben de yetiştirdim. Fontanet Coquempot'dan nefret ediyordu. Bu nefret bizi birleştiriyordu. Coquempot adı geçmez, sıralarımızın üstünden anlaşılmış bakışlarla birbirimize bakar, manalı manalı surat ekşidirdik. Öcümüzü böyle alırdık. Fontanet içini açarak bana sekizinci sınıfta Coquempot'yu okutınaya devam ederlerse gidip bir gemiye muço yazılacağını söyledi. Bu kara hoşuma gitti, Fontanet'ye ben de yazılırım diye söz verdim. Dostluk misakı yaptık.

Mükâfat tevzi günü Fontanet ile beni tanımak güçtü. Bu, şüphesiz, saçlarımızın taranmış olmasındandı. Yeni ceketlerimiz, beyaz pantolonlarımız, keten çadır ana babaların çokluğu, bayraklarla süslenmiş kerevet. Her şey bana büyük bir temaşanın heyecanını veriyordu. Kitaplar ve taçlar parlak bir küme teşkil edi-

yor, bunların içinde hangisinin bana verileceğini sıkıntı ile keşfe çalışıyor, sıramda tir tir titriyordum. Daha uslu akıllı olan Fontanet ise, kaderi istintak etmiyordu. Takdire değer bir sükûnet muhafaza ediyordu. Küçük gelincik kafasını her istikamete döndürerek babaların şekilsiz burunlarını, annelerin gülünç şapkalarını benim âciz olduğum bir serin kanlılıkla meydana koyuyordu.

Müzik başladı. Cübbesi üzerine küçük merasim mantosunu giymiş olan müdür, büyük üniforması sırtında bulunan bir generalin yanında ve öğretmenlerin başında gözüktü. Hepsini tanıdım. Derecelerine göre generalin arkasında yer aldılar: önde müdür muavini, arkasında solfej öğretmeni Bay Schuver, yazı öğretmeni Bay Trouillon jimnastik öğretmeni çavuş Morin. Papaz Bay Jubal en son göründü ve ta dipte küçük ve entipüften bir tabureye oturdu. Yersizlikten tabure kerevete üç ayağı ile basıyor, dördüncüsü bezi deliyordu. Bu mütevazi yeri de Papaz Bay Jubal uzun zaman muhafaza edemedi. Yeni gelenler onu ite ite bir köşeye soktular, o da orada bir bayrak altında kayboldu gitti. Üzerine bir masa koydular, tamam.. Bu ortadan kaldırma Fontanet'yi çok eğlendirdi. Ben ise, çiçek ve şiiir bahsinde üstüne olmıyan, yeryüzünde Tanrıyı temsil eden bir kimsenin böyle bir baston veya şemsiye gibi bir köéede bırakılmasından utanç duydum.

VIII

FONTANET'İN KASKETİ

Her cumartesi bizi günah çıkarmaya götürürlerdi. Biri bunun sebebini bana söyleyebilirse memnun olurum. Bu usul içimde hem saygı hem de sıkıntı uyandırdı. Baş papazın benim günahlarımı dinlerken büyük bir ilgi duyduğunu sanmıyorum; ama ben bunları ona söylemekten muhakkak ki hiç hoşlanmazdım. Birinci güçlük onları bulup çıkarmakta idi. On yaşımda, vicdanımda rasyonel bir şekilde araştırma yapmaya imkân verebilecek psişik vasıflara ve tahlil usullerine vakıf olmadığımı söylersem, belki bana inanırsınız.

Halbuki günah işlememiz lâzımdı; zira günah olmazsa günah çıkartma olmaz. Gerçi bana bütün günahları ihtiva eden küçük bir kitap vermişlerdi. Tek işim seçmekten ibaretti, ama işte güç olan bu seçimdi ya... O kitapta hırsızlık, haksız kazanç, ihanet, iğfal ve şehvet üzerine o kadar çok, o kadar karışık günahlar vardı ki... Onda şöyle sözlere rastlıyordum: "Ümitsizliğe düşürmekle kendimi suçlu buluyorum. — Edepsizce konuşmaları dinlemekle kendimi itham ediyorum." Bunlar da beni daha fazla şaşırtıyordu.

Bu yüzden umumiyetle dalgınlıklardan bahseden fasıldan ileri gitmezdim. Dualarda dalgınlık, yemeklerde dalgınlık, "toplantılarda" dalgınlık... işte bunları itiraf

ederdim ve vicdanımın bu acınacak boşluğu seni çok utandırırđı.

Günahım olmayışından küçük düşerdim.

Nihayet bir gün Fontanet'nin kasketi aklıma geldi; günahımı yakalamıştım, artık kurtulmuştum!

O günden itibaren her cumartesi baş papazın ayakları dibinde Fontanet'nin kasketinin üzerimdeki yükünü sırtımdan attım.

Bu kasketi vasıta ederek hemcinsimin malına zarar vermekle tuttuğum yol sebebiyle bu kasket her cumartesi birkaç dakika ruhumun selâmeti bakımından bana şiddetli endişeler verirdi. Ben onu kumla doldurur, ağaçların üstüne fırlatırdım. Sonra olmadan önce düşürülen bir meyve gibi onu taşıla yere düşürmek gerekirdi; kara tahtaya tebeşirle yazılan rakamları silmek için onu bir silgi gibi kullanırdım; bir delik bulur, onu girilmesi imkânsız olan mahzenlere atardım. Dersten çıktıktan sonra becerikli Fontanet onu bulmaya muvaffak olunca, artık kasket pis bir bezden başka bir şey olmazdı.

Yalnız, bir peri bu kasketin kaderine göz kulak oluyordu, çünkü ertesi sabah Fontanet'nin başında tertemiz, düzgün, neredeyse zarif bir kasketin beklenmedik manzarasıyla tekrar meydana çıkardı. Ve bu her gün böyle olurdu. Bu peri Fontanet'nin ablasıydı. Sadece bu vasfına bakarak onu iyi bir ev hanımı saymak mümkündür.

Kaç kere ben, mukaddes mahkemenin önünde diz çökmüşken, yine benim muzipliğim yüzünden Fontanet'nin kasketi o dakikada şeref avlusundaki mahzenin

dibinde yatarı. O zaman durumumda nazik bir taraf bulunurdu.

Peki, beni bu kaskete karşı harekete getiren his neydi? İntikam.

Fontanet, muktesit bir adam olan amcamın bana sanki üzüme mevzuu olsun diye verdiği antika biçimde ve acayip bir okul çantası yüzünden bana çektiirmediğini bırakmazdı. Çanta benim için çok büyük, ben de onun için çok ufaktım. Üstelik, bir okul çantasına da benzemezdi, zira okul çantası değildi de ondan.. Akordiyon gibi açılır ve amcamın kunduracısı tarafından üzerine bir kayış takılmış eski bir çanta idi.

Bu çantayı gözüm görmek istemezdi, sebepsiz de değil. Ama bugün, gördüğü hakaretlere lâyık olacak kadar çirkin olduğunu sanmıyorum. Üzerinde sırtma şerit bulunan kırmızı marokendendi, bakır kilidinin üstünde bir tacla kırık arınalar vardı. Evvelce mavi olan akınış bir ipek içini kaplıyordu. Şu dakikada hâlâ yaşıyadı, onu ne dikkatle tetkik ederdim, bilemezsiniz! Zira, bir kral tacı olması gereken tacı ve üzerinde çakı ile iyi silinmemiş üç zambak çiçeği bulunan (ben öyle sandımsa bilmem) armayı hatırlayınca, bugün o çantanın ilk sahibinin XVI. Louis'nin nazırlarından biri olduğunu ihtimali aklıma geliyor.

Ama gelin görün ki çantanın mazisini hiç önemsemeyen Fontanet, onu sırtımda yakalayınca, üzerine mevsime göre ya kartopu ya da at keşanesi, bütün sene de lâstik top atmadan duramazdı.

Aslında, arkadaşlarım da, Fontanet de çantama bir noktadan, acayıpliğinden ötürü içerliyorlardı. Başka çantalara benzemiyordu; bana bütün acıları da bu yüz-

den çektirdi. Çocuklarda eşitlik bahsinde zalim bir duygu var. Bir şeyin etekilerden farklı veya oriğinal olmasına hiç dayanamıyorlar. Amcam bu muzir hediye-yi bana verirken bu noktaya hiç dikkat etmemişti. Fontanet'nin okul çantası berbat bir şeydi; ağabeyleri sıra ile onu lise sıralarında sürüklemiş oldukları için artık kir tutmak nedir bilmiyordu; meşini sıyrılmış, yer yer patlamıştı; fakat fevkalâde bir tarafı olmadığı için Fontanet'nin hiç sinirine dokunmazdı. Bense, anta sırtımda okulun avlusuna girdimmi, arkadaşlar derhl yuhalarla kulaklarımı sağır ederler, etrafımı çevirirler, beni yere yıkarlardı. Fontanet buna seni kaplumbağa yapıyorum der, kabuğumun üstüne otururdu. Çok ağır değildi o, ama ben küçük düşerdim. Ayağa kalkar kalkmaz da kasketinin üzerine atılırdım.

Ne yazık ki onun kasketi daima yeni, benim antam da demir gibi sağlamdı! Merhametsiz bir mukadderat yüzünden tıpkı Atrides'lerin kadim evlerindeki cinayetler gibi, (1) bizim de taarruzlarımız birbirini takip ederdi.

(1) Atrides: Agamemnon ile Menelas'ın ahfadına verilen addır. Birçok cinayetler bu aileyi kesip kavurmuştur.

IX

DECIUS MUS'UN SON SÖZLERİ

Bu sabah rıhtımda eski kitapları karıştırırken fiyatı on santim olan kitapların bulunduğu gözde Titius-Livius'un (1) eşi kalmamış bir cildini buldum. Onu gelişigüzel karıştırırken şu cümleye rastladım: "Roma ordusundan arta kalanlar gecenin karanlığı sayesinde Canusium'a ulaştılar." Bu cümle bana Bay Chotard'ı hatırlattı. Ben Bay Chotard'ı düşündüm mü, bundan kolay kolay kurtulamam. Yemek zamanı eve dönerken hâlâ onu düşünüyordum. Dudaklarımda bir tebessüm gördükleri için bana sebebini sordular.

— Sebeb mi, çocuklar, Bay Chotard.

— Kim bu Bay Chotard, seni böyle güldürüyor?

— Söyliyeim. Yalnız, canınız sıkılırsa, dinliyor gibi görünün de bende inatçı hikâyecinin hikâyesini kendi kendine anlatmadığı hissi uyansın.

"On dört yaşında ve üçüncü sınıfta (2) idim. Adı Chotard olan öğretmenimde yaşlı bir papazın taravetli yüzü vardı; zaten papazdı.

(1) Titius - Livius : Padoue'da doğmuş Romalı bir tarihçidir. (M. Ö. 59 - M. S. 19).

(2) Fransa'da liselerde sınıflar bizdekinin aksinedir, yani öğrenci ilerledikçe sınıfı küçülür. Sınıflar 9,10,11 diye büyümez, 3,2,1 diye küçülür.

"Saint - François mezhebinin yumuşak başlı müritlerinden biri olduktan sonra, Frère ⁽¹⁾ Chotard 1830 da cübbeyi sırtından atarak yerine lâayık insanların elbisesini giydi, ama bu elbiseyi zarafetle giymeyi beceremedi. Ne sebeple Bay Chotard böyle hareket etmişti? kimi aşk diyor, kimi de korku. Güya Trois Glorieuses ⁽²⁾'den sonra, yüksek papaz cemaati bir capucin ⁽³⁾ papazının kafasına birkaç lahana koçanı atınca, frère Chotard kendine bu eziyeti edenleri bir capucin papazını hırpalamak gibi muazzam bir günah işlemekten kurtarmak maksadiyle manastırın duvarından atlayıp kaçmış.

"Bu iyi kalpli frère bilgin bir adamdı. Tahsil derecelerini muvaffakiyetle aştı, dersler verdi, öylesine iyi yaşadı ki ben, arkadaşlarla birlikte sınıfına getirildiğim zaman saçları kırlaşmış, yanakları pembe pembe olmuş, burnu kızarmıştı.

"Ne cengâver ruhlu bir üçüncü sınıf öğretmeniydi o! Metni elinde tutarak Brutus'un askerlerini Philippus'a götürürken görölmeye değerdi hani. Ne cesaret! Ne ruh asaleti! Ne kahramanlık! Yalnız, kahraman kesilmek için zamanını seçerdi, bu da hiç bir vakit içinde bulunduğumuz zaman olmazdı. Bay Chotard günlük hayatta endişeli, korkak görünürdü. Onu ürkütmek kolaydı.

(1) Frère : Ağabey, birader demektir. Hıristiyanlar genç papazlara dinî bir saygı eseri olarak birader diye hitap ederler. Biz bu kelimeyi aynen muhafaza etmeyi uygun bulduk.

(2) 1830 da Temmuz ihtilâli.

(3) Capucin : Saint - François tarikatına mensup olan rahiplere denirdi.

"Hırsızlardan, kudurmuş köpeklerden, yıldırım-
an, arabalardan, dürüst bir insanın postuna yakından
uzaktan zarar verebilecek her şeyden korkardı.

"Sadece vücudunun bizim aramızda olduğunu söy-
lemek doğru olur; ruhu İlkçağlarda idi. Bu emsalsiz
adam Leonidas'la Thermopiles'de, Salamine denizinde
Themistocle'ün gemisinde, Paul Emile'in yanında Can-
nes kırlarında yaşardı (1); Trasimene (2) gölüne kan-
lar içinde düşerdi; sonra bu gölde bir balıkçı onun
Romalı şövalyelik yüzüğünü bulacaktır. Pharsale' (3) de
Cesarus ve tanrılara meydan okurdu; Hercynie orma-
nında Varus'un (4) ölüsü üstünde kırdığı kılıcını ha-
vada sallardı. Dehşetli bir savaşçıydı o...

"AEgos - Patmos (5) kıyılarında hayatını pahalıya
mal etme kararı içinde ve muhasara edilmiş Numance'-
ta (6) kurtarıcı kadehi dibine kadar içmekten gurur
duyarak Bay Chotard hiylekâr yüzbaşılarla en alçakça
tabiyelere başvurmaya katıyyen tenezzül etmezdi.

"Bir gün bize Elien'in bir metnini açıklarken (7) :

(1) Paule Emile : Hıristiyanlıktan önce ve 216
da hükümdar olmuş, Cannas savaşında ölmüştür.

(2) Eski Roma topraklarındaki bir gölün adı.

(3) Pharsale : Eski Yunanistan'da bir mınıktadır.
Cezarus burada Pompeus'u yenmişti.

(4) Varus : Augustus'un generallerinden biriydi.
Cermenlerin reisi Arminius tarafından bir pusuya dü-
şürülerek üç lejyonu ile birlikte öldürülmüştür.

(5) Aegos - Patmos : Eski Trakya'da küçük bir
nehirin adı.

(6) Numance : Eski İspanya'da bir şehrin adı.

(7) Elien : Üçüncü yüzyılda yaşamış bir Yunan
yazarı.

— Tâbiyeler arasında tavsiyeye şayan birisi varsa o da düşman ordusunu bir boğaza çekmek, onu orada kaya parçaları ile imha etmektir, dedi.

“Bize düşman ordusunun bu oyuna düşmek lüt-funda sık sık bulunup bulunmadığını hiç söylemedi. Ama ben işi uzatmayıp Chotard’ı bütün öğrencilerin nazarında meşhur eden noktaya bir an evvel gelmek istiyorum.

“Bize savaşlar, muhasaralar, kefaret ve zünup me-rasimleri üzerine gerek Latince gerek Fransızca kom-pozisyon konuları verir, bütün hitabet kabiliyetini de bu yazıların tashihlerini dikte ettirirken gösterirdi. Üs-lûbu ve ifade tarzı her iki dilde aynı ateşli harpçi ru-hunu meydana kordu. Ara sıra bize hakkettiğimiz ce-zaları yapıştırmak için fikir silsilesinin ortasında dur-duğu da olurdu, ama sesinin tonu, ta bu duraklamalara kadar kahraman edasını muhafaza ederdi; öyle ki kı-talarını coşturan Romalı bir kumandan ve sağa sola cezalar yapıştıran bir üçüncü sınıf öğretmeni gibi aynı tonla konuşarak öğrencilerin kafasını o şekilde alt üst ederdi ki konuşanın kumandan mı, yoksa öğretmen mi olduğunu bulup çıkarmak imkânsız olurdu. Bir gün, mukayese kabul etmez bir nutukla bu tarzın en büyük örneğini verdi. Bu nutku hepimiz ezberledik. Hiç bir noktasını kaçırmadan ben onu defterime yazmayı da ihmal etmedim.

“O gün işittiğim nutuk şu idi işte. Ben bu nutku hâlâ da işidiyorum, zira bana Bay Chotard’ın kalın sesi hâlâ kulaklarımda çınlıyor. onları monoton tanta-nasıyla dolduruyor gibi geliyor.

Decius Mus'un son sözleri (1)

Mânes (2) tanrılarına nefsi feda etmek üzere iken ve sert başlı atının böğürüne mahmuzlarını bastırarak Decius Mus silâh arkadaşlarına son defa döndü ve şunları söyledi :

— Sükûnu daha iyi muhafaza etmezseniz, hepinizi izinsiz bırakırım. Vatan için ölümstizler arasına katılacağım. Uçurum beni bekliyor. Hepimizin selâmeti için canımı vereceğim. Bay Fontanet, latince kitabının baş tarafından on sahife kopya edeceksiniz. Büyük hikmeti içinde ebedî Şehrin (3) ebedî muhafızı Jupiter Capitolinus, buna böyle karar verdi. Bay Nozière, âdeti olduğu üzere kopya etsin diye vazifenizi yine Bay Fontanet'ye verirsiniz, ki bana öyle geliyor, babanız beyefendiye yazarım. Bir vatandaşın umumun selâmeti için nefsi feda etmesi doğru ve zarurîdir. Bana gıpta edin, arkamdan da ağlamayın. Sebepsiz yere gülmek ayıptır. Bay Nozière, perşembeye izinsizsiniz. Benim verdiğim örnek aranızda yaşayacaktır. Baylar, sırtışlarınız çok ayıp oluyor, ben buna tahammül edemem. Bu hareketiniz için sizleri Müdürlüğe şikâyet edeceğim. Ben de, kahramanların ruhlarına açık olan Elysée'nin (4) en iyi yerinden Cumhuriyet bâkirelerinin resimlerinin altına çiçek çelenkleri koyduklarını göreceğim."

(1) Decius Mus : Roma ordularının galip gelmesi için cehennem tanrılarına kendilerini feda eden üç Romalının adı.

(2) Mânes : Romalılarda tanrı olarak kabul edilen ölülerin ruhu.

(3) Ebedî Şehir : Roma

(4) Elysée : Kahramanların ve faziletli insanların öldükten sonra kaldıkları yer, cennet.

“O zamanlar bende fevkalâde bir gülme kabiliyeti vardı. Decius Mus'un son sözleri üzerine bu kabiliyetten tam olarak istifade ettim; bize gülmek için sebeplerin en âlâsını verdikten sonra Bay Chotard sebepsiz yere gülmek ayıptır sözünü ilâve edince, kafamı bir lugatın içine sakladım, âdetâ kendimi kaybettim. On beş yaşında, ceza yağmuru altında çılgınca bir gülme nöbetine tutulmamış olanlar bu müthiş hazzı bilmezler..

“Bununla beraber, kabiliyetimin sadece sınıfta boş şeylerle vakit geçirmek olduğu sanılmasın. Ben kendi usulüme göre küçük bir hümanisttim. (1). Edebiyat adıyla pek güzel anılan şeyde hoş ve asıl ne varsa onu büyük bir kuvvetle duyardım.

“Bende daha o zamandan güzel Latince ve güzel Fransızcaya karşı bir zevk vardı; ben bu zevki en mutlu çağdaşlarıminin öğütlerine ve misallerine rağmen henüz kaybetmedim. Bu bakımdan benim de başıma umumiyetle inaçları hakir görülen bütün insanların başlarına gelen şeyler gelmiştir. Belki gülünç bir şeyden kendime gurur mevzuu çıkardım, kendi edebiyatımda inat ettim, bir klasik olarak kaldım. Bana bir aristokrat, bir mandarin (2) muamelesi yapılabilir, ama sanırım kı altı yedi yıllık bir edebiyat kültürü, bu yolda iyi hazırlanmış bir fikre başka yollarla sahip olunanıyan bir asalet, zarif bir kuvvet, bir güzellik kazandırır.

“Bana sorarsanız, ben Sophokles ve Vergilius'dan çok haz duydum. İtiraf ederim ki Bay Chotard, Titius .

(1) Humaniste : Eski dil ve edebiyatlara çok aşına olan adamlara denir.

(2) Mandarin : Eski Çin'de, ileri gelenlere Avrupalılarca verilen ad.

Livius'tan yardım alan Bay Chotard, bana ulvi hulyalar ilham ederdi. Çocukların muhayyilesi bir harikadır. Küçük haylazların kafalarından da fevkalâde hayaller geçer. Bana çılgınca gülme arzusu vermediği zaman Bay Chotard içimi heyecanla doldururdu.

"İhtiyar vaizlerin tok sesi ile Bay Chotard şu cümleyi yavaş yavaş söylediği her defa: "Roma ordusundan arta kalanlar gecenin karanlığı sayesinde Canusium'a ulaştılar", morarmış, kan ve toza bulanmış çehrelerin, yamru yumru olmuş miğferlerin, rengini kaybetmiş delik deşik zırhların, kırılmış kılıçların ay ışığı içinde, boş kırlardan, iki tarafı mezarla dolu bir yoldan sessiz sessiz geçtiğini görürdüm. Ve yavaş yavaş kaybolan yarı silik hayal o kadar ciddi, o kadar mahzun, o kadar mağrurdu ki yüreğim göğsümde hem acı, hem de takdirle çarpınırdı.

X

HUMANİTE

Size, her yıl sonbaharın hareketli semasının, lamba ışığı altında yenilen ilk yemeklerin ve titreyen ağaçlardaki sararan yaprakların bana neler hatırlattığını söyleyeyim; Ekimin ilk günlerinde biraz mağnium olan Luxembourg parkını geçerken neler gördüğümü söyleyeyim; o günlerde park her zamankinden daha güzeldir, çünkü yapraklar heykellerin beyaz omuzları üstüne bir bir düşerler. O zaman bu bahçede gördüğüm şey elleri cebinde, çantası sırtında, bir serçe gibi sıçraya sıçraya koleje giden küçücük bir adamcıktır. Sade düşüncem onu görür, zira bu adamcık bir hayalden ibarettir; yirmi beş yıl önceki çocukluk halimin hayali. Hakikaten ilgilendiriyor beni bu küçük: o yaşarken ona kulak asmazdım; ama artık yok olduğu bugün, onu çok seviyorum. Netice itibarıyla o zamanki ben, sonraki hallerimin hepsinden iyi idi. Çok düşüncesizdi, ama hain değildi, şu hakkını da teslim etmem gerekir ki bana bir tek kötü hatıra bırakmamıştır. O benim kaybettiğim bir masumdur, peşinden üzülmem de gayet tabii, onu düşüncemde görmem, fikrimin onun hatırasını eşelemesi de gayet tabiidir.

Yirmi beş yıl önce, yine bu ayda, sabahları saat sekizde derse giderken bu güzel bahçeden geçiyordu. Kalbi biraz sıkkındı: çünkü o gün dersler başlıyordu.

Bununla beraber kitapları sırtında, topacı cebinde acele acele gidiyordu. Arkadaşlarına tekrar kavuşacağı için yüreği sevinç dolu idi. Söyleyeceği ve dinleyeceği ne çok şeyi vardı! Laboriette'in Aigle ormanında sahiden avlanıp avlanmadığını öğrenmesi gerekmez miydi? Onun da Auvergne dağlarında ata bindiğini söylemesi gerekmez miydi? İnsan böyle bir şey yaptı mı, onu gizli tutmasına bir sebep yoktur. Sonra arkadaşlarla tekrar buluşmak ne kadar tatlı olur! Fontanet'yi, kendisiyle ince ince alay eden dostunu ne kadar özlemişti! Parmak kadar küçük fakat Ulysseus⁽¹⁾'den daha mahir olan Fontanet ki her tarafta ön safı tabii bir zarafetle alırdı.

Fontanet'yi tekrar görmek düşüncesiyle ferahından uçuyordu. Sabah serinliğinde Luxembourg'u işte böyle geçiyordu. Onun o gün bütün gördüklerini ben bu gün görüyorum. Gök aynı, toprak aynı, eşyalar o zaman ki ruhlarını muhafaza ediyor, o ruh ki bu gün beni keyiflendiriyor, mahzun ediyor ve heyecanlandırıyor; artık mevcut olmayan bir o var.

Bu yüzden, yaşıma ilerledikçe, okulların açılışı ile günden güne daha fazla ilgileniyorum.

Bir lisede yatılı olaydım, tahsil günlerimin hatırası benim için kötü olurdu, ben de onu aklıma bile getirmezdim; Ama annemle babam beni bu kürek cezasına çarptırmamışlardı. Keşiş okulları gibi تنها ve gizli bir yerde kâin eski bir kolejde gündüzcü idim; sokakları, evi her gün gördüğüm için yatılılar gibi ne genel ne de özel hayatın dışında bırakılmamıştım. Bu yüzden

(1) Ulysseus: Bilhassa Tr muhasarasında tedbir ve hiylesi ile clikkat çeken Yunan kiralıklarından biri.

duygularımda kölelikten eser yoktu; hürriyetin içinde yetişenlere, hürriyetin verdiği o yumuşaklık ve o kuvvetle gelişıyorlardı. Bu duygulara kin karışmazdı. Merak faydalı bir unsurdur, sevmek için öğrenmek isterdim. Okula giderken sokakta gördüğüm her şey, insanlar, hayvanlar ve eşya bana hayatı sade ve kuvvetli tarafı ile hissettirmek için tahmin edilebileceğinden daha fazla işbirliği yapıyorlardı.

Sosyal makineyi bir çocuğa tanıtmak için sokağın üstüne hiç bir şey yoktur. Çalışma Kanununun tanrısal olduğunu hissetmesi ve bu dünyada herkesin hissesine düşen vazifeyi yapması gerektiğini öğrenmesi için sabahları sütçüleri, sakaları, kömürcüleri görmüş olması; bakkalları, mezecileri, şarap dükkânlarını gözden geçirmiş; müzikası başta olarak alayların geçişini görmüş; nihayet sokağın havasını teneffüs etmiş olması gerektir. Sabah akşam evle kolej, kolejle ev arasında yaptığım bu koşuşmalardan küçük sanatlar ve zanaat erbabına karşı bende muhabbetli bir merak kalmıştır.

Yalnız itiraf etmeliyim ki duyduğum yakınlık hepsi için aynı değildi. İlk hoşuma gidenler dükkânlarının vitrinine Epinal'in resimlerini asan kırtasiyeciler oldu. Burnum cama yapışmış bir halde bu resimli dramlardaki masalı baştan sonuna kadar kaç kere okumuşumdur!

Kısa zamanda bir çoğunu tanıdım: aralarında öyleleri vardı ki inanılmayacak kadar tuhaf oluşlarıyla muhayyilemi çalıştırır ve bende buluş kabiliyetini geliştirirdi. Bu kabiliyet olmayınca da hatta tecrübe hususunda ve müsbet ilimler alanında bile hiç bir keşif yapılamaz. Yine öyleleri vardı ki varlıkları saf ve insanı

içten sarsan bir şekil altında göstererek gözlerimin önüne en korkunç şey, daha doğru tabirle biricik korkunç şey olan kaderi serdi. Hasılı Epinal'in resimlerine çok şey borçluyum.

Daha sonraları, on dört veya on beş yaşında bak-kalların vitrinleri önünde artık hiç durmaz oldum, oy-saki reçel kutuları uzun zaman bana takdire değer şey-ter gibi gelmişti, Tuhafiyecilere aldırış etmedim, tabelaları üstünde parlayan altından yapılmış muamınalı Y'in manasını keşfe de çalışmadım. Vitrininde iş-lenmiş demirden bir ayva veya komet bulunan esk-me-yhanelerin süslü parmaklığı üstündeki saf ve re-simli muammaları çözmek için pek durmazdım.

Daha fazla incelik kazanmış olan fikrim artık sa-dece basma resim satan dükkânlar, kelepir eşya ser-gileri ve satılık kitapların bulunduğu raflarla ilgilenirdi.

Ey Cherche-Midi sokağının iğrenç yahudileri, rıh-tımların saf kitapçıları, üstatlarım olan sizlere ne ka-dar minnet borcum var! Fikrî terbiyemi Üniversite profesörü kadar, hattâ daha iyi olarak bana sizler ka-zandırdınız. İyi insanlar, sevinçli gözlerimin önüne geç-miş günlerin esrarlı şekillerini ve insan düşüncesinin kıymetli her çeşit âbidelerini sizler kaydınız. En sağlam felsefeye usul usul ben, kutularınızı karıştırır, baba-larımızın zavallı yadigârları ve onların güzel düşüncele-riyle yüklü tozlu sergilerinizi seyrederken nüfuz ettim.

Evet, dostlarım, yaşamak için sattığınız kurtların yediği kitaplarla, paslanmış hırdavatla, kurtların ke-mirdiği doğrama eşyalarla haşır neşir olurken çocuk yaşında her şeyin gelip geçiciliği her şeyin hiçliği hak-kında derin bir hisse sahip oldum. Varlıkların, âlem-

şumul olan aldatıcı şekil içinde değişen hayallerden başka şey olmadıklarını keşfettim ve daha o zaman hüzne, yumuşaklığa ve merhamete meyyal bir insan oldum.

Açık hava okulu gördüğünüz gibi bana yüksek ilimler öğretti. Ev okulu benim için daha da faydalı oldu. Surahiler pırıl pırıl, sofrta örtüsü beyaz, yüzler de sâkin olunca, evde hep beraber yenilen yemekler, samimi konuşmalarıyla her günkü sofrta âlemi, çocuğa evle ilgili, hayatın mütevazı ve mukaddes hususlarını öğretir ve ona bunların zevkını aşılır. Eğer benim gibi zeki ve iyi anne babaya sahip olma saadetine nail olursa, çocuğun sofrada duydukları ona sevginin hakiki manasını ve zevkını öğretir. Her gün ruhanî babamızın Emmaus (1) hanında kırdığı ve yoksullara dağıttığı o mukaddes ekmeği yer. O da onlar gibi kendi kendine: "Yüreğim bağrımda sıcacık" der.

Yatılı öğrencilerin yemekhanede yedikleri yemeklerde bu tatlılık ve bu meziyet yoktur. Ah! ne güzel okuldur şu ev okulu!

Bununla beraber, klasik tahsili hakir gördüğümü sanmak, düşüncemi yanlış anlamak olurdu. Bir insanı fikren yetiştirmek için kanaatime göre en iyi yol eski Fransız humanistlerinin usüllerine göre Yunan ve Lâtin klasiklerini tahsil etmektir. Zarafet manasına gelen tumanite kelimesi klasik kültüre tamamen uyar.

Demin size, hiç bencil olmadığı ve nihayet bir hayal için söylendiği düşünülünce belki bana hoş göre-

(1) Emmaüs : İsa'nın göğe çıktıktan sonra tekrar gelişinde havarilerine ilk defa görüldüğü yer.

ceğiniz bir sempati ile bahsettiğim küçük adamcık, bir serçe gibi sıçraya sıçraya Luxembourg'u geçen o küçük adamcık, inanmanızı rica ederim ki oldukça iyi bir humanistti. Çocuk ruhunda Roma'nın kuvvetini ve eski şiirin yüksek tasvirlerini duyardı. Dükkânlarda dolaşarak, anne babasıyla yemek yiyecek gündüzcü hürriyeti içinde gördüğü ve hissettiği her şey, kolejde kendisine öğretilen güzel dile karşı o katiyen ilgisiz kılmazdı. Neredel! Aksine, öğretmen müsveddeleri tarafından idare edilen bir sürü sözüm ona öğrenci arasında ne kadar olunabilirse o kadar Yunan ve Roma kültürünü benimsemiş görüşürdü.

Şeref için az çalışırdı ve mükâfat listelerinde adı hiç parıldamazdı; ama La Fontaine'in dediği gibi kendisine bir eğlence teşkil etsin diye çok çalışırdı. Eski dillerden tercümeleri çok başarılı olurdu, lâtince yazıları da, umumiyetle kıymetini azaltan tektük kaide hatları olmasa, Müfettiş beyin bile takdirlerini kazanabilirdi. Or iki yaşında iken Titius-Livius'tan okunan parçaların kendisine bol bol gözyaşı döktürdüğünü size daha önce söylemedi mi?

Ama güzelliği muhteşem sadeliği içinde o, asıl Yunan edebiyatına el attığı zaman gördü. Bunu geç anladı, çünkü Esope'un fable'leri (1) başlangıçta onun ruhunu karartmıştı. Bu fable'leri ona bir kanbur profesör, hem vücutça, hem ruhca kanbur bir profesör

(1) Esope: Çirkin, kekeme ve kanbur olarak tanıtılan bir Yunan yazarıdır. Fable: İçinde ibret alınacak dersler bulunan masalımsı yazılar. Bugün elimizde Esope'un fablioları adı ile mevcut olan kitap XIV. asırda çok kuru bir lâtince ile papas Planude tarafından yazıldığı sanılmaktadır.

izah ediyordu. Thersytes'in (1) genç Galataları İlham perilerinin bahçesine götürdüğünü gözlerinizin önüne getirin! Küçük adamcığın aklı bunu alınıyordu işte. Hususiyetle Esope'un fable'lerini izaha kendini vakfeden kanbur pedagogun bu işe uygun geleceği sanılabilir, ama ne gezer! O. sahte bir kanbur, fikirsiz, insanıyetsiz, kötülüğe meyyal ve insanların en haksızı olan devâsa bir kanburdu. Hiç bir işe yaramazdı, hattâ bir kanburun düşüncelerini izaha bile. Üstelik, Esope'un adını taşıyan bu kuru, kötü, küçük fable'ler bize tepesi yuvarlak tıraşlı kafası içinde boş ve kısır bir beyin taşıyan Bizanslı bir papas tarafından elden geçirilmiş olarak gelmiştir. Beşinci sınıfta ben onların menşeinı bilmezdim, öğrenmek te pek umurumda değildi: ama onlar hakkındaki hükmüm bu gün ne ise o gün de tıpatıp aynıydı.

Esope'tan sonra bize Homeros'u verdiler. Thetis'in (2) deniz üzerinde beyaz bir bulut gibi yükseldiğini gördüm; Nausicaa'yı (3) ve arkadaşlarını, Delos'un palmyesini, göğü, toprağı, denizi, Andromakne'nin (4) tebessüm ve gözyaşlarını gördüm... Anladım ve duydum. Altı ay boyunca Odysseia'dan (5) başka şey görmek benim için imkânsız oldu. Bir hayli ceza almama da sebep oldu. Ama cezalardan bana neydi? Ben Ulyss-eus (6) ile "menekşe renkli denizdi" idim! Bundan

(1) Thersytes : Adı İlyada'da geçen alçaklık timsali bir şahsiyet. Şaşı ve topaldı.

(2) Thetis : Akilleus'un annesi ve deniz ilâhesi.

(3) Nausicaa : Yunan adalarından biri.

(4) Andromakne : Hector'un karısı.

(5) Odysseia : Homeros'un meşhur eseri.

(6) Ulyss-eus : Homeros'un meşhur kahramanı.

sonra trajik eserleri keşfettim: Akhylleus'den çok şey anlamadım; ama Sophokles ile Euripides bana kahraman erkek ve kadınların sihirli âlemini açtılar, ben dramın şiirine alıştırdılar. Okuduğum her trajedi kalbime yeni sevinçler, yeni titremeler veriyor, gözlerimden yeni yaşlar akıtıyordu.

Alceste ile Antigone beni bir çocuğun hiç bir zaman kafasından geçiremeyeceği en asil hulyalara daldırdılar. Mürekkep lekelerine bulanmış sıram üzerinde, başım bir lugat içine dalmış bir halde tanrısal hayaller, beyaz entariler üstüne düşen fildişi kollar görür, en güzel müzikten daha güzel ve ahenkli bir şekilde inliyen sesler duyardım.

Bu da yeni cezalar almama vesile oldu. Bu cezaları ben hak ediyordum: sınıfta acaip şeylerle meşgul oluyordum. Yazık ki bu itiyad bende kaldı. Bundan sonraki günlerimde beni hangi sınıfa koyarsa koysunlar, çok yaşlı olmama rağmen, ikinci sınıftaki öğretmenimin bana aynı sözlerle çıkışacağından korkarım: "Bay Pierre Nozière, sınıfta acaip şeylerle meşgulsünüz".

Ama bu bilgi ve şiirle ben, asıl kış akşamları, kolejden çıktıktan sonra sokakta mest olurdum. Lâmbalar altında ve mağazaların aydınlık vitrinleri önünde mısralar okur, sonra yürürken onları alçak sesle tekrarlardım. Karanlığın artık sardığı mahallenin dar sokaklarında kış akşamlarının hareketli hali hüküm sürerdi.

Tıpkı benim gibi kendini hulyalarına kaptırmış ve ince uzun sepeti başı üstünde yürüyen bir pastacı çıracağına çarptığım veya arabasını çeken zavallı bir atın

sıcak nefesini birden yüzümde hissettiğim çok olurdu. Hakikat hulyamı hiç bozmazdı, zira kaldırımlarının büyümemi şahit olduğu mahallemi çok severdim. Bir akşam bir kestane satıcısının ışığında Antigone'den mısralar okudum ve şu:

Ey mezar! Ey zifaf yatağı!

mısralarını çeyrek asır da geçse bir kese kâğıdına üfleyen Auvergne'li gözümün önüne gelmeden ve yanımda kestanelerin kızardığı mangalı hissetmeden hatırlayamam. Bu iyi adamın hatırası hafızamda ahenkli bir şekilde Thebes'li bâkirenin inlemelerine karışır.

Böylece çok mısra öğrendim. Böylece faydalı ve değerli bilgiler elde ettim. Kendimi humanizm sahasında böylece yetiştirdim.

Usûlüm yalnız benim için iyi idi; başkalarına hiç faydalı olmaz. Onu başka kimseye tavsiye etmekten sakınıyorum.

Sonra size itiraf etmeliyim ki Homeros ve Sophokles'le beslenmiş olduğum için Rhétorique (1) sınıfına girdiğim zaman bende zevk yoktu. Bunu bana öğretmenim söyledi ben de seve seve ona inanıyorum. On yedi yaşında sahip olunan veya meydana vurulan zevk, nadiren iyi olur. Benimkini iyileştirmek için, Rhétorique öğretmenim bana Casimir Delavigne'nin (2) bütün eserlerini dikkatle tetkik etmemi tavsiye etti.

(1) Rhétorique : Belâgat ilmi ve fenni. Liselerde öğrenciler bu konuda da yetiştirilir.

(2) Casimir Delavigne : Usûllere riayetkâr fakat ilhamca biraz kısır olan bir Fransız şairi.

Tavsiyesine hiç uymadım. Sophokles bana bir daha hiç kurtulamadığım muayyen bir alışkanlık aşlamıştı. Bu rhétorique öğretmeni bana hiç ince bir edip gibi gelmiyordu, hâlâ da gelmiyor; fakat mahzun olmakla beraber dürüst bir karakteri, mağrur bir ruhu vardı. Bize edebiyata aykırı birkaç şey öğretmesine rağmen, hiç değilse namuslu bir adamın ne olduğu hususunda kendi bize örnek oldu.

Bu namuslu olma ilminin de kıymeti var. Bütün öğrencileri Bay Charon'a saygı gösterirdi. Çünkü çocuklar öğretmenlerinin ahlâki kıymetini tam bir isabetle takdir ederler. Yirmi beş yıl önce küfürbaz kanbur ve namuslu Charrom hakkında düşündüklerimi bugün de aynen düşünüyorum.

Fakat Luxembourg'un çınarları üzerine akşam çöküyor, gözlerimin önüne getirdiğim küçük hayal de gölge içinde siliniyor. Güle güle, kaybettiğim ve onu oğlumda daha güzelleşmiş olarak bulamazsam arkasından ebediyyen yanacağım küçüklüğüm, güle güle!

XI

MERSİN AĞACI ORMANI

Çok zeki bir çocuktum, ama on yedi yaşına doğru sersemim biri oldum. O günlerde mahcubiyetim o derecede idi ki alnımda ter damlaları belirmeden ne selâmlayabilir, ne de başkalarının yanında oturabilirdim. Kadınların mevcudiyeti beni âdeta bir telâş içine atardı. *Imitation de Jésus-Christ* adlı kitaptaki düstura harfi harfine riayet ederdim. Bunu bana hangisi olduğunu şimdi hatırlamadığım küçük sınıfların birinde öğretmişlerdi, ben de Corneille'den olan bu mısraları garibime gittiği için ezberlemiştim:

Kadınlarla düşüp kalkmaktan son derece kaçın;
Dostun buna bakarak senin kusurunu öğrenebilir.
Faziletleri ruhlarını güzelleştirenlerin hepsini,
Kadiri mutlak'ın iyiliklerine ayırt etmeden tavsiye et.
Yanımdan çabucak ayrılmaksızın hiç birini görme.
Hepsini sev, ama Tanrının varlığında sev.

İhtiyar mistik papazın tavsiyesine uydum; fakat uydumsa istiyerek değil. Ben kadınları yanlarında daha uzun kalmak şartı ile görmek isterdim.

Annemin kadın dostları arasında birisi vardı ki onun yanında hususiyetle kalmak ve uzun uzun konuşmak isterdim. Bu Adolphe Gance adında genç yaşta

meşhur olmuş ve ölmüş bir piyanistin dul karısı idi. Adı Alice idi. Ne saçlarını, ne gözlerini, ne dişlerini, hiç görmemiştım... Dalgalandan, parıldayan, kıvılcım saçan, göz kamaştıran bir şey yakından nasıl görülür? Ama o bana bir hülyadan daha güzel, taraveti de tabiat-üstü görünürdü. Annemin bir âdeti vardı, bayan Gance'ın hatlarını ayrı ayrı ele alırsak onlarda fevkaladelik yok derdi. Annemin bu hissi ifade ettiği her defa babam inanmaz bir halle başını salladı. Çünkü bu muhterem peder de hiç şüphesiz benim gibi yapardı; bayan Gance'ın hatlarını ayrı ayrı ele almazdı. Hatların teker teker şekli ne olursa olsun, heyeti umumiyesi hoştu. Anneme inanmayın; bayan Gance güzeldi, sizi temin ederim. Bayan Gance beni çekerdi: Güzellik tatlı bir şeydir; bayan Gance beni korkuturdu: Güzellik korkunç bir şeydir.

Babamın misafirleri olduğu bir gece, bayan Gance salona bana biraz ümit veren müsait bir halle girdi. Bazen erkeklerin arasında küçük kuşlara yiyecek atan bir gezicinin halini alırdı. Sonra birden yüksekte bakarak bir insan kesilirdi; suratını asar yelpazesini tatsız bir ağırlıkla hareket ettirirdi. Ben bundan bir şey anlamazdım. Bugün pekâlâ anlıyorum: Bayan Gance hoppa bir kadındı ötesi yok.

Demin size söylediğim gibi o akşam salona girince herkese, hatta en başı eğik olan bana bile tebessümünden birkaç kırıntı lûtfetti. Gözümü ondan ayırmadım ve güzel gözlerinde bir hüznün ifadesi yakaladım gibi geldi bana; bu beni perişan etti. Sebebi de, biliyorsunuz, iyi bir insan olmamdır. Ondan piyano çalmasını rica ettiler. Chopin'in noktürnlerinden birini çaldı: Ben öm-

rümde bundan daha güzelini duymadım. Hatta uzun ve beyaz parmaklarını, yüzüklerini çıkardığı parmaklarını, semavi bir okşayışla kulaklarımda dolaştırıyor sandım.

Bitirince, gayriihtiyarî, hiç düşünmeden onu yerine götürmeye gittim, yanına da oturdum. Göğsünden gelen kokuyu teneffüs edince, gözlerimi kapadım. Benden müziği sevip sevmediğini sordu; sesi içimi titretti. Gözlerimi tekrar açtım ve bana baktığını gördüm. İşte bu bakış beni mahvetti. Şaşkınlığının derecesine bakın ki:

— Evet, Beyefendi, dedim.

Beni içine almak için o dakikada yer yarılmadığını göre, tabiatın insanların en ateşli arzularına karşı ilgisiz olduğunu kabul etmek gerek.

Geceyi odamda kendime aptal, kaba herif diyerek ve yüzüme yumruklar atarak geçirdim. Sabahleyin uzun uzun düşündükten sonra, kendi kendimle barışmadım. İçimden: "Bir kadına güzel, çok güzel olduğunu, piyanodan da iç çekmeleri, hıçkırıklar, gerçek göz yaşları çıkarmasını bildiğini ifade etmek iste de, ona sadece şu iki kelimeyi söyle: "Evet, Beyefendi", bu, fikrin ifade vergisinden ziyade aklından noksan olmak demektir. Pierre Nozière, sen sakatsın, bir yerlerde görünme artık!"

Ne yazık ki gözden tamamen kaybolmama imkân yoktu. Sınıfta, sofrada, gezintide görünmem lâzımdı. Elimden geldiği kadar kollarımı, bacaklarımı, boynumu sakladım. Yine de görünüyordum ve çok bedbahttım. Arkadaşlarımla olunca hiç olmazsa onlara yumruk atmak, onlardan da dayak yemek imkânı vardı; bu kurtarıcı bir durumdur. Ama annemin dostları karşısında,

halim yürekler acısıydı. İmitation'daki düsturun iyiliğini hissediyordum :

Kadınlarla düşüp kalkmaktan son derece sakın

kendi kendime :

— Ne kurtarıcı öğüt bu, diyordum. Bayan Gance'tan, piyanoda büyük bir duyusla bir noktürn çalarak havada ihtirashı titremeler yarattığı akşam kaçınınsaydım, o zaman ondan kaçsaydım, bana: "Müziği sever misiniz?" diye sormıyacaktı, ben de ona: "Evet, Beyefendi" demiyecektim.

Bu iki kelime : "Evet, Beyefendi" kulaklarımda durmadan çınılıyordu. Hatırası aklımdan hiç çıkmıyordu veya, daha doğrusu, müthiş bir şuur olayı olarak bana öyle geliyordu ki zaman birden durmuş ve ben tashihi mümkün olmıyan bu sözün sarfedildiği ana ile lebet yapışmış kalmıştım,. Beni kıvratan vicdan azabı değildi. Hissettiğimin yanında vicdan azabı çok hafifti. Altı hafta boyunca, koyu bir hüznün içinde yaşadım, bu müddetin sonunda annem babam da aptal olduğumun farkına vardılar.

Aptallığımı tamamlıyan bir nokta varsa o da fikren ne kadar cüretkârsam, hareket bakımından o kadar ürkek oluşumdu. Umumiyetle gençlerin zekâsı kayagibi serttir. Benimki inhina nedir bilmezdi. Hakikat demek ben demek sanırdım. Kendi başıma kaldığım zaman haşındım, ihtilâlciydim.

Yalnızken ne kadar şen ne kadar gamsız bir insan olurdum! O zamandan bu tarafa çok değiştim. Bugün çağdaşlarımdan pek fazla çekinmiyorum. Benden

daha zekilerle daha dun olanlar arasında kendi mevkiimi mümkün mertebe tayin ediyor ve birincilerin zekâsına güveniyorum. Buna mukabil, kendi kendimin karşısında vaziyete pek hakim olamıyorum... Yalnız, ben size on yedi yaşına ait bir hikâyeyi anlatıyorum. Kabul edersiniz ki bu cüretle bu ürkeklik bir arada beni tamamen saçma bir insan haline sokuyordu.

Size anlattığım çirkin hadiseden altı ay sonra, rhétorique tahsilim de biraz şerefle neticelenince, babam beni tatil için açık havaya gönderdi. Beni Saint-Patrice'de çalışan ve meslekdaşlarının en alçak gönüllüsü, en kıymetlisi olan yaşlı bir köy hekimine emanet etti.

Ben işte oraya gittim. Saint - Patrice Normandiya'da, sırtını bir ormana dayayan ve iki falez arasına sıkışmış bir kum plajına doğru tatlı meyille yayılan küçük bir sahil kasabasıdır. Bu plaj o zamanlar vahşi manzaralı ve ıssızdı. İlk defa orada gördüğüm deniz ve sessizliği çok tatlı olan orman beni birden adeta mest ettiler. Sularda ve yapraklardaki vuzuhsuzluk ruhumdaki vuzuhsuzluğa uyuyordu. Ormanda at sırtında koşuyor, yarı çıplak bir halde çakıllar üstünde yuvarlanıyordum; içim, her tarafta sezdiğim fakat hiç bir tarafta bulamadığım bilinmedik bir şeyin arzusu ile dolu idi.

Bütün gün yalnızdım, durmadan ağlıyordum; bazen birden bire yüreğim o kadar kabarıyordu ki öleceğim sanıyordum. Hasılı içim allak bullaktı; ama bu dünyada kalbimdeki huzursuzlukla aynı kıymette olabilecek bir sükûn var mıdır? Yoktur. Buna dalları yüzümü sıyıran ormanı şahit tutuyorum; güneşin batma-

asını görneye gittiğim falezi şahit tutuyorum; içimi kemiren acı kadar hiç bir şey kıymetli olamaz, insanların ilk hulyaları kadar hiç bir şey kıymetli değildir. Arzu el attığı her şeyi güzelleştirir, ama bilinmedik şeye karşı duyulan arzu kâinatı güzelleştirir.

Benim oldukça kurnaz hareketlerim yanında saf-
lıklarım da olmuştur. İçimdeki huzursuzluğun ve arzu-
larımdaki müphemliğin sebebini belki daha uzun zaman
bilmiyecektim. Fakat bir şair bunu bana açıkladı.

Daha koleje girer girmez şairlerden zevk almaya
başlamıştım; ne mutlu benim için ki bu zevki hâlâ mu-
hafaza ediyorum. On yedi yaşında Vergilius'a adeta
tapardım, onu öğretmenlerim izah etmeseler de yine
çok iyi anlardım. Tatil günlerinde Vergilius cebimden
eksik olmazdı. Bu, Bliss'in İngilizce bir Vergiliusu olur-
du; bu kitap hâlâ bendedir. Onu bir şeyi muhafaza et-
mem ne kadar mümkünse o kadar titizlikle muhafaza
ediyorum; onu açtığım her defa içinden kurumuş çi-
çekler düşer. Bu çiçeklerin en eskileri on yedi yaşında
hem bahtiyar, hem de bedbaht olduğum o Saint-Pat-
rice ormanına aittir.

İşte bir gün kesilmiş otların kokusunu içime sin-
dire sindire bu ormanın sınırından geçer ve denizden
esen rüzgâr dudaklarımın üstünde tuz bırakırken, yenil-
mez bir bıkkınlık hissettim, yere oturdum, uzun uzun
gökteki bulutlara baktım.

Sonra alışkanlığın tesiriyle Vergilius'u açtım ve
şunu okudum: *Hic, quos durus amor...*

"Amansız bir aşkın acı bir yeis içinde kıvrandır-
dığı kimseler gider, gözlerden uzak bulunan ağaçlıklı

yollarda saklanırlar, mersin ağacı ormanı da gölgesini etrafa yayar...”

“Mersin ağacı ormanı da gölgesini etrafa yayar...”. Evet, tanıyordum ben bu mersin ağacı ormanını; o tümüyle içimdeydi benim. Ama adını bilmiyordum. Vergilius o dakikada bana huzursuzluğumun sebebini buldurmuştu. Onun sayesinde sevdiğimi biliyordum.

Yalnız kimi sevdiğimi henüz bilmiyordum. Bunu ertesi kış, Bayan Gance’i tekrar görünce anladım. Şüphesiz siz benden daha ileri görüşlüsünüzdür, sevdiğimin Alice olduğunu daha o zaman keşfetmişsinizdir. Şu kaderin işine hayran olmaz mısınız? Sevdiğim kadın tam karşısında gülünç düştüğüm ve benim için kötüden de beter düşünmesi icap eden kadındı. Ne kadar yeise kapılsam yeri idi. Ama o zamanlar yeis moda değildi; çok kullandıkları için babalarımız onu tüketmişlerdi. Ne korkunç, ne de büyük çapta bir şey yaptım. Gidip eski bir manastırın harap kemerleri altına sığınmadım, hüznümü çöllerde dolaştırmadım. Akilon rüzgârlarını da çağırmadım. Yalnız çok bedbaht oldum ve bakalorya imtihanlarını geçtim.

Saadetim bile acı veriyordu bu acı onu görmek, onu duymak ve “O, dünyada sevebileceğim biricik kadındır; ben de onun dünyada gözünün görmek isteyeceği biricik erkeğim” diye düşünmekten ileri geliyordu. O, piyanoda bir şeyler çıkarmaya çalışırken ben, sayfeleri çevirir, bir yandan da beyaz ensesinde oynayan hafif saçlarına bakardım. Ama bir kere daha: “Evet, Beyefendi” demek vaziyetine düşmemek için ona hiç lâf söylememeye and içmiştim. Kısa zaman sonra

hayatımda değişiklikler oldu; andımı yerine getirdim ama Alice'i gözden kaybettim.

II

Bu yaz Bayan Gance'a dağda bir kaplıcada tekrar rasladım. Bana ilk ve en tatlı heyecanları veren güzelliğin üzerinden yarım asır geçmişti. Ama bu harap güzellikte hâlâ sevimlilik var. Gençlik günlerimin andını saçları kül rengi olmuş olan bizzat sen bozdum. ona :

— Günaydın, Bayan Gance, dedim.

Ne yazık ki genç yıllarımın heyecanı bu sefer ne bakışlarımı, ne de sesimi bozdu.

Beni çok zahmet çekmeden tanıdı. Hatıralarımız bizi birleştirdi; ikimiz de otelin alelâde hayatını konuşmalarımızla güzelleştirmede birbirimize yardım ettik.

Kısa zamanda aramızda kendiliğinden yeni bağlar teşekkül etti ve bu bağlar yorgunlukların, acıların mahsulü olması yüzünden çok sağlam olacaktır. Her sabah, güneş gören yeşil bir sıra üstünde romatizmalarımızı, yaslarımızı konuşurduk; bu, uzun görüşmeler için iyi bir mevzu idi. Vakti hoş geçirmek maksadı ile hâle maziyi de katıyorduk.

Bir gün ona :

— Ne kadar güzeldiniz, ne çok hayranınız vardı! dedim.

Tebessüm ederek:

— Doğru, dedi. Şimdi ihtiyar bir kadın olduğum için bunu söyleyebilirim; hoşla giderdim. Yaşlanmam

hususunda beni teselli eden de bu hatıra oluyor. Gön-
lümü avutan oldukça sitayişli sözlere muhatap olurdum.
Ama size bütün bu sözlerden hangisinin bana en fazla
dokunduğunu söylesem şaşar kalırdınız.

— Merak ettim.

— Peki, söyliyeyim o halde. Çok zaman oluyor,
bir akşam küçük bir kolejli bana bakarken o derece
alt üst oldu ki, sorduğum bir suale : **Evet, Beyefendi!**
diye cevap verdi. Hiç bir hayranlık ifadesi bu "Evet,
Beyefendi!" kadar beni mütehassis etmemiş, daha çok
sevindirmemiştir.

XII

GÖLGE

Yirmi yaşında başımdan inanılmaz bir macera geçti. Bir aile işini halletmek üzere babam beni aşağı Maine'e gönderince, yedi fersah ötede, Saint-Jean'ın yoksul bir mahallesine, şimdi tek başına kalmış fakat iki yüzyıldan fazla bir zaman baba soyumu barındırmış bulunan bir evi görmek maksadı ile şirin, küçük bir kasaba olan Ermée'den bir öğle sonu hareket ettim. Ocak ayına girmek üzereydik. Sabahtan beri kar yağıyordu. Yüksek boylu çitlerin arasından giden yol yer yer çökmüştü, çukurlardan kaçınmak için ben ve atım çok müşkülât çekiyorduk.

Fakat Saint-Jean'a beş veya altı kilometre kala, yol biraz iyileşti; çıkan rüzgâra, yüzümü kamçılayan kara rağmen atı dört nala kaldırdım. Yolun iki tarafındaki ağaçlar karanlıkta yanımdan şekilsiz ve ıstıraplı gölgeler gibi kayıp gidiyorlardı. Başları kesik, üzerleri şişlikler ve yarıklarla dolu olan bu kara ağaçlar korkunçtular. Bunlara aşağı Maine'de émousse ⁽¹⁾ adı verilir. Saint-Marcel'deki bir mahalle papazının bir gün evvel bana anlattığı bir hadise yüzünden beni garip şekilde korkutuyorlardı. Papas bana bu ağaçlardan biri,

(1) Emousse : İçi boşalmış çok yaşlı ağaçlara denir.

Bocage'in (1) harap olmuş yaşlı ağaçlarından biri, dedi, iki yüz yıldan beri tepesi kopmuş, içi bir kale gibi boş bir kestane ağacı, 24 Şubat 1849 da bir yıldırımın baştan aşağı yarıldı. Yarığın arasından ağacın içinde yanında bir tüfek ve bir tesbihle ayakta dimdik duran bir iskelet görüldü. Bu adamın ayakları dibinde bulunan bir saatin üstünde Claude Nozière adı yazılı idi. Babamın büyük amucası olan bu Claude hayatta iken kaçakçılık ve haydutluk etti. 1794 de, Chouannerie (2) teşkilâtı arasında Gümüş-Bacak denilen Treton'un çetesine katıldı. Cumhuriyetçiler tarafından ağırca yaralanıp takip edilmeye ve sıkıştırılmaya başlanınca, gitti bu émousse'un oyuk gövdesinde saklandı ve orada öldü. Ne dostarı, ne düşmanları nereye gittiğini bilmediler; İşte bu şekilde bir yıldırım sayesinde meydana çıkarıldı.

Yolun iki tarafındaki ağaçlar kayıp giderken ben onu düşünüyor ve atımı daha hızla sürüyordum. Saint-Jena'a vardığım zaman karanlık iyice basmıştı.

Tabelasının zinciri karanlıkta hazin hazin gıcırdayan hana vardım; atımı bizzat kendim ahıra götürdükten sonra, alçak tavanlı salona girdim ve kendimi ocağın yanındaki arkalıklı koltuğa attım. Bu şekilde ısınırken, alevlerin ışığında han sahibesinin yüzünü seyredebildim. Bu yüz korkunç bir acuze yüzüydü. Şimdi den bir ayağı çukurda olan bu kadının suratında yıpranmış bir burun ve kanlı kapaklar içinde ölü gözler görülüyordu. Beni bir yabancı görerek itimad etmeyen

(1) Bocage : O mntıkada ağaçlıklı bir yerin adı.

(2) Chouannerie (şuanöri) : 1793 te Britanya ve Normandiya köylülerinin Cumhuriyete karşı ayaklanmaları. Her âsiye de Chouan denilirdi.

bir tavırla tetkik ediyordu. Bu sebeple, rahatlaması için ona mutlaka tanınması icap eden adımı söyledim. Başına sallıyarak artık hiç bir Nozière kalmadığı cevabına verdi. Bununla beraber bana yemek hazırlığına başladı. Ocağa birkaç çalı attı ve çıktı.

Üzgün, bıkkın ve yenilmez bir yeisin pençesine düşmüş bir haldeydim. Kara kara ve hiddetli hayaller gelip üzerime çöküyordu. Bir an yokladım; ama yarın uyumuş halde de ocaktan rüzgârın inlemelerini duymaya devam ediyordum; rüzgârın kuvvetli esintileri ocağın küllerini çizmelerimin üstüne savuruyordu.

Birkaç dakika sonra gözlerimi açınca, hiç unutamıyacağım bir şey gördüm, odanın dibinde, kireçle beyazlatılmış duvarda hareketsiz bir gölge gördüm; bir genç kız gölgesiydi bu. Profili o kadar munis, o kadar temiz, o kadar hoştu ki onu görünce bütün yorgunluğumun, bütün kederimin tatlı bir hayranlık içinde eridiğini hissettim.

Onu bir dakika seyrettim, sanıyorum; mamaî hayranlığımın az çok uzun sürmüş olması mümkündür, zira hakiki müddeti tayin için elimde hiç bir imkân yok. Sonra bu kadar güzel bir gölgenin asıl sahibini görmek için başımı çevirdim. Odada, masanın üzerine beyaz bir örtü koymakla meşgul ihtiyar hancı kadından başka kimsecikler yoktu...

Tekrar duvara baktım: gölge kaybolmuştu.

O zaman aşk acısı gibi bir şey yüreğime saplandı ve uğradığım kayıp beni çok üzdü.

Birkaç saniye tam bir vuzuhla düşündüm, sonra :

— Valide, valide, dedim. Kim vardı demin şurada?

Şaşırdım, han sahibesi kimseyi görmediğini söyledi.

Kapıya koştum. Öbek öbek yağın kar toprağı örtmüştü. karda da en ufak bir ayak izi görülüyordu.

— Valide, evde bir kadın olmadığına emin misiniz?

Kendinden başka kadın olmadığını söyledi.

— Peki, ya o gölge? diye bağırdım.

Ses çıkmadı.

Bunun üzerine, müspet bir fiziğin prensiplerine göre, gölgesini gördüğüm vücudun yerini tâyine çalıştım ve o yeri parmağımla göstererek:

— Şurada idi, şurada idi diyorum size., diye haykırdım.

İhtiyar kadın elinde bir şamdanla yaklaştı, bakışını olmıyan o korkunç gözlerini bana dikti, sonra:

— Şimdi anlıyorum, siz beni aldatmıyorsunuz, siz hakikaten bir Nozière'siniz. Sakın Paris'teki hekimin, Jean'ın oğlu olmıyasınız? Amucasını, o kabadayı René'yi bilirim. O da kimsenin görmediği bir kadın görürdü. Bu, fırıncının karısı ile günaha giren chouan Claude yüzünden bütün aileye Tanrının verdiği bir ceza olacak, dedi. Ona :

— İskeleti yanında bir tüfek ve bir tesbihle bir ağacın kovuğunda bulunan Claude'dan mı bahsediyorsunuz? diye sordum.

— Delikanlı, tesbihin ona faydası yoktu. Bir kadın için o kendini cehennemlik etti.

İhtiyar kadın bana daha fazla bir şey söylemedi. Getirdiği ekmeğe, yumurtaya, yağa ve elma şarabına pek dokunmadım. Gözlerim durmadan gölgeyi gördü-

ğüm duvara dönüyordu. Onu iyice görmüştüm. Ocağım ince ve titrek ışığı ile şamdanın dumanlı şulesinin tabii şekilde hasıl edeceği bir gölgeden çok daha vazıhtı.

Ertesi gün, Claude ile René'nin kendi günlerinde oturdukları ıssız evi gezdim; kasabayı baştan aşağı dolaştım, mahalle papazını sorguya çektim; ama gölgesini gördüğüm genç kızı bana tanıtacak hiç bir şey öğrenemedim.

Bugün de ihtiyar hancı kadının bu hususta söylediklerine inanmalı mı, inanmamalı mı, bilmiyorum. Bocage'ın çetin sessizliğinde, bir hayalin ecdadım olan köylülere görünüp görünmediğini, yabancı ve mistik olan ecdadımı sık sık ziyaret eden bu irsi Gölgenin hulyaperest çocuklarının karşısına yeni bir güzellikle çıkıp çıkmadığını bilmiyorum.

Saint - Jean'daki handa, Nozière'lerin alışık cinini mi gördüm, yoksa, daha çok, bu kış gecesinde, bu dünya nimetlerinden hisseme düşerin daha iyi bir şey olduğu ve lutufkâr tabiatın bana hediyelerinin en kıymetlisini, hulya kabiliyetini sunduğu haber verilmiş olmasın?

SUZANNE'İN KİTABI

OKUYUCUYA

Pierre Nozière'in hatıraları demin okuduğunuz hikâye ile son buluyor. Biz buna aynı elden çıkmış birkaç sahifeyi katmak gerektiğini düşündük. Suzanne'ın kitabı tamamen dostumuzun evrakından çıkarılmıştır. Bu kitabı meydana getirmek için, Pierre Nozière'in evrakında kızının çocukluk devresiyle uzaktan veya yakından ilgili ne varsa hepsi alınmıştır. Böylece, onun devamlı bir şekilde yazmayı tasarladığı, fakat ancak ordan burdan parçalarını sunduğu bu aile kitabının bir faslı daha sağlanmış oldu.

Tâbi

I

SUZANNE

I

HOROZ

Suzanne güzeli aramaya henüz koyulmamıştı. Buna büyük bir şevkle üç ay yirmi günlük iken başladı.

Bu iş yemek salonunda oldu. Bu salonda dolapları dolduran fayans tabaklar, kumlu taştan şişeler, kalaylı testiler ve Venedik camından küçük sürahiler yüzünden sahte bir eskilik havası vardı. Biblo meraklısı Parisli bir bayan sıfatı ile bütün bunları Suzanne'in annesi tertiplemişti. Bu eski püskü ortasında Suzanne işlemeli beyaz entarısı içinde daha taze gözükür, onu orada görünce insan içinden: "Hakikaten yepyeni bir yavru-cak bu" der.

Suzanne ecdattan kalma bu kap kacağa, kararmış eski portrelere, duvarda asılı büyük bakır sahanlara karşı en ufak bir ilgi duymaz. Ama ben sanıyorum ki bütün bu eski eşya ilerde ona çok hayalî fikirler verecek, kafasında garip, saçma fakat hoş hulyalar filizlenecektir. O da hayaller görme devresinden geçecektir. Bunlarla, kafası müsait olduğu takdirde, hayata renk veren o güzelim teferruat ve üslup alanında muhayyilesini işletecektir. Ben ona diğerlerinden hiç de daha

tazla yalan olmayan, fakat onlardan çok daha güzel olan manasız hikâyeler anlatacağım; bunlar onu çılgına döndürecek. Sevdığım herkese bir nebze çılgınlığı temenni ederim, yüreklerine neşe girer. Şimdilik Suzanne fıçısı üstünde oturan küçük Baccus'e ⁽¹⁾ bile gülmüyor. Üç ay yirmi günlük iken, ciddi olunuyor.

Etrafın açık gri renkte olduğu bir sabahtı. Henüz meyve vermemiş asmaya dolanan kakkaha çiçeği pencereyi değişik renkteki yıldızları ile çerçeveliyordu. Karımla ben kahvaltıdan yeni kalkmış, birbirine söyleyecek şeyleri olmayan insanlar gibi konuşuyorduk. Bu, zamanın sakın bir nehir gibi akıp gittiği saatlerden biriydi. İnsana onun aktığını görüyor ve her söylenen kelime sanki ona atılan bir çakıl taşı imiş gibi bir his gelir. Aklımda kaldığına göre Suzanne'ın gözlerinin renginden bahsediyorduk. Bitmez tükenmez bir mevzudur bu.

— Renkleri arduvaz mavisini andırıyor.

— Onlarda eskimiş altın ve soğan çorbası tonu var.

— Yeşil akıslar var içinde.

— Bunların hepsi doğru; mucize gözler, vesselâm.

O anda Suzanne içeri girdi; bu defa gözlerinde havanın rengi, çok güzel bir gri renk vardı. İçeriye dadısının kolları arasında girmişti. Sosyete icaplarına göre dadısının kolları arasında değil, süt ninesinin kolları arasında demem gerekirdi. Ama Suzanne, La Fontaine'in kuzusu ve bütün kuzular gibi hareket eder: annesinin südünü emer. Böyle bir durumda ve bu kadar aşırı bir şekilde köylülük ederken, hiç olmazsa zevahiri kurtarmak ve kısır bir süt nine tutmak icabettiğini

(1) Baccus: Romalılarda içki ilâhının adı.

pekâlâ biliyorum. Kısır bir sütninenin de öteki sütnineler gibi takkesinde iri iğneler ve kurdeleler bulunur, bir eksigi varsa o da südü olmayışıdır. Süt sadece çocuğu alakadar eder, halbuki âlem, kurdeleleri ve iğneleri görür. Bir kadında çocuğunu kendi südü ile besleme zaafı olursa, bu hicabını saklamak için, kısır bir sütnine tutar.

Ama Suzanne'in annesi bu güzel âdete uymayı düşünmemiş şaşkınlardan biridir.

Suzanne'in dadısı yedi sekiz kardeşi büyüttüğü kasabasından gelmiş, sabahtan akşama kadar Lorrain türküleri söyleyen ufak tefek bir köylüdür. Paris'i görmesi için ona bir gün izin verdik; döndüğü zaman büyülenmiş gibiydi: Çok güzel turplar görmüştü. Geri kalan şeyleri de çok çirkin bulmamıştı, ama turplar karşısında ağzı açık kalmıştı; bunu köyüne de yazdı. Bu basitlik onu Suzanne'la mükemmelen bağdaştırıyor, zira o da bütün tabiatta lamba ve sürahilerden başka şey görmüyorsa benziyor.

Suzanne gelince, yemek odası neşeyle doldu. Biz Suzanne'a güldük; Suzanne da bize güldü: Arada sevgi olunca daima anlaşma çaresi bulunur. Anne yumuşak adaleli kollarını ona uzattı; bu kollar üzerinde robdöşambrının yenleri, bir yaz sabahının rahaveti içinde dirseklere doğru sıyrılıyordu. Bunun üzerine Suzanne da pike yenleri içinde kıvrılmıyan minicik kukla kollarını uzattı. Parmakları ayrıkta, o şekilde kır kolların ucunda küçücük beş pembe şua görölüyordu. Mesrur anne, onu dizlerine oturttu ve biz üçümüz tam manasıyla bahtiyardık; sebebi de belki o anda hiç bir şeyi düşünmüyor olmamızdı. Bu hal devam edemezdi. Ma-

saya doğru eğilmiş bulunan Suzanne, gözlerini açtı, ama öylesine açtı ki gözleri yus yuvarlak oldu ve insana sanki tahtadanmış hissini veren minicik kollarını sallamaya başladı; bakışında hayret ve takdir vardı. Mini mini yüzündeki muhterem ve dokunaklı ahmaklığı üstünde, tarif edemeyeceğim bir zekâ parıltısının dolıştığı görülüyordu.

Yaralanmış bir kuş çığlığı ile bağırdı.

Hayatın gerçeklerine bereket çok bağlı bulunan annesi :

— Belki bir tarafına iğne batmıştır, diye düşündü

Bu çengelli iğneler insan farkına varmadan açılır, Suzanne'ın üzerinde de ondan bir hayli var!

Hayır, ona batan bir iğne değil, güzele karşı duyulan aşktı.

— Üç ay yirmi günlük iken böyle bir his?

— Hükmünüzü siz verin: Annesinin kolları arasından yarı fırlamış bir halde yumruklarını masanın üzerinde sallıyordu; sonra omuz ve dizinden hız alarak nefes nefese, öksürerek, salyalarını saçarak bir tabağa sarılmaya muvaffak oldu. Strasbourg'lu eski bir köy-işçisi (Basit bir insan olmalıydı bu: toprağı boş olsun) bu tabağın üstüne kırmızı bir horoz resmi yapmıştı.

Suzanne bu horozu almak istedi: yemek için değil, bu, şu halde onu güzel bulduğu için olacak. Bu basit muhakemeyi söylediğim annesi bana:

— Ne budalasın! cevabını verdi. Bu horoz Suzanne'ın eline geçseydi, onu, bakacak yerde derhal ağızına götürürdü. Doğrusu, fikir adamlarında hiç aklı selim olmuyor!

Ben de:

Bunda hiç kusur etmezdi, dedim. Yalnız bu, değişik ve şimdiden bol olan melekeleri için başlıca organının ağız oluşundan başka neye delâlet eder? Gözlerini çalıştırmadan önce ağzını çalıştırmıştır, iyi de etmiştir! Şimdi çalıştırılmış, nazık ve hassas ağzı elinde ne iyi tanıma vasıtasıdır. Onu kullanmakta hakkı var. Sana kızının serapa akıl olduğunu söylüyorum. Evet, horozu ağzına sokardı, ama onu oraya besleyici bir madde olarak değil, güzel bir şey olarak sokardı. Unutma ki çocuklarda bulunan bu alışkanlık büyüklerin dilinde teşbih olarak kalmıştır. Bir şiiri, bir tabloyu, bir operayı tadıyoruz deriz.

Ben bu müdafaası imkânsız, ama anlaşılmaz bir dille ifade edilseydi felsefe aleminin kabul edeceği fikirleri ileri sürerken, Suzanne yumrukları ile tabağa vuruyor, onu tırnakları ile tırmalıyor, onunla konuşuyor (hem de ne esrarlı ve güzel bir cıvıltı ile, bilemezsiniz!) sonra onu büyük gürültülerle ters çeviriyordu.

Bu işte çok maharet göstermiyordu; hayır, hareketlerinde isabet yoktu. Fakat, bir hareket ne kadar basit görünürse görünsün eğer alışılmamış olursa, onu yapmak çok güçtür. Peki, üç ay yirmi günlük iken ne gibi alışkanlıklara sahip olunabilir? Elimizin küçük parmağını bile kaldırmak için ne kadar sinir, kemik ve adaleyi idare etmek gerektiğini düşünün bir kere. Bay Thomas Holden'in kuklalarının bütün iplerini kullanmak bunun yanında çocuk oyuncuğu gibi bir şeydir. Ferasetli bir müşahit olan Darwin'in küçük çocukların gülebilmeleri, ağlayabilmeleri karşısında hayret ve

heyecan içinde kalmıştı. Bunu nasıl yaptıkları hususunda kocaman bir kitap yazdı. Bay Zola'nın dediği gibi: "Biz bilginler" merhâketsiz insanlarız.

Ama ben bereket versin Bay Zola kadar büyük bir bilgin değilim. Ben sathî bir insanım. Suzane üzerinde tecrübeler yapmıyorum, onu, sıkmadan başarmak şartı ile tetkikle yetiniyorum.

Horozunu tırmalıyor ve görülen bir şeyin ele geçirilemez olmasına akli yatmadığı için ne yapacağını şaşıırıyordu. Bu onun zekâsının kavrayamıyacağı bir şeydi, zaten her şey onun için öyle idi. Suzanne'ı takdire şayan kılan nokta da tam bu idi. Küçük çocuklar devamlı bir mucize içinde yaşarlar; her şey onlar nazarında fevkalâdedir; bu sebepten bakışlarında bir şiir vardır. Bizim yanımızda, bizden başka diyarlarda yaşarlar. Meçhul, tanrısal meçhul, her taraflarından onları sarar.

Annesi :

— Küçük budala! dedi.

— Sevgili dostum, kızın cahil fakat mâkuldür. Güzel bir şey görünce, onu elde etmek isteriz. Bu, kanunların derpiş ettiği tabii bir meyildir. Beranger'nin görmek, sahip olmaktır diyen çingeneleri çok nadir cinsten akıllı kimselerdir. Bütün insanlar onlar gibi düşünselerdi, medeniyet olmazdı ve biz Macellan adalarında oturanlar gibi çıplak ve sanatsız yaşıyacaktık. Sen onlara benzemezsin; sen üzerinde, ağaçlar altında leylekler bulunan eski hahları sever ve evin bütün duvarlarını onlarla kaplarsın. Sitem ediyorum sanma, katiyyen. Yalnız Suzanne'ı ve horozunu anlamaya çalış.

— Onu anlıyorum, o da kovadaki su içinde gördüğü ayı istiyen küçük Pierre gibidir. Ona ayı verdiler. Ama sen de, dostum, Suzanne'ın boyalı bir horozu hakikî bir horoz sandığını iddiaya kalkışma, zira o hiç horoz görmemiştir.

— Doğru, görmemiştir; lâkin o, bir hayali bir hakikat gibi telakki eder. Onun bu aldanmasından da biraz artistler sorumludurlar. Yıllardan beri hat ve renk yolu ile eşyanın şeklini taklide çalışırlar. Aslına bakarak ince bir fil dişi parçası üzerine bir mamut resmi oyan o mağara devri adamcağızının öldüğü binlerce sene olmuştur. Taklid sanatlarında birçok ve uzun gayretlerden sonra üç ay yirmi günlük bir yavrucağı kandırabilmiş olmaları hakikaten bir harikadır! Aldatıcı görünüşler! Bunlar kimi kandırmaz ki? Kafamızı patlattıkları ilim bile bize görüldüğü şekilden daha iler gider mi? Profesör Robin mikroskobunun altında ne buluyor? Dış görünüşler, sadece dış görünüşler. Euripides : “Boşu boşuna yalanlar içinde çırpınıp dururuz” demiştir.

Ben böyle konuşuyordum ve Euripides'in mısraını açıklamaya davranınca bu mısrada hiç şüphesiz şifa verici otlar satan adamın oğlunun aklından bile geçmemiş derin manalar bulacaktım. Ama muhit felsefi nazariyata hiç uymıyacak bir hal alıyordu; zira horozu tabaktan ayırmaya muvaffak olamayınca, Suzanne büyük bir öfkeye kapıldı, bu öfke onu şekayık gibi kıp kırmızı yaptı, burun deliklerini Cafre'larınki ⁽¹⁾ gibi.

(1) Cafre : Güney Afrika'daki bir kabilenin adı. Dilimizdeki Kâfir kelimesinin orada aldığı şekil.

genişletti, yanaklarının gözleri hizasına, kaşlarını da alınının tepesine çıkardı. Birden bire kızaran, alt üst olan, şişkinlikler, çukurluklar ve birbirine zıt hatlarla dolan bu alın, volkanik bir araziye benziyordu. Ağzı kulaklarına kadar genişledi ve bu ağızdan, diş etleri arasından vahşî ulumalar çıktı.

— Hele şükür! diye bağırdım. İşte hırs meydana çıktı! Hırs deyip geçmeyin. Bu dünyada büyük olarak ne yapılırsa onun sayesinde yapılır. Onun ufacık bir kıvılcımı minicik bir yavruyu küçük bir Çin ilâhı kadar korkunç hale getiriyor. Kızım, senden memnunum. Kuvvetli ihtirasların olsun, bırak onları büyüsünler, sen de onlarla birlikte büyü. Daha sonra onlara sarsılmaz bir şekilde hâkim olursan, kuvvetleri senin kuvvetin, büyüklükleri de senin güzelliğin olur. İhtiraslar insanın manevî bütün zenginliğini teşkil eder.

Suzanne'in annesi :

— Ne gürültü bul diye bağırdı. Bu salonda saçmalayan bir filiozofla horoz resmini bilmem neyin nesnesanen bir yavru arasında kimse kimseyi anlamaz oldu. Zavallı kadınların bir koca ile çocukları arasında yaşayabilmeleri için çok akli selime ihtiyaçları var!

— Kızın, dedim, ilk defa güzeli aradı. Bir romantik buna uçurumun baş döndürmesi derdi; ben asil ruhların tabii çalışması diyeceğim. Ama bu çalışmaya çok erken ve çok eksik metodlarla başlamamalı. Sevgili dostum, sende Suzanne'in acılarını gidermek için büyük bir sihir vardır. Al kızını uyut.

II

MEÇHUL RUH ALEMLERİ

Değişmez tabiatta her şey
Küçük çocuklar için bir mucizedir;
Doğarlar, meçhul ruh âlemleri de
Sihirler içinde gelişir.

Bu sihrin akisleri
Bakışlarına bir ışık verir
Daha o zamandan kandırıcı hayal
Mecalsiz enerjilerini harekete getirir.

Tanrısal meçhuller âlemi
Derin bir su gibi onları içine alır,
Onlarla boş yere konuşulur, oğraşılır:
Başka bir âlemde yaşarlar.

Saf gözleri, hayretten büyümüş gözleri
Garip hulyalarla dolar
Ah! kadim kâinatta kaybolmuş olan
Bu küçük melekler ne kadar güzeldirler!

Uçarı ve hayran zekâları
Biz düşünürken, hulya alanında dolaşır
Hazdan hazza geçerek
Hayatın sırrını keşfederler.

III

YILDIZ

Suzanne bu akşam on ikinci ayını idrak etti, bir yıldan beri üzerinde yaşadığı bu eski dünyada hayli tecrübe sahibi oldu. Suzanne'ın on iki ayda keşfettiği sayısız ve çok faydalı şeyleri on iki yılda keşfe muktedir olabilecek bir adam, tanrısal bir fâni olurdu. Küçük çocuklarda takdir etmediğimiz bir deha vardır; dünyayı insan üstü bir enerji ile ele geçirirler. Hiç bir şey hayatın bu ilk hamlesi, ruhun bu ilk fışkırması kadar kıymetli olamaz.

Bu küçük varlıklar görürler, dokunurlar, konuşurlar, tetkik ve mukayese ederler, hatırlarlar; bunu kavrayabiliyor musunuz? Yürürler, gider ve gelirler. bunun ne demek olduğunu düşünebiliyor musunuz? Oyun oynarlar, buna aklınız yatıyor mu? Zira oyun bütün sanatların ruhudur. Bebekler ve şarkılar daha o yaşta bütün Shakspeare demektir.

Suzanne'ın oyuncak dolu büyük bir sepeti var. bunların bazıları, beyaz tahtadan hayvanlar ve kauçuktan bebekler gibi, mahiyet, ve o işe tahsis dolayısı ile oyuncaktırlar. Ötekiler, eski ufak para çantası, bezler, kutu dipleri, metre, makas kutusu, lastik su torbası, demir yolu tarifesi ve kaya parçası gibi, kaderlerinin bir cilvesi olarak oyuncak olmuşlardır. İster

o guruptan ister bu guruptan olsun, oyuncakların hepsi acınacak şekilde harap olmuştur. Her gün Suzanne annesine vermek için onları sepetten birer birer çıkarır. Hiç birine hususî bir önem göstermez, umumî olarak bu küçük serveti ile hayatta geri kalan şeyler arasında bir fark gözetmez, Dünya onun nazarında mükasla kesilmiş ve boyanmış muazzam bir oyuncaktır.

Tabiatı böyle alışa nüfuz etmek ve Suzanne'ın bütün hareket ve düşüncelerini buna bağlamak istenseydi, insan bu küçük ruhtaki mantığa hayran olurdu: ama onun hakkında kendi fikirlerine göre değil, kendi düşüncelerimize bakarak hüküm veririz. Bizim mantığımız onda yok diye, onun mantıksız olduğuna karar veririz. Ne haksızlık! İşin hakikî cephesini gözden kaçırmamasını bilen ben, alelâde insanların birbirini tutmaz hareketler gibi gördükleri şeylerde bir takip zihniyeti keşfederim.

Bununla beraber kendi kendimi aldatmam: taparcasına seven bir baba değilmi kızımın diğer bir yavrudan çok daha şayanı takdir olmadığını kabul ederim. Ondan bahsederken mubalağalı tabirler kullanmam. Yalnız annesine:

— Sevgili dostum, çok sevimli bir yavrumuz var derim.

O da bana aşağı yukarı bayan Primerose'a komşuları bu çeşit bir iltifatta bulundukları zaman o ne derse öyle cevap verir:

— Dostum, Suzanne tanrının istediği şekilde doğmuş bir varlıktır: huyu iyi olduğu takdirde oldukça özel de sayılır.

Bunu söylerken Suzanne'a saf ve şahane bir bakışla uzun uzun bakar; bu bakışta, pırıl pırıl parlayan göz bebekler seçilir.

İsrar eder, ona :

— Güzel olduğunu kabul et, derim.

Ama onun bunu tasdik etmemek için haklı olduğu noktalar var, hem ben bunları ondan daha iyi keşfediyorum.

Yavrusunun güzel olduğunu yine de her zaman kendisine söylendiğini duymak ister. Ama bunu kendi ifade etmekle muaşeret adabına aykırı hareket edeceğini ve gereken bütün inceliği göstermiyeceğini sanır. Bilhassa tanımadığı kim bilir hangi yenilmez, meçhul bir kudrete karşı gelmekten korkar; bu kudreti o yanında, karanlık içinde ve gururlanan annelere kızıp çocuklardan intikam almaya hazır bir varlık olarak hisseder.

Hangi bahtiyar insan odanın perdeleri arasında mutlaka saklı olan o hayaletten korkmaz ki? Akşamları karısını ve çocuklarını kolları arasında sıkarken bu görünmez canavarın karşısında şu sözleri söylemeye kim cesaret edebilir: "Sevgililerim, bu gün de neşe ve güzellikten nasibimizi alıyoruz değil mi?" Bu yüzden karıma:

— Haklısın, dostum, daima haklısın, derim. Saa-det burada, şu küçük çatı altında uyuyor, Susun! Gürültü etmiyelim: uçar gider sonra. Atınalı anneler daima hazır ve nazır, fakat hiç bir zaman görünmeyen tanrıçe Nemesis'ten (1) korkarlardı; onun hakkında bü-

(1) Nemesis: Yunanlıların intikam ve adalet tanrısı.

tün bildikleri tanrıları kıskanması idi; bu Nemesis'in parnağı maalesef her yerde, her saat, kaza denilen o alelade fakat esrarlı şeyde bulunurdu. Atinalı anneleri!.. Onlardan birini ağustos böceklerinin ötüşleri arasında, defneler altında, evdeki ocağın dibinde çıplak yavrusunu küçük bir tanrı gibi uyuturken gözlerimin önüne getirmekten zevk alıyorum.

"Tasavvur ediyorum ki adı Lysilla idi, senin gibi o da Nemesis'ten korkardı, dostum ve tıpkı senin gibi, diğer kadınları şark debdebesinin ihtişamıyla küçük düşürecek yerde sevincini ve güzelliğini af ettirmeyi düşünürdü... Lysilla! Lysilla! dünyadan, şeklinizden bir gölge, sevimli ruhunuzdan bir nefes bırakmadan mı geçtiniz? Hiç mevcut olmamış gibi misiniz"

Suzanne'ın annesi bu düşüncelerin kaprisli akışını yarıda kesiyor:

— Dostum, diyor, neden bu kadından bu şekilde bahsediyorsunuz? Bizim nasıl bir âlemimiz varsa onun da o zamana göre bir âlemi olmuştur. Hayat böyle gider.

— Demek, olan bir şeyin artık olamamasını düşünabiliyorsun, sevgilim? Elbette, ben senin gibi değilim; dostum; sen her şeye şaşıp kalıyorsun.

Bu sözleri o, Suzanne'ın akşam tuvaletini hazırlarken sakın bir tonla söylüyor. Ama Suzanne yatmak için ayak diriyor.

Bu ayak direyişi bir Titus, bir Vespasien veya bir Aleksandre Sévère yapsaydı, hayatlarının güzel bir vasfı olarak Roma tarihine geçerdi. Halbuki bu isyan Suzanne'ın azarlanmasına sebep oldu. İnsan adaleti, ıste sen böylesin! Gerçi, Suzanne'ın ayakta durmak is-

temesi İmparâtorluğun selâmetini gözetmek için değil, fakat ortası geniş, ağır bakır tokmaklı bir Hollanda konsolunun çekmecesini eliyle karıştırmak içinde.

Onun içine dalıyor; bir eli ile mobilyaya tutunurken, ötekisi ile takkeleri, göğüslükleri, entarileri yakalıyor, hepsini büyük bir gayretle ayaklarının dibine değışen, hafif ve vahşî çığlıklarla atıyor. Uç köşe bir eşarpla örtülü sırtının insana dokunan gülünç bir hal var; zaman zaman bana çevirdiği küçük yüzü insana daha da dokunan bir memnuniyet ifade ediyor.

Artık buna dayanamıyorum. Nemesis'i unutuyor. çığlığı basıyorum:

— Şuna bak : çekmecenin içinde ne kadar hoş:

Annesi hem isyankâr hem de ürkek bir hareketle ağzımı eliyle kapıyor. Sonra yağmaya uğramış çekmeceye dönüyor. Ben yine düşünceme devam ediyorum:

— Sevgili dostum, Suzanne her ne kadar bildiği şeylerden dolayı hayranlık uyandırıyor da, bilmediği şeylerden dolayı da hayranlık uyandırıyor. O, asıl bilmediği şeyler içinde şiirle doludur.

Bu kelimeler üzerine, Suzanne'ın annesi gözlerini bana çevirdi; biraz dudak bükerek tebessüm ediyordu. bu da alay âlametidir. Sonra şöyle söyledi :

— Suzanne'da şiir! Kızında şiir! Senin kızın yalnız mutfaktan hoşlanıyor! Geçen gün onu sebze kabukları ortasında sevinç içinde buldum. Sen buna şiir mı diyorsun?

— Elbette, sevgilim, elbette. Tabiat tümü ile onda o kadar şahane bir temizlikle aksediyor ki onun indinde dünyada hiç bir şey kirli değildir, hattâ çöp

sepeti bile. Bu sebeple geçen gün sen onu lahna yapraklarının verdiği serhoşluk içine dalmış gitmiş buldun. Bu aşırı bir hazdı, hanımefendi. Tabiatı meleklerle has bir kudretle değiştiriyor diyorum sana ve gördüğü her şey, dokunduğu her şey onun nazarında güzelliğe bürünüyor.

Bu sözler esnasında, Suzanne konsolunu terketti, pençereye yaklaştı. Annesi peşinden gitti ve onu kolları arasına aldı. Gece sâkin ve sıcaktı. Hafif bir gölge, yere düşmüş çiçekleriyle avluda beyaz sıralar teşkil ettiğini gördüğümüz akasyanın ince yapraklarını sarıyordu; köpek, ayakları kulubesinin dışında, uyuyordu. Toprak, uzakta, semavi bir maviye bulanmıştı. Her üçümüz susuyorduk.

O zaman, sessizlik içinde, gecenin ulu sessizliği içinde, Suzanne elinden geldiği kadar kolunu havaya kaldırdı, ve hiç bir zaman tam açamadığı parmağının ucu ile bir yıldız gösterdi. Muçizevi bir küçüklikte olan bu parmağı ara sıra sanki çağırır gibi oynatıyordu.

Suzanne yıldızla konuştu. Söylediği şey kelimelerle kurulmuş değildi. Bu, muğlak ve hoş bir dil, garip bir şarkı, tatlı ve derin bir şekilde esrarlı bir şey, hasılı içinde bir yıldız akisler hasıl edince bir beebğın ruhunu ifade için lâzım olan şeydi. Annesi onu öperken:

— Garip bir mahluk bu küçük, dedi.

IV

GUIGNOL (1)

Dün Suzanne'ı Guignol'e götürdüm. İkimiz de orada çok eğlendik; bizim seviyemize uygun bir tiyatro. Dram yazarı olsaydım, kuklaları mevzu olarak alırdım. Başarmak için kabiliyetim yeter miydi, yetmez miydi bilmiyorum; hiç değilse bu iş beni çok korkutmazdı. Comédie - Française'in güzel sanatkârlarının bilgün ağızlarına uygun cümleler bulmaya gelince, işte buna hiç cesaret edemezdim. Sonra, büyük şahısların anladıkları manada tiyatro, benim için haddinden fazla karışık bir şey. Ben iyi örülmüş entirikalardan hiç bir şey anlamam. Benim bütün sanatım ihtirasları tasvir-den ibaret olurdu, ben de en basitlerini seçerdim. Bunlar Gymnase, Vaudeville veya Français için (2) hiç bir kıymet ifade etmezdi, ama Guignol için çok münasip olurdu.

İhtirasların basit ve kuvvetli olduğu yer işte orasıdır. Değnek onların mutad aletleridir. Gerçekten bu değneklerde büyük bir güldürücü kudret vardır. Piyes

(1) Guignol : Kuklanın özel bir tipidir. Üç parmağa geçirilen kadifeden yapılmış kuklalar ve bir değnekle oynatılan bir oyun ki bizim Karagöz gibi bilhassa çocukların çok hoşuna gider. Guignol, yine bizim Karagöz gibi, başlıca şahsiyetin adıdır.

(2) Paris'te esas tiyatrolardan bazılarının adları.

bu unsurdan fevkalâde bir kuvvet alır; "sondaki büyük charasement'a" doğru süratle akar. Guignol tipinin yaratıldığı yer olan Lyon'da, repertuvarda bulunan bütün piyeslerin sonundaki herkesin karıştığı o patırdıya bu isim verilir. Bu "büyük charasement" 10 Ağustos, 9 thermidor, Waterloo gibi ezeli ve kaçınılmaz tarihî hadiselerdir.

Size Suzanne'ı dün Guignol'e götürdüğümü söylüyordum. Temsil edildiğini gördüğümüz piyesin elbette ki bazı yerleri aksıyordu; ben bilhassa onda anlaşılmaz noktalar buldum; böyle olmasına rağmen derin düşünen kimselerin pekâlâ hoşuna gidebilir, zira insanı çok düşünmeye sevk ediyor. Kavradığıma göre, piyes felsefidir; tipler gerçeğe uygun, uyun hareketli ve heyecanlıdır. Onu size anladığım şekilde izah edeyim.

Perde açılınca, bizzat Guignol'ün meydana çıktığını gördük. Tanıdım onu, tam kendisiydi. Geniş ve sâkin yüzünde eski değnek darbelerinin yeri vardı; bu darbeler, bakışının ve gülüşünün sevimli saflığını bozmaksızın onun burnunu yam yassı etmişti.

Ne sırtına ne de başına, 1815 te Brotteau caddesinde Liyonluların görünce gülmeden duramadıkları o serjden kaputu ve pamuk takkeyi geçirmemişti. Ama Rhône kıyısında o zamanlar Guignol ile Napoléon'un birlikte gören ve ihtiyarlıktan henüz ölmemiş olan o küçüklerden biri dün Champs - Elysée'de bizimle beraber olsaydı, sevgili kuklasının o meşhur "Salsifis"ını. Guignol'ün ensesinde çok gülünç bir şekilde sallanan küçük kuyruğu tanırdı. Kostümün geri kalan tarafı, yeşil elbise ile iki uçlu şapka, Guignol'ü bir çeşit uşak şekline sokan Paris'in eski geleneğine uygundu.

Guignol bize iri gözleriyle baktı, ben ondaki arsız safiyet havasına ve kötülüğe bozulmaz bır masumiyet veren o ruh sadeliğine bayıldım. Ruh ve irade bakımından bu tam Liyonlu Mourguet'nin içinden geldiği gibi oynattığı Guignol'ün kendisiydi. Ben Mourguet'nin kendisini uyutucu ve inanılmaz şeyler oynatanakla suçlandıran ev sahibine, Bay Canezou'ya:

— Hakkınız var, gidip uyuyalım öyleyse, dediğini işidir gibi oluyordum.

Bizim Guignol'ümüz henüz bir şey söylememişti; küçük kuyruğu ensesinde titriyordu. Herkes gülmeye başlamıştı bile.

Oğlu Gringalet yanına geldi, tabii bir zarafetle karnına başı ile bir tos vurdu. Halk buna hiç kızmadı. tersine kahkahayı bastı. Böyle bir başlangıç sanatın en üst derecesidir. Siz bu cüretin neden muvaffak olduğunu bilmiyorsanız, ben söyleyeyim: Guignol uşaktır, sırtında da uşak elbisesi vardır. Oğlu Gringalet ise bluz giymiştir. Kimseye hizmet etmez, kendisinde hiç bir şeye yaramaz. Bu üstünlüğü ona babasını hırpalamak imkânını verir, bu hareketinde de edebe aykırı bir nokta görülmez.

Mademoiselle Suzanne bunu pekâlâ anladı ve Gringalet'ye karşı sevgisi hiç azalmadı. Gringalet hakikaten sempatik bir tip. Nahif ve ince yapılı; ama dağarcığı şeytanlıklarla dolu. Jandarmayı pataklıyan odur. Altı yaşında, Mademoiselle Suzanne'in emniyet memurları hakkında teşekkül etmiş bir fikri vardır. onlara kızıyor ve Pandöre değneği yeyince gülüyor. Bunu doğru yapmıyor, elbette. Ama, itiraf ederim ki böyle hareket etmemesi de hoşuma gitmezdi. Her yaşta

biraz serkeş olunmasını severim. Size bunları söyleyen şahıs, sâkin, zabıtaya karşı hürmetkâr, kanunlara karşı itaatli bir vatandaşdır; bununla beraber, onun önünde bir jandarmaya, bir kaymakama veya bir bekçiye bir oyun oynansa, buna ilk güleceklerden biri o olur. Ama durun, biz Guignol ile Gringalet arasındaki bir çekişmede kalmıştık.

Mademoiselle Suzanne Gringalet'ye hak veriyor. Ben de Guignol'ü haklı buluyorum. Siz de dinleyin, hükümünüzü verin: Guignol ile Gringalet esrarengiz bir kasabaya ulaşmak için uzun zaman yürüdüler; bu kasabayı tekbaşlarına onlar keşfetmişlerdi; eğer cessur ve açgözlü insanlar onu bilselerdi, oraya sürü halinde koşarlardı. Ama bu kasaba onlardan çok iyi gizlenildi, o kadar ki "La Belle au bois dormant"ın (1) şatosu bile yüz sene bu derece gizli kalmamıştır. Bunda bir sihir var; zira bu yerde fikri bile insanı korkudan titreten bir hayli badireden muzaffer çıkacak olana bir hazine saklıyan bir sihirbaz oturuyor. Bizim iki yolcu sihirli mıntıkaya birbirine hiç uymıyan ruh haleti içinde giriyorlar. Guignol yorgundur, yatıyor. Oğlu onu bu gevşeklikten dolayı azarlıyor. Ona:

— Aramaya geldiğimiz hazineyi böyle mi ele geçireceğiz? diyor.

Guignol de :

— Uykunun yerini tutacak bir hazine var mı? cevabını veriyor.

Bu cevap benim hoşuma gidiyor. Guignol'de her şeyin boş olduğunu anlayan ve hayatın suçlu, kısır hay-

(1) La Belle au bois dormant : bir çocuk masalıdır. Dilimize "Yüz yıl yaşayan kız" adı ile çevrilmiştir.

huyundan sonra istirahatata biricik nimet gibi can atan akıllı bir adam görüyorum. Ama Mademoiselle Suzanne'ı onu zamansız uyumak isteyen ve hatası yüzünden aramaya geldiği serveti, ihtimal kurdeleler, pastalar ve çiçekler gibi büyük bir serveti kaybedecek olan hantai bir adam addediyor. Bu şahâne serveti elde etmek için Gringalet'nin gösterdiği gayreti alkışlıyor.

Söyiedim ya, badireler çok korkunç. Bir timsahla boy ölçüşmek ve şeytanı öldürmek lâzım. Suzanne'a : Mam'selle Suzon, Şeytan işte! diyorum.

Bana :

— O bir zenci! cevabını veriyor.

İçinde hakikat tüten bu cevap beni çıldırtıyor. Ama ne düşüneceğini bilen bir adam olarak ben, Şeytanın Gringalet ile olan mücadelesini ilgi ile seyrediyorum. Sonunda Şeytanın ölümü ile biten korkunç bir mücadele. Gringalet Şeytanı öldürdü!

Doğrusunu isterseniz, onun bu yaptığı iyi bir şey değildir, seyirciler arasında manevî şeylere Mam'selle Suzon'dan daha fazla inanan kimselerin bunu tasvip etmemelerini, hattâ biraz korkmalarını anlıyorum. Şeytan ölünce, günaha da güle güle demek gerek! Belki Şeytanın müttefiki olan güzellik te onunla beraber gider! Belki bizi serhoş eden çiçekleri, uğrunda öldüğümüz gözleri bir daha göremiyeceğiz! O zaman bu dünyada halimiz ne olur? Hattâ faziletli olmamız imkânı bile kalır mı acaba? Pek sanmam. Gringalet, gölgenin aşığı lâzım olduğu gibi kötülüğün de iyiliğe elzem olduğu hususunu pek düşünmedi; yine düşünmedi ki fazilet tamamen ceht içindedir ve mücadele edilecek Şey-

tan olmazsa evliyalar da günahkârlar kadar işsiz kalırlar. Ölesiye sıkıntı başlar. Söylüyorum size, Şeytanı öldürmekle Gringalet büyük bir tedbirsizlik etti.

Hokkabaz geldi, bize selâm verdi; perde inince, küçük oğlanlar ve kızlar çekilip gittiler, bense düşüncelere dalıp kaldım. Beni o halde gören Mam'selle Suzon beni mahzun sanıyor. Onda umumiyetle şu fikir vardır ki düşünen insanlar bedbahttırlar. Beni nazik bir merhametle elimden tutuyor ve bana neden mahzun olduğumu soruyor.

Ben de ona Gringalet'nin Şeytanı öldürmesine kızdığımı itiraf ediyorum.

Bunun üzerine küçük kollarını boynuma doluyor, dudaklarını da kulağıma yaklaştırarak:

— Sana bir şey söyleyeyim mi, Gringalet zenciyyi öldürdü, ama onu yalancıkıtan öldürdü, diyor.

Bu söz beni rahata kavuşturuyor; kendi kendime Şeytan ölmemiş diyorum ve oradan memnun ayrılıyoruz.

II

SUZANNE'İN DOSTLARI

I

ANDRÉ

Doktor Trévière'i tanıdınız. Açık ve ışıldayan ablak yüzünü ve güzel mavi bakışını hatırlarsınız. Onda büyük bir cerrahın eli ve ruhu vardı. Güç durumlarda soğuk kanlılığına herkes hayran olurdu. Amfiteatrda ciddi bir ameliyat yaptığı bir gün, yarı ameliyatı bitmiş olan hasta fevkalâde kuvvetsiz bir hale düştü. Ne harareten, ne kan dolaşımından eser kalmıştı; adam gidiyordu. Bunun üzerine Trévière göğsü göğsüne gelecek şekilde onu iki kolu ile yakaladı ve bu kanı akan, kesilmiş vücudu bir güreşçinin gücü ile kaldırıp salladı. Sonra bıçağını tekrar aldı ve onu kendisinin alışık olduğu o ihtiyatlı cesaretle kullandı. Dolaşım tekrar başlamış, adam kurtulmuştu.

Önlüğünü çıkarınca, Trévière yeniden saf ve babacan bir adam olurdu. Gürültülü gülüşünü herkes se-verdi. Biraz önce hatırlattığım ameliyattan birkaç ay sonra, bıçağını silerken bir yerini azıcık kesti; farkına varmadığı bu yara ile kendisine cerahatlı bir hastalık zerk etmiş oldu ve böylece iki günde, otuz altı

yaşında iken öldü. Geride taparcasına sevdiği oğlu ile karısını bırakıyordu.

Güneşli günlerde, Boulogne ormanının çamları altında dantele ören ve iğnesinin üzerinden küreği, el arabası ve küçük toprak kümeleri arasında yere çömelmiş vaziyetteki küçük bir çocuğa bakan yaş elbiseleri içinde genç bir kadın görülürdü. Bayan Trévière idi bu. Güneş yüzünün sıcak solukluğunu okşar ve zaman zaman sıkılan göğsünden ve altın ışıklı iri, koyu gözlerinden büyük bir hayat ve ruh taşkınlığı fışkırdı. Çocuğuna son derece dikkatle bakar, çocuk taşıdığı toprak "pastaları" ona göstermek için, babasından tevarüs ettiği kızıl başını ve mavi gözlerini ona doğru kaldırırdı.

Çocuk yus yuvarlak ve pembe idi. Sonraları büyüdüğüce incelmiş, kırmızı lekelerin beneklediği yanakları sarardı. Annesi endişeleniyordu. Bazen ormanda küçük arkadaşları ile koşar eğlenirken, örgü ile meşgul olduğu sandalyesinin yanından sürtünerek geçecek olsa, annesi birden onu yakalar, hiç bir şey söylemeden çenesini yukarı kaldırır, bu sararmış yüzü inceler, ve çocuk tekrar koşusuna başlayınca, farkedilmez bir şekilde başını sallardı. Geceleri en ufak bir gürültüde kalkar, yalınayak küçük yatağın üstüne eğilmiş vaziyette kalırdı. Kocasının eski arkadaşları olan hekimler ona teminat verdiler. Çocuk sadece narındı. Ama ona kır havası şarttı.

Bayan Trévière bavullarını hazırladı, kocasının anne ve babasının çiftçi oldukları Brolles'e hareket etti. Çünkü bilirsiniz ki Trévière köylü çocuğu idi ve ona

iki yaşına kadar okuldan gelirken karatavukları yuvalarından uğratmıştı.

İsli salonun girişlerine asılı duran sucukların altında kucaklaştılar. Ocaktaki yanmış odunların önüne çömelmiş olan, tavanın sapını da elinden bırakmıyan kaynanası, Parisli bayana ve hizmetçisine emniyet etmiyen gözlerle bakıyordu. Ama küçük "çok şirin ve babasına tıptı tıpına benzer" buldu. Kalın çuha ceketi içinde kuru ve katı görünen büyük baba Trévière e gelince, o torunu André'yi gördüğüne çok seviniyordu.

Daha akşam yemeği bitmemişti ki André dedesine uzun uzun öpücükler veriyor, dedenin çenesi de yüzüne batıyor, batıyordu. Sonra adamcağızın dizlerine dim dik çıkmış vaziyette yumruğunu yanağına daldırıyor, neden böyle çukur diye soruyordu.

— Dişlerim yok artık ta ondan.

— Niye dişlerin yok?

— Kararmışlardı, ben de acaba beyazları çıkarımı diye toprağa ekтім.

André katıla katıla gülüyordu. Dedesinin yanakları annesinin yanaklarından bam başka şeydi!

Parisli bayanla küçüğe, bu iyi insanların ancak bir kere yattıkları zıfat yatağının bulunduğu şeref odası ile içi çamaşırla dolu ve kilitli meşe dolap ayrılımıştı. Eskiden bu evin çocuğunun yattığı küçük karyola torun için anbardan çıkarılmıştı. Onu en kuytu bir köşeye, üzerinde reçel kavanozlarının bulunduğu bir kerevet altına kurmuşlardı. Derli topluluğu seven Bayan Trévière vaziyeti tayin için çıtırdayan çam döşeme üzerinde bir hayli gidip geldi ve hiç bir portmanto bulamadığı için hayal kırıklığına uğradı.

Kirişleri dışarda olan tavan ile duvarlar kireçle beyazlatılmıştı. Bayan Trévière bu güzel odaya neşe katan renkli resimleri pek farketmedi; ama zıfat yatağının üzerine, kollarında bazubent, ellerinde mum olarak bir katolik kilisesinde yürüyen siyah ceketli, beyaz pantolonlu çocukları tasvir eden bir gravür gördü. Onun altında kazılı olarak şu formülü okudu; isimler, tarih ve imza elle doldurulmuştu : Altında imzam bulunan ben, beyan ve tasdik ederim ki Pierre - Agénor Trévière 15 Mayıs 1849 da Brolles'in mahalle kilisesinde ilk "communion" unu (1) yapmıştır.

Papas Gontard

Dul bayan bunu okudu, içini çekti; bu, aşk gözyaşları ile birlikte dünyanın en güzel ziynetleri olan makul ve kuvvetli kadınların iç çekmelerinden biriydi. Sevilenler ölmemeliydiler.

André'yi soyduktan sonra:

— Hadi, dedi ona, duanı et.

O mırıldandı :

— Anne, seni seviyorum.

Bu bağlılık ifadesi üzerine, başını dayıyarak, gözlerini de sıkı sıkıya kapıyarak huzur içinde uykuya daldı.

Sabah uyanınca kümesi keşfetti. Tavukları, ineği, tek gözlü yaşlı atı ve domuzu hayret, takdir ve sevinç içinde seyretti. Onu en çok coşturan domuz oldu. Bu

(1) Communion : Çocuklar için belli yaşta yapılan ve onların hıristiyanlığa kabulü manasına gelen ilk dinî âyın.

vurgunluk günlerce sürdü. Yemek saati gelince, onu sofraya getirmek mesele olurdu; üstü başı saman ve gübreye bulanmış, saçları örümcek ağları ile, fotinleri pislikle örtülmüş, elleri kap kara, dizleri sıyrılmış, yanakları pençe pençe kızarmış bir halde güle oynuya, bahtiyar gelirdi.

Annesi ona :

— Yaklaşma bana, küçük canavar! diye haykırdı.

Ve bunu bitmez tükenmez kucaklaşmalar takip ederdi.

Masanın önüne, kerevetin ucuna oturmuş iri bir tavuk budunu ısıra ısıra yerken onda esasını yiyen küçük bir Hercules hali vardı.

Farkında bile olmadan yemeğini yer, içmeyi unuttur ve kuş gibi cıvıldardı.

— Anne, yeşil bir piliç ne demektir?

Parisli üstün körü bir cevap verdi :

— Bu, olsa olsa bir papağandır.

İşte André böylece dedesinin ördeklerine papağan adı vermeye sevkedilmiş oldu, bu da anlattıklarını fevkalâde karışık bir hale sokardı.

Ama kolay kolay boyun eğmezdi.

— Anne, dedem bana ne dedi, biliyor musun? Yumurtaları yapan tavuklarmış. Ama ben pekâlâ biliyorum ki hiç böyle değil. Onları yapanın Neuilly caddesindeki manav olduğunu biliyorum; sonra ısıtsın diye onları tavuklara getiriyorlar. Başka türlü olur mu, Anne? Tavuklar nasıl yumurta yapar, elleri yok ki?

André tabiatı keşfe devam etti. Ormanda annesiyle dolaşırken, Robinson Crusoe'nin bütün heyecanlarını tadıyordu. Bir gün, Bayan Trévière yolun kenarındaki bir meşenin altına oturmuş örgü örerken, André bır köstebek buldu. Bir köstebek büyük bir şey. Gerçi, bu bulduğu ölü idi. Hattâ burnunda kan bile vardı. Annesi ona :

— André, bırak o pis şeyleri, sen şuraya, ağaca bak, diye haykırdı.

Çocuk bakınca orada dallar arasında sıçrıyan bir sincap gördü. Annesinin hakkı vardı: Canlı bir sincap ölü bir köstebekten daha güzeldir.

Ama sincap çabucak kaçıp gitmişti ve André sincapların kanatları mı var diye soracağı anda, erkek ve samimi yüzünü güzel, esmer bir sakalın çerçevelediği bir yolcu hasır şapkasını çıkararak Bayan Trévière'in önünde durdu.

— Günaydın, hanımefendi; Nasılsınız? İnsanlar nasıl tekrar karşılaşıyor! Sizin küçük, değil mi? Çok sevimli. Bana Trévière babaiarda kaldığınızı söylemişlerdi ya.. Afedersiniz. Onu o kadar uzun zamandır tanıyorum ki.

— Biz buraya yavrumun açık havaya ihtiyacı olduğu için geldik. Ama siz, Beyetendi, hatırladığıma göre daha kocam ölmeden bu taraflarda oturuyordunuz.

Genç dulun sesi üzüntülü bir ton aldığı için, adam ciddi bir tavırla :

— Biliyorum, Hanımefendi, dedi.

Ve çok tabii olarak büyük bir yasın hâtırasını selamlamak için başını eğdi.

Arkadan, bir an sustuktan sonra:

— O zamanlar başka idi! O devirde ne kadar iyi insanlar vardı ki şimdi toprak altındalar! Benim zavallı ressamlarım! Zavallı Millet! Öylede olsa, ressamların dostu kaldım, bana Barbizon'da herkes böyle der. Hepsini tanırım. İyi çocuklardır.

— Fabrikanız ne oldu?

— Fabrikam mı? tek başına çalışıyor.

André geldi, aralarına atıldı.

— Anne! Anne! Büyük bir taşın altında Allahın hayvancıkları var. Belki bir milyon, vallahi!

Annesi sert sert:

— Kes sesini, hadi git oyna, dedi.

Ressamların dostu güzel ve sıcak sesiyle tekrar konuşmaya başladı.

— Tekrar görüşmek çok hoş oluyor! Dostlarım bana sık sık güzel Bayan Trévière acaba ne alemde diye sorarlar. Onlara Bayan Trévière'in daima ve her zamankinden daha güzel olduğunu söyleyeceğim. Hoşça kalın, Hanımefendi.

— Güle güle. Bay Lassale.

André yine geldi.

— Anne, bütün hayvanlar Allahın değil mi? Şeytanın olan hayvanlar da var mı? Anne, cevap vermiyorsun... neden?

Onu eteğinden çekti. Bunun üzerine annesi onu azarladi.

— André, ben birisiyle konuşurken sen sözümü kesmemelisin. Anladın mı?

— Neden?

— Çünkü terbiyeli bir kareket değildir.

Birkaç gözyaşı aktı ve öpücükler içinde tebessümle sona erdi. O gün de yine güzel geçti. Kızların üzerinde arasıra güneş ışınlarının aydınlattığı rutubetli bir gök vardı. Bu gök insana hüznün verir, ama hoş da gider.

Birkaç gün sonra, Bay Lassale çok yağmurlu bir günde, ayağında yüksek konçlu çizmeleri olduğu halde genç dula ziyarete geldi.

— Günaydın, Hanımefendi. Ee! Trévière baba, nasıl her zamanki gibi dinç misin?

Çatı hâlâ iyi, ama bacaklarda iş yok.

— Ya siz, ana? Burnunuz daima tencere üstünde ha? Çorbayı mı tadıyorsunuz? İyi bir aşçı böyle yapar.

Bu ahbapça sözler kırıkmış cildi ortasında göz bebekleri pırıldayan ihtiyar kadını güldürüyordu.

Bay Lassale André'yi dizleri üstüne oturttu, yanaklarını sıktı. Ama çocuk birden kurtuldu, gitti dedesinin bacakları üstüne ata biner gibi çıktı.

— Sen atsin. Ben de arabacı. Deh! Daha hızlı, daha hızlı!..

Dulla ziyaretçi aralarında iki kelime konuşmadan ziyaret sona erdi; fakat sıcak yaz gecelerinde gökle toprak arasında çakan şimşekler gibi onların da karşılaşan bakışlarında ışıklar parıldadı.

Genç kadın ilgisiz bir tavırla:

— Baba, siz bu bayı iyi tanır mısınız? diye sordu.

— Onu daha pãntolon giymesinden önce tanırdım. Babasını ise memlekette tanımayan var mıydı? Son derece iyi insanlar, açık yürekli ve varlıklı. Mal mülk sahibidirler. Bay Philippe (Biz ona böyle deriz) fabrikasında altmıştan aşağı işçi çalıştırmaz.

André hissini açıklamak zamanının geldiğini sandı:

— O bay kötü bir adam, dedi.

Annesi ona eğer ağzını sadece aptalca sözler söylemek için açacaksa, susmasının daha iyi olacağını hiddetle bildirdi.

O günden beri, tesadüf bu ya, Bayan Trévière Bay Lassale ile yolun her dönemecinde rastlaştı.

Genç dul huzursuz, dalgın, düşünceli olmaya başlamıştı. Yapraklar arasındaki rüzgâr gürültüsü onu titretiyordu. Başladığı örgüsünü unutuyor, çenesini elinin avucu içinde tutmak gibi bir alışkanlık ediniyordu.

Bir son bahar akşamı, denizden gelen büyük bir fırtına Trévière babanın evi ve bütün o mıntıkanın üstünden uluyarak geçerken, genç kadın ateşi yakan hizmetçisini alalecele savup André'yi de yatırmaya baktı. Yün çoraplarını çıkartır ve buz gibi küçük ayakları avuçlarının içine alırken, André, rüzgârın boğuk ulumalarını, yağmurun camlara vuruşunu dinleyerek iki kolunu eğilmiş annesinin boynuna doladı:

— Anne, korkuyorum, dedi.

Ama annesi onu öperek:

— Sâkin ol; uyu, yavrum, dedi.

Sonra gidip ateşin yanına oturdu ve bir mektup okudu.

Okudukça, yanaklarına renk geliyordu: göğsünden yukarı sıcak bir soluk yükseliyordu. Okumasını

bitirince, kolları hareketsiz, ruhu bir hulya içine dalmış olarak koltuğunda yayıldı kaldı. Şöyle düşünüyordu:

“Beni seviyor; o kadar iyi, o kadar açık yürekli, o kadar namuslu ki! İnsan yalnız olunca, kış geceleri çok hazın geçiyor. Bana karşı çok nazik davrandı. Muhtakkak ki çok hisli bir insan. Bunun delilini sadece beni isteme tarzında görüyorum.”

O anda gözleri ilk “communion” ait gravüre ilişti. Altında imzam bulunan ben, beyan ve tasdik ederim ki Pierre - Agénor Trévière...

Gözlerini yere indirdi. Sonra yeniden düşündü.

— Bir kadın bir çocuğu tek başına iyi yetiştiremez... André'nin bir babası olmalı.

— Annel

Küçük yataktan gelen bu çağırış onu titretti.

— André, ne istiyorsun benden? Bu akşam hiç rahat değilsin.

— Anne, bir şey düşünüyordum.

— Ne düşünüyorsun, uyuyacak yerde?

— Babam öldü, değil mi?

— Evet, yavrucuğum.

— O halde bir daha hiç geri gelmeyecek.

— Ne yazık ki gelmeyecek, sevgilim.

— Peki, anne, ne de olsa bu mutlu bir şey. Görüyorsun, anne, seni o kadar çok ve her ikimiz hesabına o kadar çok seviyorum ki eğer geri gelseydi, onu artık hiç sevemezdim.

Bir müddet çocuğuna endişe ile baktı, tekrar koltuğa yığıldı ve başı elleri arasında hareketsiz kaldı.

Çocuğun fırtına gürültüsünde uyumasından beri iki saati çoktan geçmişti ki yatağa yaklaştı ve sessizce içini çekerek:

— Uyu, artık geri gelmeyecek, dedi.

Bununla beraber iki ay sonra geri geldi. Bay Lasale'in geniş ve yanık yüzü altında evin yeni efendisi olarak tekrar geldi. Küçük André de sararıp solmaya, zayıflamaya ve halsiz düşmeye başladı.

Şimdi sıhhatına tekrar kavuştu. Kendisine bakan kadını eskiden annesini sevdiği kadar seviyor. Bu kadının bir âşığı olduğunu bilmiyor.

II

PIERRE

— Hanımefendi, çocuğunuz kaç yaşında?

Bu sual üzerine vakti öğrenmek için saate nasıldan bakılırsa, o da küçük çocuğuna baktı ve şu cevabı verdi:

— Pierre mi? Yirmi dokuz aylık. Hanımefendi.

İki buçuk deseydi aynı kapıya çıkardı; ama küçük Pierre çok akıllı ve yaşına göre binlerce şaşırtıcı şey yaptığı için, kadınlara onu olduğundan biraz daha yaşlı, dolayısıyla biraz daha az harika çocuk olarak takdim ederse, diğer anneler daha az kıskanırlar diye korkar. Pierre'inin bir gün bile ihtiyarlatılmamasına istemekte başka bir sebebi daha var. Çünkü onu küçücük, bebecik olarak muhafaza etmek arzusunda. O ne kadar büyükse, çocuğu olmaktan o kadar uzaklaşacağını pekâlâ bilir. Yavaş yavaş elinden çıktığını hissederek. Ne yazık ki bu nankörler bağı çözmekten başka şey aramazlar. İlk ayrılık doğumla beraber başlar. O zaman istediğiniz kadar anneleri olun, nafile; onları alıkoymak için artık bir göğsünüz, bir de iki kolunuzdan başka şey kalmamıştır.

İşte bütün bunlar yüzünden Pierre tam yirmi dokuz aylıktır. Sonra bu, güzel bir yaştır ve bana doğ-

rusu çok saygı ilham eder; hareket tarzları bana karşı fevkalade iyi olan bu yaşta bir hayli dostum var benim. Ama bu genç dostlarımın hiç biri Pierre kadar muhayyile sahibi değildir. Pierre'in, fikirleri bir araya getirme tarzında aşırı bir kolaylık ve biraz da uçarılık vardır.

Bazı çok eski fikirleri o hatırlar. Bir ayı geçkin bir zamandan beri ortada olmıyan yüzleri tanır. Kendisine verilen renkli resimlerde onu çok hoşlandıran ve üzen bin özellik yakalar. Tercih ettiği ve ancak sahifelerinin henüz yarısını yırttığı resimli kitabı karıştırırken, yanakları pençe pençe kızarır, gözlerinden de çok keskin bir ışık geçer.

Annesi bu renkten ve gözlerden ürker; fazla çalışmanın bu kadar küçük ve henüz yumuşak olan bir kafayı yormasından korkar; ateşlenmesinden, her şeyden korkar. Gurur duyduğu için çocuğuna felâket getirmekten korkar. Bu sebeple işi, çok iftihar ettiği oğlunun, kocaman ve manasız bir yüz, ölü bakışlı mavi gözler, yanaklar altında adeta kaybolmuş bir ağız ve kof bir sihhati belli eden bir halle her gün dükkânın eşğinde gördüğü fırıncının oğluna benzemesini temenniye kadar vardırır.

Bu çocuk hiç olmazsa endişe vermez. Halbuki Pierre her an renk değiştirir; küçük elleri ateş gibi yanar ve beşiğinde rahatsız bir uykusu vardır.

Doktor da küçük dostumuzun resimlere bakmasını hiç istemez. Fikir bakımından sükûn tavsiye eder.

— Onu küçük bir köpek gibi büyütün, der. Bu da güç değildir!

İşte bunda yanılıyor. Aksine bu çok güç bir ıstıraktır. Doktorun yirmi dokuz aylık bir çocuğun psikolojisi hakkında hiç fikri yok. Sonra doktor küçük köpeklerin hepsinin düşünce bakımından sükûn içinde yetiştiğinden emin midir? Ben bir tanesini bilirim ki daha henüz altı haftalık iken bütün gece rüya görür ve uykusunda gülmeden göz yaşına üzücü bir kolaylıkla geçerdi. Odamı en birbirini tutmaz hislerin ifadeyle doldururdu. Bu mu sükûn?

Yok canım! Bu yüzden küçük hayvancık ta Pierre gibi oluyor: zayıflıyordu. Mahaza ölmedi, yaşadı. Pierre'de de uzun bir ömrün tohumları var. Esaslı hiç bir uzvunda hastalık yok. Ama onu daha sıska, daha az sararmış görmek istiyorlardı.

Paris, bu küçük Parisliye iyi gelmiyor. Orada sıkıldığından değil, aksine bu şehirde haddinden fazla eğleniyor; onu oraya çeken haddinden fazla renk ve hareket var; hissedilmesi ve anlaşılması gereken haddinden fazla mevzu ile karşı karşıyadır; işte bütün bunlar onu Paris'te çok yoruyor.

Temmuz ayında, annesi onu, sapsarı ve sıska bir halde dağının yamacında çamlar, vadisinin dibinde otlar ve ineklerden başka şey görülmiyen İsviçre'nin bir köşesine götürdü.

Böyle bir istirahat büyük ve sâkin Tabiatının sinesinde üç ay sürdü; bu üç ay yüze gülen manzara- lar ortasında geçti ve bu müddet zarfında çocuk çok kızarmış ekmek yedi. Ekim ayının ilk günlerinde yepyeni, tamamen değişmiş bir Pierre'in döndüğüne şahit oldum. Esmerleşmiş, yanmış, kavrulmuş, yanıklara

adeta tombullaşmış, elleri kara, sesi tok, gülüşü gürültülü bir Pierre'cik olmuştu.

Annesi sevinç içinde:

— Pierre'ime bakın, iğrenç bir şey oldu. Bir buçuk franklık bir bebeğin renkleri var onda.

Ama bu renkler devam etmedi. Bebek, çok nadir ve ince bir şeyin tesiriyle sarardı, tekrar sınırlı ve zarın bir mahluk oldu. Paris tesirini tekrar gösteriyordu. Hiç bir yerde görülmediği halde her yerde olan espirili Paris'i, zevki, nükteyi ilham eden, insanı altüst eden, hattâ çok küçük yaşta bile insanı yaratıcı yapan Paris'i kastediyorum.

İşte yine resimler üzerinde sararıp solan ve kızaran Pierre ile karşı karşıyayız. Aralığın sonuna doğru onu asabî buldum; gözleri irileşmiş, küçük elleri kuru kemik kalmıştı. Uykusu fena idi, artık yemek yemek istemiyordu.

Doktor:

— Hiç bir şeyi yok; Yemek yedirin ona, diyordu.

Ama çaresi? Zavallı annesi her şeyi denemişti, fakat hiç bir işe yaramamıştı. Bu yüzden ağlıyordu, ama Pierre yemek yemiyordu.

Noel gecesi Pierre'e çok sayıda hokkabaz, at ve asker geldi. Ertesi sabah annesi şöminenin önünde sabahlığı sırtında, elleri sarkık bir halde bütün bu sırtır yüzlü oyunculara şüphe ile bakıyordu.

İçinden:

— Bunlar da onu yine heyecanlandıracak! O kadar da çok kil diyordu.

Ve yavaşça, Pierre'i uyandırmaktan da çekinerek kendisine hain gibi gelen hokkabazı, ilerde oğlunu mu-

harebelere sürüklemeye muktedir sanarak korktuğu askerleri kucakladı, zararsız kırmızı atı da alarak ayaklarının ucuna basa basa gitti bütün bu oyuncakları dolabına sakladı.

Ocağın içinde yalnız bir adamcağızın hediyesi olan ve içi beyaz boyalı tahtalarla dolu bir kutuyu, bir frank değerindeki bir ağılı bırakarak gitti, küçük karyolanın yanına oturdu, oğlunun uyumasını seyretti. Kadını o ve yaptığı iyi işteki dalavere kokusu onu tebessüm ettiriyordu. Fakat bebeğin mavileşmiş göz kapaklarını görerek yeniden şöyle düşündü:

— Bu çocuğa yemek yedirtmemek çok fena!

Daha giyinir giyinmez, küçük Pierre kutuyu açtı, koyunları, inekleri, atları, ağaçları, bürümcek kâğıdından yapılmış ağaçları gördü. Tam söylemek lâzım gelirse bu, ağıldan ziyade bir çiftlikti.

Erkek ve kadın çiftçiyi gördü. Erkeği bir orakla kadını bir tırmık taşıyordu. Çayıra ot biçmeye gidiyorlardı; ama yürüyor gibi bir halleri yoktu. Kadının başında hasır bir şapka, sırtında kırmızı bir entari vardı. Pierre ona öpücükler kondurdu ve yüzünü karaladı. Evi gördü: o kadar küçük ve basıktı ki kadın orada ayakta duramazdı; ama bir kapısı vardı ve Pierre onun ev olduğunu bu kapıdan anladı.

Bu boyalı oyuncak şahıslar bir küçüğün vahşi ve taze gözlerinde nasıl bir tesir bıraktılar? Bilinmez, ama bu sihir oldu. Onları küçük avuçları içinde sıkıyordu. bu yüzden avuçları yapış yapış oldu; onları küçük masasının üzerine diziyor ve adlarıyla ve ihtirasın diliyle çağırıyordu: dada! tutu! mumu! Kaygan ve dik gövdeli, yongadan yaprakları bir mahrut teşkil eden o ye-

yeşil renkteki acaip ağaçlardan birini kaldırarak: "Bir çam! diye haykırdı.

Annesine bu bir nevi ilham gibi geldi. Ona kalsa, o bunu dünyada bulamazdı. Bununla beraber dik bir gövde üstünde, mahrut şeklinde yeşil bir ağaç, olsa olsa bir çamdır. Ama onun bunu anlaması için Pierre'in söylemesi gerekti:

— Meleğim! diyerek onu öyle kuvvetle kucakladı ki ağılın hemen dörtte üçü devrildi.

Mahaza, Pierre kutudaki ağaçlarla dağda açık havada gördüğü ağaçlar arasında bir benzerlik keşfediyordu. O annesinin görmediği daha başka şeyler de görüyordu. Bütün bu renkli tahta parçaları onun gözleri önüne dokunaklı hayaller getiriyordu. Onlar vasıtası ile Alplerin tabiatı içinde tekrar yaşıyordu; kendisini bollukla beslemiş olan o İsviçre'de ikinci defa oluyordu. Fikirler birbirine bağlandığı için, yemeği düşündü ve:

— Sütle ekmek istiyorum, dedi.

İçti ve yedi. İştihası kendini gösterdi. Akşam yemeğini de o sabahki kavalı gibi yedi. Ertesi gün ağılı tekrar görünce açlık hissetti. Muhayyile sahibi olmanın şu tesirine bakın! On beş gün sonra, iri bir adamcık olmuştu. Annesi sevincinden uçuyor ve:

— Bakın şuraya, ne yanaklar! Ne yanaklar! Yarım fıranğa satın aldığımız gerçek bebekler gibi! Bu, zavallı M.X.'in ağılının eseridir, diyordu.

III

JESSY

Londra'da, Elisabeth'in saltanat günlerinde, kim-
senin bilmediği **İnsan Hataları** adlı eseri yüzünden Bo-
gus adıyla maruf fakat esas ismi Bog olan ünlü bir
bilgin vardı.

Yirmi beş yıldır çalışmasına rağmen Bogus henüz
hiç bir şey yayınlamamıştı; ama tashihten geçmiş ve
bir pençerenin boşluğunda tabletler üzerine sıralanmış,
olan manüskrişi on ciltten aşağı değildi. Birincisi, di-
ğerlerinin hepsinin ruhu olan doğmak hatasını ele alı-
yordu. Takip eden ciltlerde, küçük çocukların ve kız-
ların, gençlerin, olgun insanların, ihtiyarların ve Dev-
let adanları, satıcılar, askerler, aşçılar, naşirler ilâh...
gibi değişik meslek erbabının hataları görölüyordu. Hen-
üz tamamlanmamış olan son ciltler, şahsi ve mesleki
bütün hatalardan ileri gelen Cumhuriyetin hatalarının
ihtiva ediyordu. Bu güzel eserde fikirlerin zincirlenmesi
o şekildeydi ki geri kalanının, berbat hale getirmeden,
bir sahifesi bile atılamazdı. Deliller birbiri-nden çıkıyor
ve muhakkak ki sonuncudan şu neticeye varılıyordu ki
hayatın ruhu kötülüktür, hayat bir miktar olarak alı-
nırsa, yer yüzünde ne kadar hayat varsa, o kadar da
kötülük olduğu matematik bir kesinlikle ifade edilebilir.

Bogus evlenmek gibi bir hata işlememişti. Küçük evinde yalnız başına Kat adında ihtiyar bir vekilharç kadınla yaşıyordu. Kadının asıl adı Catherine idi, ama Southampton'lu olduğu için Bogus ona Clausentina derdi.

Filozofun kafaca kendisinden daha dun olan kız kardeşi hata üstüne hata işliyerek şehirdeki bir kumaş tacirini sevmiş, onunla evlenmiş ve bir kız doğurmuş. Adını da Jessy koymuştu.

Son hatası, on yıl süren bir evlilikten sonra, ölmesi ve kendisinden sonra yaşayamayan kumaş tacirinin ölümüne sebep olmasıydı. Bogus acıyarak yetimi evine aldı; bir taraftan da yetimin kendisine çocuk hataları bakımından iyi bir örnek olacağını umuyordu.

O zamanlar kızcağız altı yaşında idi. Doktorun evine geldiği ilk sekiz gün zarfında, ağladı ve ağzını bıçaklar açmadı. Dokuzuncu günü sabahı Bog'a :

— Annemi gördüm, dedi. Bembeyazdı, entarisinin bir kıvrımında da çiçekler vardı; onları yatağının üzerine serpti, ama bu sabah onları bulamadım, verin bana onları, hadi verin annemin çiçeklerini.

Bog bu hatayı not etti fakat yaptığı tefsirde bunun masum ve aşağı yukarı hoş bir hata olduğunu kabul etti.

Birkaç zaman sonra, Jessy Bog'a :

— Bogus dayı, dedi, sen ihtiyarsın, sen çirkinsin; ama seni çok seviyorum, sen de beni çok sevinelisin.

Bog kalemini aldı; fakat zihnini biraz yorunca, üzerinde artık çok genç hali bulunmadığını ve hiç bir zaman da güzel olmamış olduğunu kabul ederek çocuğun sözünü not etmedi. Sadece:

— Neden seni sevmeliymişim, Jessy? dedi.

— Çünkü ben küçüğüm.

Bog kendi kendine şöyle sordu :

“Küçükleri sevmek gerektiği doğru mudur? Olabilir; gerçekten de onların sevmeye büyük ihtiyaçları var. Yavrularına sütlerini ve sevgilerini veren annelerin alelumum yaptıkları hatalar bu sebepten mazur görülebilir. Eserimin bu, tekrar ele almam gerekecek olan bir faslıdır.”

Doğum gününün sabahı, kütüphanesi dediği ve kitapları ile kâğıtlarının bulunduğu salona girince, burnuna güzel bir koku geldi ve pençeresinin önünde bir saksı karanfil gördü.

Bu, üç çiçek, ama ışığın neşeyle okşadığı çok kırmızı üç çiçektir. Bu ilim odasında her şey, güzel kumaşlı eski koltuk, ceviz masa, kızıl dana derileri, parşömenleri ve domuz derileri içinde kitapların eski biçim sırtları yüze gülüyordu. Onlar gibi kurumuş olan Bogus onlar gibi gülümsemeye başladı. Jessy onu kucaklayarak:

— Bak, Bogus dayı, bak, dedi. Şu göktür (Etrafı kurşunla çevrili camlar içinden havanın hafif mavisini gösteriyor); sonra daha aşağıdaki de yeryüzü, çiçekli yer yüzüdür (Karanfil saksısını gösteriyordu); sonra, onun da altında siyah iri kitaplar, onlar da cehennem.

Bu siyah iri kitaplar, pençerenin altındaki boşluğa sıralanmış on ciltlik İnsan Hataları'nın ta kendisiydi. Jessy'nin bu hatası, doktora sokaklarda ve parklarda yeğeniyle gezmek için birkaç zamandır ihmal ettiği eserini hatırlattı. Çocuk binlerce hoş şey keşfediyor ve

ömründe dışarıya ayak basmamış olan Bogus'e de keşfettiriyordu. Manüskrillerini yeniden açtı, ama içinde ne çiçek, ne de Jessy olan eseri, ona tamamen yabancı geldi.

Bereket versin, felsefe yardımına koştu ve aklına şu yüksek fikri getirdi: Jessy on para etmezsin biridir. Bu hakikat eserinin temeli için zarurî olduğundan, düşündükçe, ona daha sıkı sıkıya sarıldı.

Bu mevzu üzerine derin düşüncelere daldığı bir gün, Jessy'yi kütüphanede, karanfillerin bulunduğu pencerenin önünde bir iğneye iplik geçirirken buldu. Ona ne dikmek istediğini sordu.

Jessy:

— Kır langıçların gittiğini demek bilmiyorsun, Bogus dayı, cevabını verdi.

Bogus'un bundan hiç haberi yoktu; zira ne Plinius'te (1) ne Avicenne'de (2) böyle şey bahis mevzuu idi. Jessy devam etti:

— Bunu bana dün Kat söyledi.

Bogus:

— Kat mı? diye haykırdı. Bu çocuk galiha muhterem Clausentina'yı kastediyor!

— Kat dün bana: "Kır langıçlar bu yıl her zamankinden daha önce gittiler: bu, kışın erken geleceğine ve sert olacağına işarettir." Kat işte böyle söyledi. Sonra annemi saçları arasında bir ışıkla beyaz ertari içinde gördüm: ama geçen seferki gibi çiçeği yok

(1) **Plinus**: Romalı bir biyolog. Yetmiş dokuz yılında Vesuve yanardağının bir infilakında can vermiştir.

(2) **Avicennus**: İbni Sina.

tu. O da bana: "Jessy, dedi, sandıktan Bogus dayının kürklü hırkasını çıkarmak ve söküşü filân varsa dikmek lâzım". Uyandım, kalkar kalkmaz da hırkayı sandıktan çıkardım; bir çok yerinden sökülmüş olduğu için o yerleri dikeceğim.

Kış geldi ve kırlangıçların haber verdikleri şekilde sert oldu. Hırkasına bürünmüş olan Bogus, ayaklarını ateşe göstererek eserinin bazı fasıllarını birbirine bağlamaya çalışıyordu. Ama yeni tecrübelerini alemşumul kötülüğün nazariyatı ile bağdaştırmaya muvafak olduğu her defa, Jessy ona nefis bir bardak bira getirerek veya sadece gözlerini ve tebessümünü göstererek fikirlerini altüst ediyordu.

Yaz tekrar gelince, dayı ile yeğen kırlara dolaşmaya çıktılar. Jessy bu gezintilerden otlar getiriyor, dayısına adlarını söylüyor, akşam da özelliklerine göre tasnif ediyordu. Bu gezintilerde küçük kız şaşmaz bir akla ve sevimli bir ruha sahip olduğunu gösteriyordu. Yine bir akşam, gündüzün topladığı otları masanın üzerine yayarken Bogus'e:

— Bogus dayı, bana gösterdiğin bütün otları artık adları ile biliyorum, dedi. İşte şunlar iyi edenler, şunlar da teselli edenler. Daima tanımak, başkalarına da tanıtmak için onları saklamak istiyorum. İçinde kurutmak için iri bir kitaba ihtiyacım var.

Bog :

— Şunu al, dedi.

Ve ona İnsan hataları'nın ilk cildini gösterdi. Kitabın her sahifesi bir otla dolunca, ikincisi alındı ve üç yaz zarfında doktorun başeseri tamamen bir ot koleksiyonu haline döndü.

SUZANNE'IN KİTAPLIĞI

I

BAYAN D....YE

Paris, 15 Aralık 188..

İşte yeni yılın ilk günü yaklaşıyor. Bugün hediye ve temennilerin günü olduğundan, en iyi hisse çocukların olur. Bu da çok tabiidir. Onların sevmeye büyük ihtiyaçları vardır. Sonra hoş tarafları, fakir oluşları. Hatta lüks içinde doğmuş olanlar bile ne verilsene ona sahiptirler. Hasılı karşılık olarak bir şey vermezler; bu sebepten insan onlara hediye vermekten zevik duyar.

Onlara oyuncak ve kitap seçmekten daha enteresan hiç bir şey yoktur. Bir gün oyuncaklar üzerine felsefi bir yazı yazacağım. Bu benim imrendiğim bir mevzudur, uzun ve ciddi bir hazırlık yapmadan ele almaya cesaret edemiyorum.

Bugün çocukları dinlendirmeye tahsis edilen kitaplarla iktifa edeceğim, siz de beni bu işe davet etmek arzusunu gösterdiğiniz için, size bu mevzu ile ilgili birkaç düşüncemi sunacağım, Hanımefendi.

Önce bir sualle karşılaşıyoruz. Çocuklara tercihen sırf onlar için yazılmış kitaplar mı vermeli?

Bu suali cevaplandırmak için, tecrübe kâfidir. Dikkatı çeken nokta şudur ki çocuklarda ekseriya onlar için yazılmış kitapları okumaya karşı dehşetli bir isteksizlik vardır. Bu isteksizliği izah etmek çok kolaydır. Daha ilk sahifelerde yazarın onları kendi âlemine götürecek yerde çocukların âlemine götürmeye çalıştığını hissederler, dolayısıyla onun tutumu yüzünden insan ruhunun her yaşta su gibi hasretini duyduğu o yeniliği, o meçhulü bulamazlar. Bu küçükler bilginleri ve şairleri meydana getiren merakın eline daha o yaşta düşmüşlerdir. Kendilerine kâinatın, mistik kâinatın açıklanmasını isterler. Onları kendi üzerlerine döndüren, onları kendi çocukluklarının seyri içinde tutan yazar onları dehşetli sıkar.

Bununla beraber, alelumum söylendiği gibi çocuklar için çalışıldığı zaman, maalesef böyle hareket olunuyor. Küçüklere benzemeye gayret ediliyor. Çocuk olunuyor, ama safiyet ve şirinlikten mahrum bir çocuk olunuyor. Bana dünyanın en iyi niyetiyle verilen Yanmış Kolej adlı bir kitabı hatırlıyorum. Yedi yaşında idim, bunun bir budalalık olduğunu anladım. Bu Yanmış Kolej cinsinden bir tane daha okusaydım, kitap denen şeyden tiksiniirdim; halbuki kitaba bayılırdım.

Bana:

— İyi ama, diyeceksiniz, genç dimağların seviyesine de inmek lâzımdır.

Elbette, yalnız umumiyetle tutulan yolla bunda pek muvaffak olunmuyor; bu yolda budalalık etmek, saçma bir ton kullanmak, kuvvetsiz şeyleri incelikten mahrum bir şekilde söylemek, nihayet olgun bir di-

mağı hoşlandıran veya ikna eden her şeyden kendini alıkoymaktan ibarettir.

Çocuklar tarafından anlaşılacak için, hiç bir şey güzel bir dehanın yerini tutamaz. Küçük oğlan ve kızların en çok sevdikleri eserler, kısımları arasındaki güzel bağlanmış aydınlık bir bütün teşkil eden kuvvetli ve çok mantıklı bir üslupla yazılmış, içi büyük ibdalarla dolu yüksek kitaplardır.

Çok küçük çocuklara birçok kere *Odyssieia*'dan iyi bir dille tercüme edilmiş bir hayli parça okuttum. Bu çocuklar mest oldular. *Don Quichotte* bazı kısımlarını almamak şartıyla, on iki yaşındaki bir ruhun içine dalabileceği en hoş bir kitaptır. Ben, okumayı öğrenir öğrenmez, *Cervantes*'in bu doyurucu kitabını okudum. onu o kadar sevdim, o kadar iyi hissettim ki bu gün kalbimdeki neşenin büyük bir kısmını onu okumaya borçluyum.

Robinson Crusoe bile, ki bir asırdan beri çocukluğun klasik eseri olmuştur, zamanında ciddi insanlar. Londra'nın tacirleri ve kralın denizcileri için yazıldı. Yazar ona bütün sanatını, bütün fikir doğruluğunu, geniş bilgisini, tecrübesini koydu. Bu da okul öğrencilerini eğlendirmek için elzem olan biricik husus olarak kendini gösteriyor.

Sözünü ettiğim bu şaheserlerde bir dram ve tipler vardır. Fikirler soyut bir şekilde ifade edildiği zaman, bir kitap dünyanın en iyi kitabı da olsa bir çocuk için manasız kalır. Soyutlaştırma ve soyut bir şeyi anlama melekesi insanlarda geç ve çok değişik bir şekilde gelişir. Bir sitem olarak söylemiyorum, benim altıncı sı-

ıftaki öğretmenim ne bir Rollin (1) ne de bir Lhomond (2) idi; o bize tatilde kafamızı dinlendirmeniz için Masillon'un (3) *Petit Carême*'ini okumamızı söylerdi. Altıncı sınıf öğretmenim bunu bize, kendisinin de onu okuyarak dinlendiğine inandırmak ve bizi hayrette bırakmak için tavsiye ederdi. *Petit Carême*'in ilgilececeği bir çocuk tabiat üstü bir mahluk olurdu. Sonra, bana sorarsanız, insan hiç bir yaşta böyle eserlerden hoşlanmaz.

Çocuklar için yazdığınız zaman, özel bir tarza basırmayın. Çok iyi düşünün, çok iyi yazın. Yazınızda her şey canlı, her şey büyük, geniş ve kuvvetli olsun. Okuyucularınızın hoşuna gitmeniz için tek sır bundadır.

Bunları söyleyince, bu hususta her şeyi söylemiş olurum, ama yine bir nokta kalıyor: Yirmi yıldan beri Fransa'da, hatta kuvvetle sanıyorum ki bütün dünyada, bir fikir var: çocuklara şiirle kafaları bozulur korkusu ile yalnız ilim kitabı vermek.

Bu fikir herkesin kafasında öyle kökleşmiştir ki. Bugün Perrault'nun (4) eserlerini tekrar basarken tutulan hedef çocuklar değil yalnız artistler ve kitap meraklıları oluyor. Meselâ Perrin ve Lemerre'in çıkart

(1) Rollin : Paris'te doğmuş, Üniversiteye rektör olmuş bir Fransız humanisti ve tarihçisi. (1661-1740)

(2) Lhomond : "Gramaire latine" eserinin müellifi olan bir Fransız gramercisi. (1727-1794)

(3) Masillon : Bir Fransız vaizi ve metinde adı geçen eserin yazarı. Tatlı ve ikna edici hitabeti onu sayılı hatiplerden biri haline getirmiştir. (1663-1742)

(4) Perrault : Paris'te doğmuş, bir Fransız edibi ve şairidir. Bilhassa: çocuk masalları (Parmak çocuk - Gelincik hanım - Çizmeli kadı - Külkedisi) ile meşhurdur. (1628-1703)

tıkları tabılara baktır. Bunlar amatörlerin kitaplığına gidiyor ve sırtlarına yaldızlı kelimeler basılarak marokenle zengince ciltleniyor.

Buna karşılık, çocuklara hediye edilecek kitapların resimli katalogları üstünde onların arzusunu kanıçılmak için yengeçler, örümcekler, tırtıl yuvaları, gaz maskeleri görülüyor. Bunlar karşısında insan çocuk olduğuna pişmanlık duyar. Her yıl sonunda, Okyanusun dalgaları gibi sayısız ilmî neşriyat bizi de, ailelerimizi de istilâ ediyor ve boğuyor. Bize günümüzü karartıyor. Artık güzel şekiller, asil düşünceler, sanat, zevk gibi insani hiç bir şey kalmadı. Sadece kimyevî reaksiyonlar ve fizyolojik haller...

Dün bana Sanayideki Harikaların Alfebesi'ni gösterdiler!

On yıl içinde, hepimiz elektrikçi olacağız.

Aslında hayırsever bir adam olduğu halde Bay Louis Fiugier küçük çocuk ve kızların hâlâ *Peau d'Anem* masalını okuyabilme ihtimali karşısında mutad soğuk kanlılığını kaybediyor. Anne ve babalara çocuklarının elinden Perrault'nun Masalları'nı almalarını, yerine dostu doktor Sudovicus Ficus'ün eserlerini koymalarını söylemek için kitabının başına hususî surette bir yazı yazmıştır. -Mademosille Jeanne, kapa o kitabı, çok hoş bulduğun ve seni ağlatan o "Hava rengi, Mavi kuş"u at elinden, lütfen, çabuk eterleşmeyi oku. Yedi yaşına geldiğin halde protoxyde d'azot'un anestezi kudreti hakkında bir fikrinin olmayışı çok ayıp.

Bay Louis Figuiet perilerin muhayyel varlıklar olduğunu keşfetmiştir. Bu sebeple çocuklara onlardan bahsedilmesine tahammül edemiyor. O çocuklara mu-

nayyel hiç bir tarafı olmayan kuş gübresinden bahsediyor. -Halbuki, doktor, periler asıl muhayyel oldukları için mevcuttur. Onlar, halk gelenekleri sayesinde daima genç kalan şiire tabii şekilde açık bulunan saf ve taze muhayyilelerde yaşarlar.

Şairane bir fikir ilham eden, güzel bir duygu aşıl原因, hasılı ruhu heyecana getiren en ufak bir kitap çocuklar ve gençler için, sizin mekanik bilgilerle tıklım tıklım dolu olan kitaplarınızdan bin defa daha iyidir.

Küçük ve bizim gibi büyük çocuklara nazım veya nesir şeklinde yazılmış güzel hikâyeler, güldüren veya ağlatan ve bizi sihir âlemi içine götüren yazılar lâzımdır.

Daha bugün bana gönderilen **Sihirli Dünya** adlı ve içinde on iki peri masalı bulunan bir kitabı zevkle aldım.

Onları bir araya getiren nazik ve bilgin adam, Bay de Lescure, başlangıç yazısında, peri dünyasının ruhun hangi ezli ihtiyacına cevap verdiğini izah ederek şöyle diyor:

"Dünyayı, gerçeği ve bunların yarattığı hayat kırıklıklarını, mağrur ruhlar için dayanılmaz olan hakaretlerini, ince ve hassas kişiler için çok acı olan sert yumruklarını unutmaya ihtiyacı, âlemşumul bir ihtiyaçtır. Hulya, gülmeye nazaran insanı hayvandan daha çok ayırt eder ve üstünlüğünü sağlar".

İşte bu hulya ihtiyacını, çocuk duyar. Muhayyilesinin çalıştığını hisseder ve bu yüzden masallar ister.

Masal yazarlar bu dünyayı kendilerine göre değiştirirler; zayıflara, basit insanlara, küçüklere de onu

kendi arzularına göre değiştirme fırsatı verirler. Bu sebepten en sempatik tesiri onlar bırakırlar. Tahayyü etmeye, hissetmeye ve sevmeye onlar yardım ederler.

Çocukların kafalarını cücelerle, perilerle doldurarak onları aldatıyorlar diye korkmayın. Çocuklar bu sevimli hayaletlerin dünyada mevcut olmadıklarını pekâlâ bilirler. Onları aldatan asıl sizin komik ilminizdir. tashihi güç hataları o eker. İtimatsızlık nedir bilmeyen çocuklar Bay Verne'e ⁽¹⁾ inanarak bir mermi içinde aya gidildiğini ve bir organizmanın yer çekimi kanunlarını zarar görmeden bertaraf ettiğini tasavvur ederler.

Semavî mesafelerin, eskî ve saygıdeğer astrominin asıl kanunları üzerine yapılan bu karikatürler güzellikten mahrum oldukları kadar hakikatten de uzaktır.

Ne zekâyâ, ne de hisse hitap eden metotsuz bir ilimden, ameli tarafı sahte olan bir edebiyattan, çocuklar ne fayda görürler?

Tekrar güzel masallara, şairlerin ve milletlerin şiirine, güzelin yarattığı iç titremelerine dönmek gerek.

Ne yazık! Bizim cemiyetimiz muhayyileden korkan eczacılarla doludur. Böyle korkmaları çok yersizdir. Dünyaya, hayalleriyle bütün güzelliği, bütün doğruluğu veren muhayyiledir. Ancak onun vasıtası ile büyük olmak mümkündür. Ey anneler! Muhayyile çocuklarınızı mahvedecek diye korkmayın, aksine, onları adi hatalardan, kolay yanılgılardan o koruyacaktır.

(1) Verne : Julis vernes.

II

PERİ MASALLARI ÜZERİNE DIALOG

LAURE, OCTAVE, RAYMOND

Laure

Güneşin battığı yeri örten kızıl şerit sarardı, ufuk portakal rengi bir ışığa büründü; onun üzerinde gök çok soluk yeşil bir renk aldı. İşte ilk yıldız; bembeyaz ve titrek; ama bir başkasını, arkadan bir başkasını daha keşfediyorum ve biraz sonra onları saymak mümkün olmayacak. Parkın ağaçları kara kara görünüyor ve büyümüşe benziyorlar. İlerde, diken çitler arasından aşağı doğru inen ve her çakılını iyi bildiğim patika, bana şu dakikada, derin, tehlikeli ve esrarlı geliyor, elimde olmadan onun rüyalarda görülen diyarlara götürdüğünü tahayyül ediyorum. Güzel gece! Nefes almak da ne kadar hoş! Sizi dinliyorum, kuzenim; mademki peri masalları üzerine söyleyecek çok meraklı şeyleriniz var, bize onlardan bahsedin. Yalnız, ıstırham ederim, onları berbat etmeyin; haber vereyim ki ben onları taparcasına severim. Hatta o derece ki gülyabaniler ve periler "doğru mu" diye soran kızımın biraz içerlerim.

Raymond

Kızınız asrın çocuğudur. Onda şüphe akıl dişleri çıkmadan önce başlar. Ben o kısa etekli filozofun ekolinden değilim, perilere inanırım. Mademki insanlar yaratmıştır, o halde periler mevcuttur, kuzinım. Ta hayyül edilen her şey gerçektir: hatta gerçek olan bir tek şey varsa o da budur. Yaşlı bir papas gelse de bana: "Şeytanı gördüm, kuyruğu ve boynuzları var" dese bu yaşlı papaza: "Pederim, faraza Şeytanın olmaması ihtimalini de kabul etsek, bu sözlerinizle siz onu yaratmış oldunuz; şimdi artık muhakkak ki mevcuttur, sakının ondan!" derdim. Kuzinım, perilere, gulyabani- lere ve geri kalanlarına inanın.

Laure

Perilerden bahsedelim, geri kalanları bırakalım. Demin bize bilginlerin masallarımızla meşgul olduklarını söylüyordunuz. Size tekrar ediyorum, onları bertaraf etmelerinden müthiş korkuyorum. "Le Petit Chaperon Rouge"u (1) "nursery"den alıp (2) Enstitüye götürmek! Bu olacak iş mi?

Octave

Ben bu günün bilginlerini daha kibirli, her şeyi beğenmez sanırdım; ama görüyorum ki çok musamaha-

(1) Le Petit Chaperon Rouge : Bir çocuk masalı. Dilimize Kırmızı başlıklı Kız veya Gelincik hanım adları ile çevrilmiştir.

(2) Nursery : İngilizce bir kelimedir ve çocuk odası manasına gelir

kârsınız ve tamamen saçma, fevkalâde çocukça olan hikâyeleri yabana atmıyorsunuz.

Laure

Peri masalları saçma ve çocukçadır, bunda şüphe yok. Fakat bunu kabul etmek bana acı geliyor, onları o kadar güzel buluyorum ki.

Raymond

Kabul edin, kuzinim, korkusuzca kabul edin. İlyada da çocukçadır, ama insanın okuyabileceği en güzel şiirdir. En güzel şiir çocuk karakterindeki milletlerin şiiridir. Milletler şarkıdaki bülbül gibidirler: yüreklerinde neşe oldukça, iyi öterler. Yaşlandıkça, ağırlaşırlar, bilgînleşirler, endişelenirler, en iyi şiirleri bile artık enfes birer belâgat taslağı kesilir. Şüphesiz, *La Belle au Bois dormant* ⁽¹⁾ çocukça bir masaldır. Onu *Odyssea*'nın bir şanına benzeten de bu halidir. Bu güzel basitlik, klasik devirlerin edebî eserlerinde bulunmayan bu tanrısal bilgisizlik, halk hikâye ve şarkılarında çiçek halinde ve kokusu ile muhafaza edilmiştir. Octave gibi biz de hemen bu hikâyelerin saçma olduğunu ilâve edelim. Saçma olmasalardı, cazip olmazlardı. Şunu aklınızdan çıkarmayın ki saçma şeyler biricik hoş, biricik güzel, hayata letafet veren ve bizi sıkıntı yüzünden ölmekten alıkoyan biricik şeylerdir. Mâkul bir şiir, bir heykel, bir tablo bütün insanları, hatta makul olanları bile sıkar. Mesela, kuzinim, etekliğinizdeki bu volanlar,

(1) *La Belle au Bois dormant*: Çocuk masalı. Dilimize: Yüz yıl yaşıyan Kız adı ile çevrilmiştir.

bu pliler, bu büzgüler, bu fiyonglar. bütün bu kumaş oyunları saçmadır, ama aynı zamanda da çok hoştur. Sizi bundan dolayı tebrik ederim.

Laure

Kumaş bahsini kenara bırakın, siz ondan bir şey anlamazsınız. Sanatta sadece makul olmamak gerek diyorsunuz, kabul ederim. Ama hayatta...

Raymond

Hayatta güzel olarak yalnız ihtiraslar vardır, ihtiraslar da saçmadır. Hepsinin en güzeli, hepsinin en saçması olan aşktır. Ötekilerden daha az saçma bir ihtiras varsa, o da cimriliktir; bu bakımdan oda terkunç derecede çirkindir. Dickens: "Beni yalnız deliler eğlendirirler" derdi. Arasıra don Quichotte'a benzemiyeğin, yel değirmenlerini dev sanımıyanın vay halinel o yüksek ruhlu don Quichotte kendi kendinin sihirbazıydı. Tabiatla ruhunu aynı seviyede tutuyordu.

Bu, ahmak olmak demek değildir! Ahmaklar önlerinde ne güzel ne de büyük hiç bir şey görmiyenlerdir.

Octave

Raymond, bana öyle geliyor ki çok hayranlık duyduğunuz bu saçmalığın kaynağı muhayyeledir; parlak ve paradoksal bir şekil altında bize söylediklerinizin hepsinin karşılığı düpedüz şudur: Muhayyele hisli bir adamdan bir artist, cesur bir adamdan da kahraman yaratır.

Raymond

Sız oldukça doğru olarak düşüncemin yalnız bir cephesini itade ediyorsunuz; fakat muhayyele kelimesiyle neyi kastedtiğinizi, kafanızda bunun mevcut olan veya olmayan şeyleri gözönüne getirme melekesi olarak mı düşündüğünüzü bilmek isterdim.

Octave

Ben sadece lahana ekmesini bilen bir adamım, muhayyeleden de bir körün renkten bahsetmesi gibi bahsediyorum. Ama onun bu isme, ancak şekillere veya taze ruhlara varlık verdiği, bir kelime ile söylersem, yarattığı zaman lâayk olduğunu sanıyorum.

Raymond

Sizin beyan ettiğiniz şekilde muhayyele katiyen bir insan melekesi değildir. İnsan görmediği, işitmediği, hissetmediği, tatmadığı şeyi tahayyül etmekten tamamiyle âcizdir. Ben kendimi modaya kaptırmam ve sevdiğim Condillac'tan ⁽¹⁾ şaşmam. Bütün fikirler bize duyu organlarımız yolu ile gelir, muhayyelenin vazifesi de yaratmak değil, fikirleri bir araya toplamaktır.

Laure

Böyle konuşabiliyorsunuz ha? Bense, istediğim zaman melekler görebilirim.

(1) Condillac: Grenoble'de doğmuş bir Fransız filozofu. (1715 - 1780).

Raymond

Siz sırtında kaz kanatları bulunan çocukları görüyorsunuz. Yunanlılar daha önce insanlar, hayvanlar, kadınlar, balıklar, kuşlar gördükleri için centaure'lar, Sirène'ler, harpie'ler (1) görürlerdi. Muhayyelesi olan Swedenborg (2) yıldızlarda oturanları, Mars, Venüs, Saturn'ün sakinlerini tasvir eder, ama onlarda bir tek vasıt tanıamaz ki yeryüzünde olmasın; yalnız bu vasıfları en acayip bir tarzda bir arada toplar, durmadan hezeyan eder. Buna karşılık güzel ve saf bir muhayyele bakın ne yapıyor: Homeros veya daha doğrusu meçhul çoban, köpüklü denizden "bir bulut gibi" genç bir kadın çıkartıyor. Bu kadın konuşuyor, semavî sükûnetle şöyle sızlanıyor: "Ahl çocuk, seni niçin besledim... Seni evimde kötü bir nasip için doğurmuşum. Ama karıma örtülü Olympos'a gideceğim... Zeus'un tunçtan evine gideceğim, dizlerine kapanacağım; onu yumuşatacağımı sanıyorum". Böyle konuşan Thetis'dir ve tanrıçedir. Tabiat kadını, denizi ve bulutu verdi; şair onları birbirine mezcetti. İşte bütün şiir, bütün sihir bu mutlu birleştirmeler içindedir.

Bir ay ışığının, koyu dallar arasından süzülerek kayın ağaçlarının gümüş renkli gövdesine nasıl vurdu-

(1) **Centaure** : Mitolojide insan başlı at şeklinde tasavvur edilen bir arlık.

Sirène : Yarı insan, yarı balık suretinde tahayyül olunan deniz perisi.

Harpie : Mitolojide adları geçen üç devden her biri. Kanatları, vardı; yüzleri kadın yüzü, vücutları akbaba, tırnakları çengelli olarak tasvir edilirdi. Yırtıcılıkları ile meşhurdurlar.

(2) **Swedenborg** : Bir İsveç yazarı. (1688 - 1772)

ğuna bakın. Işık titriyor, bu ışık değil, bir perinin beyaz entarisidir. Onu görececek çocuklar tatlı bir korkuya kapılıp kaçacaklardır.

Periler ve tanrılar işte böyle doğdular. Tabiatüstü âlemde bir tek atom yoktur ki tabîî âlemde mevcut olmasın.

Laure

Homeros'un tanrıları ile Perrault'nun perilerini ne kadar birbirine karıştırıyorsunuz!

Raymond

Her ikisinin de menşei ve özü birdir de ondan. O krallar, o sevimli prensesler, gün gibi güzel olan o prensesler, küçük çocukları eğlendiren ve korkutan o gulyabaniler, eskiden tanrı ve tanrıçe oldular ve insanıyetin çocukluk devrini dehşet veya hazla doldurdular. Le Petit Poucet, Peau d'Ane ve Barbe - Bleue ⁽¹⁾ uzak-tan, çok uzaktan gelen eski ve saygı uyandıran masal-fardır.

Laure

Nereden geliyorlar?

Raymond

Bilir miyim ben? Bactriane ⁽²⁾ menşeli olduklarını

⁽¹⁾ Le Petit Poucet: Bir çocuk masalı. Dilimize "parmak çocuk" adı altında çevrilmiştir.

Peau d'Ane: Diğer bir çocuk masalı.

Barbe - Bleue: Mavi sakal masalı.

⁽²⁾ Bactriane: Eski İranlıların oturdukları bugün Türkistan'la İran arasında bulunan eski Asya memleketlerinden biri.

iddia ettiler ve hâlâ öyle iddia ediyorlar; bu çetin di-yarda, teremantin ağaçları altında Yunanlıların, Latin-lerin, Keltlerin, Jermentlerin bedevi cetleri tarafından yaratıldıklarını ileri sürüyorlar. Bu nazariye çok ağır başlı bilginlerce ortaya atılmış ve müdafaa edilmiştir bu bilginler aldansalar da, hiç değilse üstün körü aldanmazlar. Boş şeyleri ilmi bir şekilde ortaya koymak için insanın çok kafalı olması gerektir. Birçok dilde ancak bir hayli dile vakıf olanlar saçmalayabilirler. Benim sözünü ettiğim bilginler ise hiç bir zaman saçmalamazlar. Bununla beraber, Hint-Avrupa menşeli sandıklar, fablio ve efsanelerle ilgili bazı olaylar onları içinden çıkılmaz bir mesele ile karşı karşıya bırakıyor. Kar-ter içinde kalıp *Peau d'Ane*'in Bactriane'dan geldiğini ve *roman du Renard*'ın yasef ırkına has olduğunu ispat ettikleri zaman, seyyahlar *roman du Renard*'ı Zoulous-larda, *Peau d'Ane*'i da Papous'larda (1) buluyorlar. Bittabi nazariyeleri bundan acı acı zarar görüyor Ama aslında nazariyeler iddia ettikleri şey yüzünden acı çekmek, kısımlarının birbirinden koptuğunu, şıştığını ve sonunda balon gibi patladığını görmek için yaratılıp ortaya sürülürler. Mahaza, şurası oldukça ihtimal dahilindedir ki peri masalları, bilhassa Perrault-nunkiler, insaniyetin en eski geleneklerinden gelirler.

Octave

Biraz durun, Raymond. Her ne kadar bugünkü ilme az vakıf ve bilginlikten ziyade zıraatle meşgul isem de, çok iyi yazılmış bir kitapta, gulyabanilerin Orta-

(1) Zoulous, Papous: Afrika kabileleri.

çağda Avrupayı kasıp kavuran Macarlardan başka kimseler olmadığını ve Barbe-Bleue masalının VIII. Charles zamanında asılan o canavar mareşal Raiz'in hakikate uygun hikâyesine göre uydurulduğunu okudum.

Raymond

Sevgili dostum, bız bütün bunları değiştirdik ve yazarı baron Walckenaer olan kitabınız artık bakkallara kese kâğıdı olmaya yarar. Doğru, Macarlar XI. asrın sonunda Avrupa üzerine çekirgeler gibi çullandılar; korkunç derecede yabani insanlardı; ama roman dillerinde onların adlarının şekli baron Walckenaer'in ileri sürdüğü ıstikakla tezat halindedir ⁽¹⁾. Diez, gulyabani kelimesine daha eski bir menşe veriyor; onu Alfred Maury'ye göre Etrüsk olan Latince Orcus kelimesinden getiriyor. Orcus cehennemdir, et yiyen ve beşikteki çocukların etini tercih eden hunhar tanrıdır. Gilles de Raiz'e gelince, doğru, 1440'ta asıldı. Ama yedi kadın boğduğu için değil; gün gibi aşikâr olan hayatı masalımıza hiç bir noktadan benzemez, Barbe-Bleue'yü o iğrenç mareşalle karıştırmak masalın kahramanına karşı haksızlık olur. Barbe-Bleue gösterildiği kadar kara değildir.

Laure

Gösterildiği kadar kara değil mi?

(1) Hristiyanlar Macarlara Hongres veya Hongrois derler. Gulyabani karşılığı da Fransızcada "Ogre"dir. Anlaşılan baron Walckenaer bu iki deyim arasında bir menşe benzerliği ileri sürmüş. Anatole France bunu çürütüyor.

Raymond

Kara bile değildir, çünkü güneştir.

Laure

Karılarını öldüren ve biri dragon biri de musko-
ter olan iki süvarî tarafından imha edilen güneş! Ama
gülünç şey ha! Ben sizin ne Gilles de Raiz'inizi, ne de
Macarlarınızı tanırım; fakat kocamla birlikte şuna inan-
mak bana daha mantıklı geliyor ki tarihî bir olay...

Raymond

Dur, kuzinim, asıl aldanınan siz size mantıklı geli-
yor. Bütün insanlık sizin gibidir. Eğer hata herkese
saçma görünseydi, kimse aldanmazdı. Her türlü yanlış
hükümlere meydan veren sağduyudur. Sağduyu bize
dünyanın sabit olduğunu, güneşin onun etrafında dön-
düğünü ve kutuplarda yaşayanların başaşağı yurüdük-
lerini öğretir. Sağduyudan çekinin, kuzinim. Bütün bu
dalalıklar, bütün cürümler onun adına işlenmiştir. Ka-
çalım ondan ve güneş olan Barbe-Bleue'ye dönelim.
Onun öldürdüğü yedi kadın, yedi şafaktır. Gerçekten.
haftanın her günü, güneş doğmakla bir şafağa son ve-
rir. Hint türkülerinde terennüm edilmiş olan güneş.
Goluların hikâyelerinde, itiraf ederim, feodal bir
gaddarın oldukça zalim çehresine bürünmüştür; ama
eski menşesine ve bu hain senyörde eski bir güneş tan-
rısına delâlet eden bir sıfatı muhafaza etmiştir. Adını
borçlu olduğu o sakal, havanın rengini taşıyan o sa-
kal, onda göklerin, ışığın, yağmurun, şimşeklerin tan-

ırısı ve sakalı gök renginde olan Hint tanrısı Indra'yı teşhis ettirir.

Laure

Kuzenim, lütfen söyleyin bana, birisi dragon ötekisi de musköter olan iki suvarı de Hindistan tanrıları mıdır?

Raymond

Siz Açwin'lerden ve Dioscures'lerden bahsedildiğini duydunuz mu?

Laure

Hiç duymadım.

Raymond

Hintlilerde Açwin'ler, Yunanlılarda da Dioscures'ler sabahla akşamın alaca karanlıklarını temsil ederlerdi. İşte bu şekilde Yunan mitolojisinde Dioscures Castor ve Pollux, güneş olan Theseus'un mahpus tuttuğu sabah ışığı Helena'yı kurtarırlar. Masadaki dragonla musköter kız kardeşleri olan bayan Barbe-Bleue'yü kurtarıncakla bundan ne fazla ne de eksik bir şey yapmış olmazlar.

Octave

Bu tefsirlerin mahirane uydurulmuş olduklarını inkâr etmem; yalnız, ben bunların hiç bir temele dayanmadıklarını sanıyorum. Demin beni Macarlarımla birlikte yulâflarımın başına yolladınız. Ben de size diyeceğim ki sisteminiz yeni değildir ve Dupuis, de Vol

ney, de Dulaure'un kitaplarını elinden düşürmiyen dedem, (toprağı bol olsun) bütün mezheplerin, ihadetlerin menşeiini zodiaque ⁽¹⁾ olarak görürdü. Annenin dinî hislerini çok rencide etmesine rağmen muhterem ihtiyar, İsa'nın güneş ve on iki havariyyununun da senenin on iki ayı olduklarını söylerdi. Fakat, bilgin Beyefendi, akıllı bir adamın Dupuis, Volney, Dulaure ve dedemi nasıl birbirine karıştırdığını bilir misiniz? Onların nazariyesini I. Napoléon'a uyguladı, bu usülle Napoléon'un yaşamadığını, hayatının bir efsane olduğunu ispat etti. Bir adada doğan bu kahraman Doğu ve Güney mıntıkalarında muzaffer oluyor, kudretine kışın Kuzeyde kaybediyor ve Okyanusta gözden kayboluyor. Adını unuttuğum yazar, işte açıkça güneş diyor. Onun on iki mareşali zodiaque'in on iki işareti, dört kardeşi de dört mevsimdir. Korkarım, Raymond, o akıllı insanın Napoléon hakkında düşündüğünü siz de Barbe-Bleue hakkında düşünmüyesiniz.

Raymond

Söylediğiniz gibi o yazar hem akıllı, hem de bilggin bir adamdır; adı da Jean-Baptiste Pérès'tir. 1840 ta Ajen'de kütüphaneci iken öldü. Hangi bakımdan Napoléon mevcut olmamıştır adındaki küçük kitabı, aldandı mıyorsam, 1817 de basılmıştır.

(1) Zodiaque : Dünya güneş etrafında eliptik bir düzlem üzerinde ve Ekvatora nazaran 23,27 eğimli olarak 365 günlük devrini yapmakta iken fezada 12 burcun (constellation) önünden geçtiği kabul olunmuştur. Bu on iki burcun-ki her birinin önünden geçme müddeti kabaca bir aya tekabül eder -hepsini gösteren kuşağa zodiaque, eski tabirle Zaiçe denir.

Gerçekten bu kitap, Dupuis'nin sisteminin çok zekice bir tenkididir. Size münferit, bu sebeple de kuvvetsiz bir tatbik yerini gösterdiğim nazariye, mukayeseli gramer ve mitolojiye dayanır. Grimm kardeşler, bildiğiniz gibi, Almanya'nın halk hikâyelerini topladılar. Onların bu hareketi hemen her memlekette kopya edildi; bu bakımdan bugün elimizde Skandinav, Danimarka, Flaman, Rus, İngiliz, İtalyan, Zoulous, ilâh.. masallarına ait koleksiyonlar mevcuttur. Bu çok değişik menşeli masalları okurken, insan hayretle fark eder ki hepsi veya aşağı yukarı hepsi birkaç tipten doğmaktadır. Falan Skandinav masalı falan Fransız masalından kopya edilmiş, Fransız masalı da bir İtalyan masalının başlıca özelliklerini aksettirmektedir. Bu benzerliklerin değişik milletler arasında olan devamlı alış verişlerin bir neticesi olduğu da kabul edilemez. Şu halde, demin size söylediğim gibi, insan topluluklarının bu hikâyelere, birbirlerinden ayrılmalardan önce, sahip oldukları ve bunları müşterek beşiklerinde tatırılanmıyacak kadar eski ve rahat günlerinde tahayyül ettikleri farz edildi. Ama Zoulous, Papous ve Hintlilerin öküzlerini beraberce otlattıkları ne bir bölgeden ne de bir çağdan bahsedildiği duyulmadığı için, insan kafasından çıkan kombinezonların ilk günlerde her tarafta aynı olduğunu, aynı manzaraların iptidai bütün kafalarda aynı intibai yarattığını; açlığa, aşka, korkuya aynı derecede maruz bulunan, başları üzerinde göğü, ayaklarının altında toprağı gören bütün insanların tabiat ve mukadderatı anlamak için aynı küçük dramları tahayyül ettiklerini düşünmek yerinde olur.

Sütnine masalları da başlangıçta hayatın ve eşya nın, çok saf varlıkları memnun etmeye elverişli bir tasvirinden başka şey değildi. Belki bu tasvir beyaz adamların, sarı adamların ve siyah adamların dimağında pek farklı şekilde olmuştur.

Bu böyle kabul edilince, bizim, diğer insan topluluklarını bir kenara bırakarak Hint-Avrupa gelenekleriyle meşgul olmamız ve Bactriane devrindeki cetle-
rimize kadar gitmemiz akıllıca bir iş olur, kanaatin-
leyim.

Octave

Sizi zevkle takip ediyorum. Yalnız, bu kadar karanlık bir mevzuun, böyle, konuşmanın tesadüfı akışına tehlikesizce bırakılabileceğini sanıyor musunuz?

Raymond

Siz: doğrusunu söylüyeyim, samimi bir konuşmanın tesadüfı akışı mevzum için bana, yazılı bir tetkikim mantıklı izahlarından daha az tehlikeli görünür. Bu itirafı benim aleyhime kötüye kullanmayın ha, haber ver-
reyim, bunu benim aleyhime kullanmak gibi bir üstünlük kurmaya kalkıştığınızı sezersem derhal sözümden dönerim. Bundan böyle meseleyi kesin ifadelerle ele alacağım. Söyliyeceklerimden emin olmak zevkını tadacağın, haberiniz olsun. Tezada düşersem - ki çok muhtemeldir - düşüncemin birbirine düşman kardeşlerini aynı aşk içinde kaynaştıracığım, bu suretle ikisinden iyi olana karşı haksızlık etmediğime kani olacağım. Hasılı, sert, kesin ve mümkün olursa, tanatık kesileceğim.

Laure

Bu hal size gider mi gitmez mi göreceğiz Yalnız..
buna sizi kim mecbur ediyor?

Raymond

Tecrübe. Tecrübe bana en geniş bedbinliğin ister söz ister hareketin başladığı yerde bittiğini ıspat ediyor. Konuşunca, insan kesin olarak beyan eder. Bırak şeye karar vermek lazım, ben de bunu kabul ediyorum. Böylece sizleri "Belki", "Eğer söylemek caızse" "Aşağı yukarı" gibi sözlerden ve dilimizde mevcut bu cins diğer deyimlerden kurtaracağım. Bunları yazılarda zarafetle kullanabilen tek kişi Renan'dır.

Octave

Sert olun, kesin olun. Ama, rica ederim, söyleyeceklerinizde biraz nizam olsun. Mademki artık bir teziniz var, bu tezin ne olduğunu açıkça görelim.

Raymond

Geniş bilgi edinme yolunda araştırmalar yaparken kafasını iyi sevketmesini bilenlerin hepsi peri masallarında eski efsanelerin, eski atasözlerinin bulunduğunu kabul etmişlerdir. Max Muller şöyle söyledi (sözlerini aynen nakledebileceğimi sanıyorum): "Masallar mitolojinin modern lehçesidir ve eğer ilmi bir tetkike mevzu olacaklarsa, ilk yapılacak iş her modern masalı dahası eski bir hurafeye, her hurafeyi de primitif bir efsaneye kadar çıkarmaktır."

Laure

Peki, kuzenim, siz bu çalışmayı yaptınız mı?

Raymond

Ben bu müthiş çalışmayı yapsaydım, başımda bir tek saç kalmazdı, sizleri de ancak dört çift gözlük arkasından, yeşil bir siperliğin koruyucu ışığı altında görmek zevkini tadardım. Bu çalışma yapılmadı; ama yeter sayıda bir araya getirilen malzeme, bilginlere şu kanaati vermiştir ki peri masalları havadan uydurulmuş şeyler değildir, aksine, Max Muller'in dediği gibi, "Bir çok hallerde bütün kökleriyle eski dilin ve eski düşüncenin tohumlarına bağlıdır". Çökmüş, çocuklaşmış ve insan işlerinden uzaklaştırılmış ihtiyar tanrılar: küçük çocukları ve kızları hâlâ eğlendirmeye yararlar. Dedelerimiz bu işi üzerlerine almışlardır. Bir zamanlar yer yüzünün ve göğün senyörleri olmuş olan bu ihtiyarlara daha uygun gelecek bir iş var mıdır? Peri masalları insanların unuttuğu, kuvvetli hafızası olan dindar cetlerimizin sakladığı güzel dinî şiirlerdir. Bu şiirler zamanla basitleşmiş, etrafında ve ocağın karşısında büzülmüş torunlarına bunları yün eğirirken anlatan ihtiyar kadının gevşek dudaklarında cazip halleriyle kalmıştır.

Beyaz insanlar kabileleri birbirinden ayırdılar, bir kısmı berrak bir gök altında tatlı sesler çıkararak mavi bir denizin yıkadığı köpüklü sahiller boyunca gittiler; ötekileri Kuzey denizlerinin kıyılarında yerle gökü birleştiren ve içinde her gölgenin müphem ve devâsa bir şekilde görüldüğü hüznün verici sislerle gö-

n.üldüler; başkaları sıska atlarının otladığı yeknasak istepelerde çadır kurdular; daha başkaları başları üzerinde çeliği andıran ve parlak bir sema altında sertleşmiş karlarda yattılar. Öyleleri var ki granit arazi üzerinde altın çiçeği toplamaya gittiler. Hint çocukları Avrupa nehirlerinin hepsinden su içtiler. Ama her yerde, kulubede, çadır altında veya ovada yakılmış çalı ateşi karşısında artık dede olmuş eski günlerin çocuğu evlatlarına çocukluğunda işittiği masalları tekrarlardı. Bunlar, aynı tipler ve aynı macera idi; yalnız, anlatan şahıs, farkında bile olmadan hikâyesine çok uzun zaman teneffüs ettiği havadan, kendisini beslemiş ve yakında içine alacak olan topraktan bir şeyler katardı. Kabile, arkasında, Doğu cihetinde genç veya ihtiyar ölümler arasında yatan ceddini bırakarak tekrar yürüyüşe başlardı. Fakat dudaklardan dökülmüş ve artık donmuş olan masallar Psyché'nin kelebekleri gibi (1) uçuşur ve bu narin ölümsüzler yün eğiren ihtiyar annelerin ağızlarına konarak kadim ırkın küçük çocuklarının büyümüş gözlerinde parıldardı. Fransa'nın, türkünde adı geçen "Tatlı Fransa'nın" küçük kızlarına ve oğlanlarına Peau d'Ane'ı kim öğretti? Köy ihtiyarları "Ma Mère l'Oie", durmadan yün eğiren ve durmadan hikmet savuran Ma Mère l'Oie diye cevap verirler (2) Âlimler de hemen soruşturmalarına başlarlar. Onlar Ma Mère l'Oie'yı, üstat tasvircilerin Troyes'da Sainte-Marie

(1) Psyché : Cupidon'un sevgilisi idi; Venüs'ün kıskandıracak kadar güzeldi. Daima kelebek kanatları ile tasvir edilirdi.

(2) Ma Mère l'Oie : Eski günlerin köylülerinin bütün masalların uydurulmasını atfettikleri efsanevi ihtiyar kadın. L'oe kaz demektir.

de Nesles; Dijon'da Sainte-Bénigne; Auvergne'de Saint Pourçain; Nevers'te Saint-Pierre kiliselerinin kapıları üstünde tasvir ettikleri kraliçe Pédauque'un (1) sahsında buldular. Onlar Ma Mère l'Oie'yi kral Robert'in konuşkan karısı kraliçe Bertrade'da: Charlemagne'in annesi büyük ayaklı kraliçe Berthe'te: putperest olduğu için ayakları çatal şeklinde olan Saba melikesinde: Skandinavların en güzel tanrıçesi olan kuğu ayaklı Freya'da: padişah gibi vücudu da ıslık olan Sainte Lucie'de teşhis ettiler. Ama bu, çok uzaklarda aramak, yol iz kaybetmekle vakit geçirmek demektir. Ma Mère l'Oie hepimizin ceddı. Acetlerimizin ceddı. saf yürekli, sıska kollu, günlük işlerini alçak gönüllü bir büyüklükle yapan, yaş yüzünden kuru kemik olunca ve ağustos böcekleri gibi et ve kandan mahrum kalınca. isli kirişlerin altında. ocak başında hikmet savuran ve evin bütün küçük çocuklarına. onların gözleri önüne bin bir hayal getiren o uzun masalları anlatan kadınlar değil de kimdir? Köy şiiri, tarlaların, ormanların ve çeşmelerin şiiri. ağızda diş kalınamamış ihtiyarın dudaklarından:

**Tabii kaynaklardan cehit sarf etmeden akan
O çok saf ve çok güzel sular gibi...**

taptaze dökülürdü.

Ecdadın bıraktığı kanaviçe üstüne, eski Hint zeminini üstüne, Ma Mère l'Oie hepimizin bildiği şeyleri,

(1) **Kraliçe Pédauque** : Pédauque kelimesi İtalyanca "pede d'occa"dan gelir, manası "kaz ayaklı" demektir. Kilise kapılarındaki tasvir edilen ve yazarların şu veya bu büyüğün karısına veya anasına benzettikleri bu kraliçenin ayakları kazın ayaklarını andırır. Benzetme bundan doğar.

şato, büyük kale, kulübe, besleyici tarla, esrarlı orman, güzel pransesler, köylülerin çok tanıdığı ve belki Jeanne d'Arc'ın akşam üstü muazzam kestane ağacı altında, çeşmenin yanında gördüğü o perileri dokurdu. Ee, Kuzinim, nasıl peri masallarını berbat ettim mi?

Laure

Konuşun, konuşun, dinliyorum sizi.

Raymond

Bana sorarsanız, seçmek lâzım gelse, Peau d'Ane'ya bana bırakmaları şartı ile bütün bir kütüphane dolusu filozofu seve seve verirdim. Bizim bütün edebiyatımızda toprak ananın şiirini, aile ile ilgili şeylerdeki sağlam ve derin sihiri Ma Mère l'Oie gibi hissetmiş tek kişi La Fontaine'dir.

Yalnız, konuşmanın tesadüfi akışı içinde dağılmasına dikkat etmemiz gereken bazı önemli görüşler toparlamama ve ihtisar etmeme müsaade edin. İlk diller tamamen tasvire, hayale dayanırdı, ad verdiği her şeye ruh da verirdi. Yıldızları, bulutları, "semavi inekler", ışığı, rüzgârları, şafağı insanî hislerle donatırdı. Hayalli, ruhlu, canlı sözden efsane fışkırdı, masal da efsaneden çıktı. Masal mütemadiyen değişti; çünkü değişme yaşamının ilk zaruretidir. Özü olduğu gibi muhafaza edildi ve ne mutlu ki onu remiz haline soktu. Aniden öldürecek olan fikir adamlarının eline geçmedi. Basit insanlar Peau d'Ane'da Peau d'Ane'dan başka şey görmezlerdi. Perrault ondan başka şey aramadı. İlüm geldi, bir bakışta efsane ve masalın katettiği uzun

yolu gördü ve "Şafak Peau d'Ane oldu" dedi. Ama şunu da ilâve etmesi gerek: Peau d'Ane tahayyül edilir edilmez özel bir çehre almış ve kendi hesabına yaşamıştır.

Laure

Söylediklerinizi iyice kavramaya başlıyorum. Yalnız, mademki Peau d'Ane'in adını ileri sürdünüz, size itiraf edeyim ki bu hikâyede beni son derece irkilten bir nokta var. Peau d'Ane'in, babasına, kızına karşı duyduğu o iğrenç hissi bir Hintli mi verdi?

Raymond

Efsanenin künhüne nüfuz edelim, sizde nefret uyandıran o şeni his, o zaman size çok mâsum görünecek. Peau d'Ane şafaktır; ışıktan çıktığına göre güneşin kızıdır. Kral kızına aşiktir dendiği zaman, bunun manası güneş doğunca şafağın peşinde koşar demektir. Aynen Hint mitolojisinde, Hilkatın senyörü, her varlığın koruyucusu, güneşin benzeri olan Prajâpati, önünde kaçan şafağın peşinden gider.

Laure

Güneş te olsa sizin kralınız beni irkiltiyor ve onu tahayyül etmiş olanlara kızıyorum.

Raymond

Masumdular, dolayısıyla de ahlâksızdılar. Yo itiraz etmeyin, Kuzinim. cebrin kanunları zarurî kılması

gibi ahlâksızlık ta ahlâkın mevcut olmasına sebep olur. Kralın kızına karşı duyduğu, gelenek ve Perrault'nun da dinî bir safiyetle saygı gösterdiği bu his, masalına hürmete lâayık mazisine şahadet eder ve onu Ariadne'nin pederşahî kabilelerine kadar çıkarır. Kızılbaşlık, babaya "himaye eden", erkek kardeşe "yardıma eden", kızkardeşe "teselli eden", kıza "inekleri sağan", koca ile karısına "kuvvetliler" diyen bu masum çoban ailelerinde nefretle karşılanmazdı. Güneş memleketlerinin bu sığır çobanları, utanmayı icat etmemişlerdi. Onlarda kadın, sakladığı bir şeyi olmadığı için tehlikesizdi. Kocaya beyaz iki öküzün koşulu olduğu arabada bir zevce götürüp götürmemesine karar veren tek kanun, kabile reisinin iradesiydi. Hadisatın zoru ile baba ile kızın birleşmesi nadir ise de, bu birleşmeye fena gözle bakılmazdı. *Peau d'Ane*'in babası rezalete sebep olmadı. Rezalet, parlak sosyetelere has bir şey, hattâ onların en gözde eğlencelerinden biridir.

Octave

Sizi konuşmada serbest bırakıyorum. Ama izahatınızın on para etmediğinden de eminim. Ahlâk insanla beraber ve onun içinde doğar.

Raymond

Ahlâk âdetlerin ilmidir: âdetlerle değişir. Memleketten memlekete fark eder ve hiç bir yerde on yıl aynı kalmaz.

Sizin ahlâkınız, Octave, babanızınki değildir. Doğuştan denilen fikirlere gelince, bu bir hayaldir.

Laure

Baylar, çok sıkıcı şeyler olan ahlâk ve doğuştan fikirleri bırakalım da, lütfen, Peau d'Ane'in güneş o.ar. babasına dönelim.

Raymond

Hatırlıyor musunuz, bu baba tavlalarında, sırtları zengin sırmalı örtülerle korunun "altın ve işlemler altında kımıldayamayan" en asil cinsten atların arasında, "bir eşek besliyordu; masalın dediğine göre, tabiat bu eşeği o kadar fevkalâde yaratmış ki hayvanın altı pis olacak yerde her sabah güneşte pırıl pırıl parlayan her çeşit gümüş ve altın liralarla örtülü olurmuş". Eh işte, ister Şark, ister yaban, ister melez Afrika eşeği olsun, bu eşek güneşin bineğidir ve yatağını kaplıyan altın liralar güneşin yapraklar arasından gönderdiği yuvarlak ışıklardır. Derisi bile, bulutu temsil eden sarıh bir remizdir. Şafak bu buluta bürünür ve gözden kaybolur. Kilidin deliğine gözünü yapıştıran güzel prens, Peau d'Ane'ı gök rengi robu içinde gördüğü zamanki güzel sahneyi hatırlıyor musunuz? Kralın oğlu olan bu prens de bir güneş ışıdır...

Laure

Kapı aralığında, yanı iki bulut arasından sızan ışın, doğru değil mi?

Raymond

Bundan daha iyi ifade edilemez, Kuzinim: hem bakıyorum mukayeseli mitolojiden fevkalâde anlıyorsunuz. - Masallar içinden en basitini, şu ağzından iki gül, iki inci ve iki elmas çıkaran genç kızın masalını alalım. Bu genç kız çiçekler açtıran, onları şebnem ve ışıkla yıkayan şafaktır. Kurbağa kusan kötü kız kardeşi ise, sıstır. - Ocağın külleriyle kararmış Cendrillon ⁽¹⁾ da bulutların gölgelere boğduğu şafaktır. Onun la evlenen genç prens de güneştir.

Octave

Demek böyle, Barbe - Bleue'nün karıları şafak Peau d'Ane şafak, ağzından güller, inciler dökülen genç kız şafak. Cendrillon şafak... Bize şafaktan başka şey göstermiyorsunuz.

Raymond

Sebebi şu ki şafak, Hindistan'ın muhteşem şafağı ariyen mitolojinin en zengin kaynağıdır. Şafak birçok ad ve şekil altında Hint ilâhilerinde kutlanır. Gece olur olmaz, onu çağırırlar, ümidle karışık bir korku içinde beklerler:

"Bizim kadim dostumuz şafak geri gelecek mi? Işık tanrısı gecenin kuvvetlerini yenecek mi? "Elbette ki berrak genç kız gelir, "her eve yaklaşır", herkes yüreğinde sevinç duyar. Bu, dolgun memelerinden ve-

(1) Cendrillon : Kıl kedisii" adı ile dilimize çevrilmiş olan çocuk masalının kahramanı.

rimsiz toprağın üstüne taze ve münbit bir şebnem damlatan, semavî inekleri her sabah meraya götüren. Dyaus'un kızı, tanrısal çoban kızdır.

Gelişi ilâhilerle karşılandığı gibi kaçıışı da öyle olacak ve güneşin zaferini ilâhî şu sözlerle kutlulayacak:

"Ey İndra! (1) İşte yine kuvvetli ve erkekçe bir iş yaptın! Yenilmesi güç olan bir kadını, Dyaus'un kızını yere serdin. Evet, sen İndra, büyük kahraman, Dyaus'un şan ve şeref içindeki kızını, Şafağı, param parça ettin.

"Şafak, İndra'nın, boğanın, kendisine vurmasından korkarak kırılmış arabasından aşağı fırladı.

"Arabası orada, kırık dökük yatıyordu; kendisine gelince, çok uzaklara kaçtı."

Primitif Hintli şafağı değişen fakat daima canlı bir hayal olarak tasavvur ederdi ve bu hayalin hafiflemiş, mahiyet değiştirmiş akisleri deminden beri sözünü ettiğimiz masallarda da, Le Petit Chaperon - Rouge'da da (2) hâlâ görülebilir. Mère Grand'ın küçük kızının giydiği başlığın rengi semavî menşeinin ilk âlâmetidir. Ona verilen bir ekmekle bir çanak yağı götürme vazifesi onu Hintlilerin bir postacı olan şafağına benzetiyor. Onu parçalayıp yiyen kurda gelince...

Laure

O bir buluttur.

(1) İndra : Hindistan'ın en kudretli ilâhlarından biri, semanın ve yıldırımın hakimi.

(2) La Petit Chaperon - Rouge : Bir peri masalıdır. Dilimize "Kırmızı başlıklı Kız" veya "Gelincik Hanım" adı ile çevrilmiştir.

Raymond

Hayır, Kuzinim, güneş.

Laure

Kurt ta güneş olur muymuş?

Raymond

Hintlilerin kurdu Verika; parlak kıllı, yırtıcı kurt. İki güneş tanrısı, Yunanlıların Likyalı Apollon'u ile Latinlerin Soranuslu Apollon'u remiz olarak kurtla gösterilir, unutmayın.

Ortave

Nasıl oldu da güneş bir kurtla kıyaslanabildi?

Raymond

Güneş kuyuları tüketir, çayırları yakar, dili dışarda sarkan, nefes nefese soluyan cılız öküzlerin derisini kuruturken yırtıcı bir kurt değil midir? Kurdun kılları parıldar, göz bebekleri ışıldar; beyaz dişlerini gösterir, çenesi ve kalçaları kuvvetlidir; kurt, tüyünün, gözlerinin parlaklığı ve çenelerinin imha edici kudretiyle güneşten gelir. Octave, elmaların çiçek açtığı bu ratıp memlekette, siz güneşten pek korkmazsınız; ama uzaktan gelen Le Petit Chaperon - Rouge sıcak diyarlardan geçmiştir.

Laure

Şafak ölür ve yeniden doğar. Fakat Le Petit Chaperon - Rouge bir daha dönmek üzere ölüyor. Fin-

dık toplamak, kurdu dinlemekle hata etti; mahaza, merhametsizce yenmesi için bu bir sebep midir? Şafağın gece içinden sıyrılıp çıkması gibi, o da hayvanın karnından çıksaydı, daha iyi olmaz mıydı?

Raymond

Kuzinim, bu şekilde acımanızda çok incelik var. Le Petit Chaperon - Rouge'un ölümü kat'i olamaz. La Mère l'Oie masalın sonunu aklında iyi tutamamış.

Onun yaşında bir şeyler unutulabilir

Ama Almanya ve İngiltere'deki ecdat, Le Petit Chaperon - Rouge'un şafak gibi ölüp dirildiğini pekâlâ bilirler. Anlatırlar ki bir avcı hayvanın karnını yarar oradan pembe yavruyu çeker çıkarır, çocuk da fal taşı gibi açılmış olan gözlerle:

— Ah! Ne kadar korku geçirdim, içi ne kadar karanlıktı! der.

Bir müddet evvel, kızınızın odasında, İngiliz Walter Crane'in çok fantazi ve alayla tezyin ettiği resim albomlarından birini karıştırıyordum. Bu centilmende hem bilgili hem de samimi bir muhayyele var; efsaneye ve hayata karşı sevgi hissine sahip; maziye saygı gösteriyor; halden de zevk alıyor; İngiliz karakteri işte. Karıştırdığım albomda (İngilizlerin Le Petit Chaperon - Rouge'u olan Little Red Riding Hood'un metni ve resimleri var. Onda da kurt kızı yer; fakat çiftlik sahibi, yeşil ceketli, sarı pantolon ve kıvrık konçlu çizmeler giyen bir centilmen, kurdun parıldayan iki gözü arasına bir kurşun

yerleştirir, av bıçağı ile hayvanın karnını deşer ve oradan çocuk bir gül gibi tap taze çıkar.

Soma sportsman (he certainly was a dead shot)
Had sined at the Wolf when she crie;
So Red Riding Hood got safe home did she not?
And lived happily there till she died. (1)

İşte hakikat, Kuzinim, siz de onu keşfetmiştiniz. Macerası saf ve derin bir şiir olan La Belle au Bois dormant'a gelince...

Octave

O da şafak!

Raymond

Hayır, La Belle au Bois dormant, Le Chat botté ve Le Petit Poucet ariyen masallarının başka bir sınıfına. kışla yaz arasındaki mücadeleyi, tabiatın yenilenmesini. âlemşumul Adonis'in (2), şu mütemadiyen solan ve tekrar çiçek açan dünya gülünün ezeli macerasını sembolleştiren sınıfa dahildir. La Belle au Bois dormant, Latona'nın temiz kız kardeşi Asteria'dan, Cora'dan ve Proserpina'dan başkası değildir. Halk muhayyalesi ışı-

(1) İngilizce şiirin karşılığı:

Bir sportmen (attığını vuran birisiydi muhakkak)
Kız bağırınca kurda nişan alıp vurdu;
Bunun neticesi Red Riding Hood sağ salim eve geldi
Ve ölünceye kadar orada bahtiyar yaşadı.

(2) Adonis: Finike ilâhlarından. Fevkalâde güzel bir delikanlı idi. Yabanî bir domuz tarafından ölüm derecesinde yaralanınca, mitolojiye göre, Venüs onu çiçeğe tahvil etti. Adonis kadın güzelliği tipi olarak kalmıştır.

ğa, yine ışığın yeryüzünde en âşıkane bir tarzda okşadığı şeyin, güzel bir genç kızın şeklini vermekle ıyı mülhem olmuştur. Ben kendi hesabıma Vergelius'un Euridyce'sine ve Edda'nın Brunhild'ine kıyasla La Belle au Bois dormant'daki prensesi seviyorum; birini bir yılının diğerini bir dikenin soktuğu bu kızları, ebedî zulmetten âşıkları, Yunanlıyı bir şair, Skandinavyalıyı bir muharip çekip çıkardılar; böyle diken, tırnaklı pençe veya iğ gibi sivri bir şeyin dokunmasıyla ortadan silinmek efsanelerin ışıktan olan kahramanlarının müsterek talihidir. Miss Frere tarafından derlenen bir Dekan (1) efsanesinde, küçük bir kızın tırnağına bir Rakchasa'nın bir kapıda bıraktığı iğne batır; kızcağız derhal cansız olarak yere yıkılır. Oradan bir kiral geçer, onu öper ve canlandırır. Kışa yaz, gölge ile ışık, gece ile gündüz arasındaki bu dramların hususiyeti, mütemadiyen yenisinden başlamasıdır. Perrault'nun anlattığı masal, bittiği sanıldığı zaman tekrar başlar. La Belle au Bois dormant prensle evlenir, ondan iki çocuğu, küçük Günle, küçük Şafak, Hesiodos'un Aithras ve Hemeros'u, veya, isterseniz, Phoebus'le Artemis dünyaya gelir. Prensın yokluğunda, bir gülyabani olan anası, bir Rakchasa, yâni gece korkusu, bu iki kral çocuğunu, iki genç ışığı, paralamakla tehdit eder, ama güneş kralın dönmesiyle çocuklar kurtulur. La Belle au Bois dormant'ın Fransa'nın batısında, köylü bir kız kardeşi vardır; bu kızın macerası çok eski bir türküde safiyetle anlatılır. Size söyleyeyim onu:

5.

(1) Dekan : Hindistan'da bir mıntıkanın adıdır.

Babamın evindeyken ben,

Guenillon,

Küçük bir kız olan beni

Guenillon'u

O, ormana gönderirdi.

Nouzille toplamak için,

Ah! Ah! Ah! Ah!

Guenillon

Yamalı etbiselerle sıçrar.

Beni ormana gönderirdi

Nouzille toplamak için!

Ağaçlar çok yüksek,

Güzel ise çok küçüktü.

Ağaçlar çok yüksek

Güzel ise çok küçüktü.

Eline battı

Yem yeşil bir diken...

Eline battı

Yem yeşil bir diken,

Parmağının acısından

Güzel uyudu...

Parmağının acısından

Güzel uyudu...

Ve yoldan geçti

Üç kafadar süvari...

Üçünden birincisi:

"Bir kız görüyorum" dedi.

Üçünden ikincisi:

"Uyumuş" dedi.

Üçünden ikincisi,
Guenillon

“Uyumuş” dedi.

Üçünden sonuncusu,
Guenillon

“Benim dostum olacak” dedi.

Ah! Ah! Ah! Ah!

Guenillon

Yamalı elbiselerle sıçrar.

Burada tanrısal efsane bozulmanın en son hadine düşmüştür ve aradaki kısımlar eksik olsalardı, bu köylü Guenillon'da kışın sararıp solan, baharda canlanan semavi ışığı bulmak imkânsız olurdu. Acemlerin efsanesi, Şehnâme bize talihi La Bolle au Bois dormant'ine benzeyen bir kahraman tanıtır. Hiç bir kılıçla yaralanmıyacak olan İsfendiyar gözüne girecek bir diken yüzünden ölecektir. Skandinavların Edda'sında Balder'in hikâyesi bu La Belle au Bois dormant ile çok daha şaşırtıcı benzerlikler gösterir.

Tıpkı kralın kızının beşiği üzerine perilerin yaptığı gibi, tanrısal çocuk Balder'in önünde bütün tanrılar yeryüzündeki her şeyi onun için zararsız hale sokacaklarına yemin ederler. Ama, tıpkı kralla kraliçenin kalelerinin tepesinde yün eğiren ihtiyar kadını unutmaları gibi, bu ölümsüzler de toprak üstünde yetişmeyen ökse otunu unuturlar. Bir iğ güzele batır; ökse otunun bir dalı da Balder'i öldürür.

“İşte böyle Balder yerde ölü yatar ve hiç bir silâhın nüfuz etmediği, zarar vermediği Balder'e tanrıla-

rın eğlence kabilinden boş yere attıkları kılıçlar, yanmış meşaleler, harbiler, mızraklar, etrafında yığılmış bir halde durur; ama itham eden Lok'un Hodar'a verdiği, Hodar'ın da kötü bir niyeti olmadan attığı meşum ökse otu dalı gözüne batmıştı".

Laure

Bütün bunlar çok güzel; fakat prensesin yatağında; küçük dişi köpek Pouffe hakkında bize söyleyecek hiç bir şeyiniz yok mu? Ben onda kibar bir hal görürüm: Pouffe markizlerin dizlerinde yetiştirilmiş ve öyle tasavvur ediyorum ki Madame de Sévigné çok güzel mektuplar yazdığı elleriyle onu okşamıştır.

Raymond

Hatırınız için küçük köpek Pouffe'a semavi ceterler vereceğiz; ırkını, şafağı arıyan dişi köpek Sara-mâ'ya, yıldızların muhafızı erkek köpek Seirios'a kadar çıkaracağız. Eğer aldanmıyorsam, güzel bir asaletle karşı karşıyayız. Bir Remiremont - Canin'in ruhanî meclisine baş rahibe olarak kabul edilmesi için Pouffe'e sadece asalet derecelerini ispat etmesi kalıyor. Böyle bir asalet silsilesini tespiti tek selâhiyetli adam, dört ayaklı bir Hozier⁽¹⁾ olabilir. Ben, bu büyük nesil ağacının dallarından birini göstermekle yetineceğim: Fenlandiya'da bulunan bir dalını: küçük köpek Flô-yu... Bu köpeğe sahibesi üç kere:

(1) Hozier : Aile secerelerini arayıp tespit eden Marsilya'da doğmuş bir Fransız bilgini (1592 - 1660)

— Git, Flô, bak bakalım yakında gün doğacak mı? der.

Üçüncü defasında şafak söker.

Octave

Hayvanları ve masallardaki şahısları ne kolaylıkla göğe yerleştiriyorsunuz, hayran oluyorum doğrusu! Romalılar imparatorlarını yıldızlar arasına daha kolaylıkla göndermiyorlardı. Size göre, marki de Carabas ⁽¹⁾ da en azından güneş olmaktan geri kalmıyacak.

Raymond

Bundan hiç şüpheniz olmasın, Octave. Zenginliği ve kudreti zamanla artan bu fakir ve hakaret gören adam, siste doğan ve bulutsuz bir öğle vakti parıldıyan güneşin kendisidir. Şu noktayı unutmayın: marki de Carabas sudan çıkar ve parlak elbiseler giyer. Güneşin doğuşunu bundan daha vazıh bir sembolle göstermek mümkün değildir.

Laure

Yalnız, masalda marki âtil, yuları başkasının elinde bir şahıstır. Asıl düşünen ve iş gören kedidir, binaenaleyh bu kedinin de köpek Pouffe gibi semavî bir varlık olması çok yerindedir.

(1) Marki de Carabas : Perrault'nun masalı olan Le Chat Botté'deki şahsiyet. Kendisinin mahareti ile çok zengin olur.

Raymond

Evet, öyledir ve efendisi gibi güneşi temsil eder

Laure

Oh! Şimdi rahatladım. Yalnız, onun da Pouffe gibi kâğıtları nizamî mi? Asaletini ispat edebilir mi?

Raymond

Racine'in dediği gibi:

İzdivaç her zaman meşalelerle tesit edilmez

Le Chat Botté'nin Skandinav Venüs'ü olan Freya'nın arabasını çeken kedilerden gelmesi mümkündür. Ama dam noterleri bu hususta bir şey söylemiyorlar. Bay de Rouge'nin tercüme ettiği ölümler için âyin kitabında konuşan çok eski bir güneş kedi, Ra'ya müşabih bir Mısır kedisi biliniyor; bu kedi: "Ben, büyük savaş gecesi, An'da, hayatın yarı yolunda bulunan büyük kediyim" der. Ama bu kedi Cham'ın bir oğlu bir Kouschite'dir. Le Chat Botté yasef soyundandır ve bunların birbirine nasıl bağdaşabileceğini bilmiyorum.

Laure

Sizin âyin kitabınızda çok muğlak konuşan bu büyük kouschite kedi dilenci ve çizmeli miydi?

Raymond

Ayin kitabı bunu söylemiyor. Markinin kendisinin çizimleri, Le Petit Poucet'nin giydiği ve ışığın süratını

sembolize eden yedi fersah çizmeleriyle aynıdır. Bilgin Gaston Paris'e göre, Le Petit Poucet menşe itibariyle vazo ressamlarının kendisine beşik olarak bir ayakkabı verdikleri şu çocuk Hermes gibi, semavî öküzleri sevk eden ve çalan ariyen tanrılardan biriydi; halk muhayyalesi Poucet'yi Büyük Ayı'nın en ufak yıldızına yerleştirmiştir. Çizme deyince aklıma geldi, bilirsiniz, kalıpla çok güzel resimler basan Jacquemart, zengin bir ayakkabı koleksiyonu yaptı. Ona bakarak mitolojik bir ayakkabı müzesi kurmak istenseydi, bir hayli camlı dolap doldurulurdu. Yedi fersah çizmelerinin, çocuk Hermes'in ayakkabısının ve usta kedinin çizmelerinin yanına, yetişkin Hermes'in ökçelerindeki kanatları, Persee'nin sandallarını, Athene'nin altın pabuçlarını. Cendrillon'un cam terliklerini, küçük Rus Marie'nin dar terliklerini koymak gerekirdi. Bütün bu ayağa giyilen şeyler, kendi tarzlarında ışığın süratini ifade ederler.

Laure

Cendrillon'un terliklerinin camdan olduğunu yanlışlıkla söylediler, öyle değil mi? Bir surahi ile aynı maddeden yapılmış ayakkaplar tasavvur edilmez. "Vari" (1) den ayakkaplar, yani kürklü ayakkaplara akıl daha iyi yatıyor, ama baloya giden bir kızcağıza da bunlardan vermek kötü bir düşünce eseri olurdu. Cendrillon'un ayakları bu kürklü ayakkaplarla bir güvercininki gibi tüylü tüylü bir manzara arzederdi. Bu kadar sıcacık

(1) Yazar burada verre (cam) ile vair (kürk) kelimelerinin aynı olan okunuşlarından istifade ederek bir kelime oyunu yapıyor,

tutan ayakkaplarla dans etmek için onun dansa karşı kudurmuş bir insan olması gerekirdi. Mamafih ,genç kızların hepsi böyledir ya; kurşun tabanlı ayakkaplarla bile dans edebilirler.

Raymond

Kuzinim, sizi sağduyudan çekinmeniz için ikaz etmiştim. Cendrillon'un kürklü değil, Saint-Gobain'in buzları gibi, memba suyu ve kaya kristali gibi şeffaf olan camdan terlikleri vardı. Bu terlikler peri idi; bunu size söyledim, bütün zorlukları bu tek nokta ortadan kaldırır. Bir balkabağından bir araba çıkıyor. Kabak da periydi. Bir peri, arabanın bir peri kabaktan çıkması çok tabiidir. Asıl aksi, insanı şaşırtırdı. Rus Cendrillon'un terliği giyebilmek için ayak parmaklarından birini kesen bir kız kardeşi var; kan ayağına bulanı ve prenze muhterisin kahramanca dalaveresini böylece meydana çıkarır.

Laure

Perrault kötü kız kardeşlerin ayaklarını terliğe sokabilmek için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını fakat muvaffak olamadıklarını söylemekle yetiniyor. Bu benim daha çok hoşuma gidiyor.

Raymond

Ma Mère l'Oie da bunu böyle kabul ediyordu. Ama Slav olsaydınız, biraz hunhar olurdunuz, kesilmiş parmak da zevkinize tamamen uygun düşerdi.

Octave

Epey zamandır Raymond bize peri masallarından bahsediyor da hâlâ bize perilerin kendileri hakkında bir kelime söylemedi.

Laure

Doğru. Ama perileri müphem ve esrarlı âlemlerinde rahat bırakmak daha iyidir.

Raymond

Kuzinim, bazan iyi, bazan kötü, istedikleri zaman genç veya ihtiyar olan, tabiata hükmeden ve tabiat içinde ortadan silinmeye her an hazır görünen bu cilde dolu mahlûkların, merakımızı tatmine yanaşmıyacaklarından ve onları yakaladığımızı sandığımız anda hemen kaçacaklarından korkuyorsunuz. Onlar ayın bir ışığından hâsıl olmuşlardır. Geçişlerini meydana vuran tek şey yaprak hışırtısıdır, sesleri de çeşmelerin mırıltısına karışır. Altın entarilerinin bir ucunu yakalamaya yeltendiği takdirde, ele bir avuç kuru yapraktan başka bir şey geçmez. Ben onları takip etmek dinsizliğini göstermem; fakat özlerindeki sırrı bize yalnız adları açıklayacaktır.

İtalyancada fata, İspanyolcada hada, portekizce ve provansal dilinde fada ve fad; George Sand'ın meşhur ettiği Berry lehçesinde fadette, Fransızcada fée olan peri kelimesi Latince nasip manasına gelen fatum kelimesinden gelir. Periler insan hayatının en tatlı ve en elemli, en şahsi ve en umumî anlayışından doğarlar,

Periler bizim nasiplerimizdir. Bir kadın yüzü, maymun iştahlı, kandırıcı, aldatıcı, güzellik, karışıklık ve tehlike ile dolu bir nasibe çok iyi yakışır. Bir perinin bizlerden birinin vaftiz anası olduğu ve beşiğinin üstüne eğilerek ona bütün hayatı boyunca muhafaza edeceği mutlu veya korkunç ihsanlarda bulunduğu doğrudur. Varlıkları ele alın ve kendi kendinize ne olduklarını, onları meydana getiren şeyi ve ne yaptıklarını sorun; bahtiyar veya meşum hayatlarının en büyük müsebbibinin peri olduğunu göreceksiniz. Claude hoş'a gider, zira iyi şarkı söyler; iyi şarkı söyler çünkü ses telleri ahenkli bir şekilde yaratılmıştır. Claude'un boğazına onları böyle kim yerleştirdi? Peri. Kralının kızının parmağına ihtiyar kadının iğ'i neden battı? Çünkü kız canlı, biraz şaşkıncı... Perilerin kararı da böyle olmasını istiyordu.

Masalda bulunan karşılık tam budur ve insan hikmeti bundan öteye geçemez. Siz, kuzinim, neden güzel, akıllı ve iyisiniz? Çünkü bir peri size iyiliği, bir diğeri aklı, bir başkası da güzelliği verdi! Her şey onların dedikleri gibi yapıldı. Esrarengiz bir vaftizana, doğduğumuz gün, hayatımızın bütün hareketlerini, bütün düşüncelerini tayin eder ve biz ancak onun istediği kadar bahtiyar ve iyi oluruz. Hürriyet bir hayal, peri ise bir gerçektir. — Dostlarım, fazilet, kötülük gibi, kendisinden sıyrılamıyacağımız bir zarurettir... Yo! itiraz etmeyin. Gayriiradi olmakla, fazilet daha az güzel ve sevilmeye daha az lâyık değildir.

İyilikte hoş bulunan taraf, nelere mal olduğu değil, gördüğü hizmettir.

Nasıl ki kokular havaya saçılan çiçek parçacıkları ise, güzel düşünceler de kendi özlerini saçan güzel ruh-

ların teberruhatıdır. Nasıl ki bir gül, gülden başka şey kokmazsa, asil bir ruh da asaletten başka şey saçmaz. Periler bunu böyle istemişlerdir. Kuzinim, onlara şükredelim.

Laure

Artık sizi dinlemiyorum. Sizin ilminiz ve irfanınız korkunç bir şey. Perilerin kudretini biliyorum; cılve dolu arzularını tanıyorum; bana da başkalarından daha az iç azapları, üzüntü ve yorgunluklar vermediler. Amma yine biliyorum ki onların üzerinde, hayatın nasıpları üzerinde, bize imanı, ümidi ve merhameti ilham eder. ebedî düşünce, kanat açarak süzülür. — iyi geceler. Kuzenim.

S O N

